

Next Generation **What We Know** (Што мислат младите за)

Мис/ дезинформациите на Западниот Балкан

April 2026

 **BRITISH
COUNCIL**

Завршен
извештај

Напомена

Ставовите изразени во овој извештај се ставови на авторите и соработниците и не ги одразуваат нужно ставовите на Британскиот совет. Сите евентуални грешки или пропусти остануваат наша одговорност.

Извештајот ги одразува доказите достапни во времето на собирање и анализа на податоците. Бидејќи информациските достапни онлине брзо можат да се променат или се развиваат, наодите во овој извештај треба да се набљудуваат како показатели на животните искуства и обрасци, забележани за време на истражувачкиот период, а не како сеопфатен список на сите наративи или содржини.

Овој документ е превод на оригиналниот извештај подготвен на англиски јазик. Иако се вложени сите напори за да се обезбеди точност, во случај на какви било разлики, нејасноти или недоследности помеѓу овој превод и оригиналната англиска верзија, предност има оригиналниот текст на англиски јазик.

Изрази на благодарност

Оваа студија беше овозможена благодарение на одвоеното време, увидот и отвореноста на младите луѓе кои учествуваа во дискусиите на фокус групите и дневниците на социјалните мрежи, како и на експертите кои придонесоа преку интервјуа со клучни соговорници. Истражувачкиот тим, исто така, сака да ѝ се заблагодари и на Советодавната група на млади (СГМ) за нивните насоки, споделени информации и за придонесот во интерпретацијата на собраните податоци и препораките.

Благодарност упатуваме и до институционалните актери и актерите од граѓанското општество во сите земји од Западен Балкан кои го поддржаа ангажманот, контекстуалното разбирање и дискусиите за валидација. Тимот му е благодарен на Британскиот совет за стратешкиот надзор и на седиштата на БИРН во наведените земји за нивната координација и логистичка поддршка. **Им изразуваме искрена благодарност на сите што беа вклучени во овој проект од самиот негов почеток.**

Британски совет

Иза Мејер (Izzah Meyer), менаџерка на глобалното портфолио Next Generation
Џејмс Перкинс (James Perkins), раководител за истражувачка извонредност,
Обединето Кралство
Џереми Ланг (Jeremy Lang), регионален носител на програмата за неформално образование
Бојана Чоловиќ, водечка регионална програмска менаџерка за Западен Балкан

БИРН

Аида Ајановиќ, главна истражувачка
Кристина Воко, национална истражувачка, Албанија
Мирза Халичевиќ, национален истражувач, Босна и Херцеговина
Албулена Садику, национална истражувачка, Косово
Вук Мараш, национален истражувач, Црна Гора
Тамара Чаусидис, национална истражувачка, Северна Македонија
Тијана Узелац, национална истражувачка, Србија
Тимот на БИРН ХАБ

Советодавна група на млади

Грета Топјана, Албанија
Валбона Халитај, Албанија
Гери Емири, Албанија
Ена Чаушевиќ, Босна и Херцеговина
Атдхе Лила, Косово
Бујар Хоџа, Косово
Емили Радоњиќ, Црна Гора
Мартина Тодоровска, Северна Македонија
Мухамед Смакиќ, Србија
Тамара Арсиќ, Србија
Бранимир Гуровиќ, Србија
Марина Зеќ, Србија

Содржина

6. Кратенки и клучни термини

6. Кратенки

8. Резиме

8. Цел и пристап

8. Клучни наоди

9. Импликации и точки на дејствување

10. 1 Вовед

12. 1.1 Заднина и образложение

13. 1.2 Цели на студијата и прашања на истражувањето

14. 1.3 Покриеност на земјите и публика

15. 1.4 Како да се чита овој извештај

16. 2 Како да се чита овој извештај

18. 2.1 Регионален преглед на информациското опкружување на младите во ЗББ

19. 2.2 Преглед по земји

22. 3 Концептуална рамка

24. 3.1 Клучни концепти и дефиниции

25. 3.2 Како размислуваме за „информациското опкружување“

26. 3.3 Доверба, индикатори за кредибилитет и донесување одлуки

27. 3.4 Што ново носи оваа студија (во однос со постојните докази)

28. 4 Методологија

30. 4.1 Дизајн на истражувањето и пристап

30. 4.2 Покриеност на земјите

30. 4.3 Извори на податоци и методи на собирање

32. 4.4 Избор на примероци и ангажирање

32. 4.5 Етика, заштита и управување со податоците

33. 4.6 Пристап кон анализата и триангулација

34. 4.7 Партиципативна валидација и заедничко креирање

35. 4.8 Ограничувања

36. 5 Информациското опкружување на младите во ЗББ

38. 5.1 Платформи и пристап

39. 5.2 Формати и патишта на содржината

39. 5.3 Динамика на врсниците, креаторите и заедниците

40. 5.4 Опкружувањето на довербата

40. 5.5 Ризични моменти и теми со висок интензитет

42. 6 Наоди: Седум главни теми

44. 6.1 Тема 1: Довербата се пренесува преку луѓето (социјалниот доказ како стандардна кратенка за кредибилитет)

48. 6.2 Тема 2: Проверувањето е напорно, па често им се препушта на другите (отпор кон верификацијата)

53. 6.3 Тема 3: Платформите го обликуваат она што станува „нормално“ (алгоритамска амплификација, инфлуенсери, коментари)

58. 6.4 Тема 4: Споделувањето не секогаш значи верување (хумор и припадност наспроти ризикот од амплификација)

63. 6.5 Тема 5: Премногу информации стануваат емоционално оптоварувачки (информациска преоптовареност, исклучување)

68. 6.6 Тема 6: Решавање на системските проблеми (празнини во политиките, спроведувањето, медиумските стандарди и одговорноста на платформите)

73. 6.7 Тема 7: Решавање на системските проблеми (празнини во политиките, спроведувањето, медиумските стандарди и одговорноста на платформите)

78.	7	Наоди: Две споредни теми
80.	7.1	Споредна тема 1: Нема чисти факти – само наративи од кои може да се избере
84.	7.2	Споредна тема 2: автентичноста на ВИ (појава на конфузија и показатели)
88.	8	Синтеза меѓу земјите
90.	8.1	Како да се чита компаративната матрица
92.	8.2	Заеднички образци во ЗББ
93.	8.3	Специфичности на земјите (како акцентот се разликува во зависност од контекстот)
95.	8.4	Контрадикции меѓу методите (и што би можеле тие да значат)
95.	8.5	Претпазливост при интерпретацијата
96.	9	Импликации
99.	9.1	Импликации за донесувањето одлуки од страна на младите
100.	9.2	Импликации за образовните системи
101.	9.3	Импликации за медиумите и новинарството
102.	9.4	Импликации за платформите и дигиталниот екосистем
103.	9.5	Импликации за граѓанското општество и младинските организации
104.	10	Препораки
106.	10.1	Десет приоритетни препораки
109.	10.2	Препораки во однос на групите на засегнати страни
110.	10.3	Разгледување на имплементацијата (секвенционирање и изводливост)
110.	10.4	Белешки за мониторингот и учењето (што да се следи)
112.	11	Заклучок
114.		Резиме на најважните наоди
115.		Заклучна синтеза и идни насоки
116.		Референци
121.		Заслуги и благодарност
121.		Напомена

Кратенки и клучни термини

Кратенки

ВИ – Вештачка интелигенција.

АЛБ – Албанија.

АМИ – Албански институт за медиуми.

АРТИКЛ 19 (ARTICLE 19) - организација за слобода на изразувањето.

АСКАП (ASCAP) – Агенција за обезбедување квалитет во предуниверзитетското образование (Албанија).

ATLAS.ti – Софтвер за квалитативна анализа на податоци што се користи за кодирање (ATLAS.ti codebook v2).

АВМУ – Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (Северна Македонија).

БФМИ (BFMI) – Балканска иницијатива за слободни медиуми.

БиХ – Босна и Херцеговина.

БИРН – Балканска истражувачка репортерска мрежа.

КАВИ (CAWI) – Компјутерски потпомогнато веб-анкетирање (онлајн метода на истражување, наведена во изворите).

ЦГ – Црна Гора.

КПР – Континуиран професионален развој (наставници).

ЕМИ – Извор на принципи и политики за медиумска и информациска писменост, наведен во прегледот по земји (Албанија).

ФФЕ – Фондација Фридрих Еберт.

ДФГ – Дискусии во фокус групи.

ИКС – Институт за комуникациски студии (Северна Македонија).

ИМА – Институт за медиуми и аналитика (наведен во листата извори од Северна Македонија).

ИРЕКС (IREX) – меѓународна развојна организација; наведени програми „Вибрант информејшн барометар“ (Vibrant Information Barometer) и „Ju tink“ (YouThink).

КОЦ – Косовски образовен центар.

ИКИ – Интервју со клучни соговорници.

КОС – Косово.

ОССМ – Основно следење на социјалните мрежи.

МОНТИ – Министерство за образование, наука, технологија и иновации (Косово).

МФРП (MFRR) – Брз одговор за слобода на медиумите (Media Freedom Rapid Response).

МИП – Медиумска и информациска писменост.

МИМ – Македонски институт за медиуми.

МКД – Северна Македонија (код на земјата во споредбените делови од извештајот).

ЦГ – Црна Гора (код на земјата во споредбените делови од извештајот).

СМ – Северна Македонија (кратенка што се користи во некои цитати/ознаки).

ОБКТ – Трансевропска опсерваторија за Балканот и Кавказ (Osservatorio Balcani e Caucaso Transeuropa).

ОБСЕ – Организација за безбедност и соработка во Европа.

РЕГ – Регионално (користено во ознаките на цитатите, на пр. „РЕГ_ФГД_01“).

РЕСИС – Институт РЕСИС (наведен во списокот на извори на Северна Македонија).

СЕЕНПМ – Мрежата за професионализација на медиумите од Југоисточна Европа.

ДСМ – Дневници на социјалните мрежи.

СРБ – Србија.

УНДП – Програма за развој на Обединетите нации.

УНЕСКО – Организација за образование, наука и култура на Обединетите нации.

УНИЦЕФ – Фонд за деца на Обединетите Нации.

ВИБЕ (VIBE) – Вибрант информејшн барометар (ИРЕКС).

ЗББ – Шест земји од Западен Балкан (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија, Србија).

СГМ – Советодавна група на млади.

Кратенки и клучни термини

„Сигнали за кредибилитет“ – практични показатели што се користат за брзо проценување на кредибилитетот (на пр. идентитет на изворот, „официјалност“, стил на презентација, ангажман, коментари).

„Дезинформација“ – неточна информација што се споделува со намера да измами и доведе во заблуда.

„Изложеност → проценка → доверба → споделување“ – низа на однесување за структурирање на анализата на начинот на кој содржината се доживува и на неа се реагира.

Моменти од „повисока важност“ / моменти со „висок интензитет“ – периоди (на пр. избори, кризи, поларизирачки општествени прашања) кога изложеноста нагло расте, а емоционалниот притисок се зголемува.

„Информациско опкружување“ – комбинација од услови што го обликуваат она со што младите луѓе се сретнуваат и како тоа го интерпретираат (јавни медиуми, платформи, полуприватни простори, односи, институционална комуникација).

„Основно следење на социјалните мрежи (ОССМ)“ – контекстуална метода која ја опфаќа јавната содржина и содржината што може да се пребарува; не репродуцира персонализирани новости, ниту со сигурно ги набљудува приватните или полуприватните простори.

„Малинформација“ – информација што намерно доведува во заблуда, со искривување на значењето на вистинската информација.

„Мисинформација“ – проверливо лажна информација споделена без намера да измами.

„Формати прилагодени на платформите“ – содржина дизајнирана според логиката на платформите (кратки видеа, мемиња, вртелешки, синцири на повторно објавување), што се шири брзо и често губи контекст.

„Доверба преку посредник/општествен доказ“ – скратени патишта за доверба врз основа на тоа кој споделил нешто, на познатост, перцепирана „официјалност“ и на знаци за одобрување, наместо директна верификација.

„Триангулација“ – интегрирање на докази низ ДФГ, ИКС, ДСМ и (таму каде што е достапно) ОССМ; конвергенцијата ја зајакнува довербата, дивергенцијата се третира како аналитички значајна.

„Доверба“ – верување дека изворот, платформата или дел од содржината се сигурни, веродостојни и споделени со добра намера (се користи како централен организациски концепт на извештајот).

„Отпор при верификацијата“ – трошоци за времето, трудот и неизвесноста што ја прават проверката селективна, препуштена на други или избегнувана.

Резиме

Цел и пристап

Оваа студија е наратана од Британскиот совет, а ја спроведе Балканската истражувачка репортерска мрежа (БИРН). Таа е дел од истражувачката програма „Next Generation“ на Британскиот совет, која ги испитува приоритетите, аспирациите и потребите на младите луѓе ширум светот. Целта на студијата е интересите на младите луѓе да бидат правилно застапени во политиките што влијаат врз нивните животи и ја обликуваат нивната иднина.

Оваа студија истражува како младите луѓе во Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија (шесте земји од Западен Балкан – ЗББ) пристапуваат до информациите, го проценуваат кредибилитетот и реагираат на мисинформациите / дезинформациите во секојдневното опкружување обликувано од платформите. Се фокусира на „информациските опкружувања“ како живи системи: комбинација од платформи, формати, односи и институционални услови, кои влијаат на она што станува видно и веродостојно.

Студијата користи комбиниран методолошки пристап, кој ги обединува заклучоците од фокус групните дискусии (FGDs) и дневниците за користење на социјални медиуми (SMD) со млади лица на возраст од 18–30 години, интервјуа со клучни информанти (KIs), како и лесно социјално следење (LSL) каде што е достапно. Собраните докази потоа се подлежат на триангулација преку различните методи. Совпаѓањето на наодите ја зголемува довербата, додека разидувањата се сметаат за аналитички значајни и се разгледуваат како показател за разлики меѓу јавно видливото и живеаното искуство, вклучително и содржини што циркулираат низ полуприватни или приватни простори.

Клучни наоди

Низ целиот Западен Балкан, младите луѓе зборуваат за информациско опкружување кое го карактеризира голема количина на информации, фрагментирано внимание и потпирање на практични „сигнали за веродостојност“, наместо на темелна проверка. Довербата ретко е безусловна и често е посредувана од луѓе и посреднички сигнали.

- **Изложеноста е под влијание на динамиката на платформите и социјалните мрежи.** Младите луѓе честопати наидуваат на тврдења преку препораки, креатори на содржина, коментари, синцири на споделување и групни четови на социјалните мрежи, а не преку пребарување вести со намера.
- **Проценките за кредибилитетот зависат од брзите проценки направени под притисок.** Вообичаените сигнали вклучуваат перцепирана „официјалност“, познат брендинг, стил на презентација, метрики за ангажман и општествена поддршка („кој го споделил тоа“). Овие сигнали можат да бидат корисни, но не се секогаш веродостојни.
- **Проверката на податоци се доживува како дополнителен ангажман.** Проверката бара време, вештини и мотивација и често е селективна. Кога се преоптоварени, младите луѓе може да ја препуштат проверката на лица од доверба, да престанат да се ангажираат околу содржината или истата да ја сметаат како забава, а не како вистина.

- **Довербата е нееднаква и често оспорувана.** Довербата во институциите варира во зависност од контекстот, но скептицизмот кон политиката и медиумските мотиви е вообичаен. Во средини со пониски нивоа на доверба, интерперсоналната доверба и сигналите од заедницата стануваат повлијателни.
- **Ризикот се зголемува во одредени периоди.** Изборите, кризите и поларизирачките општествени прашања ја зголемуваат изложеноста и емоционалниот стрес. Во такви моменти, информациите може да изгледаат „неизбежни“, а реакциите имаат тенденција да станат анксиозни, конфликтни, реакции на избегнување или претерана претпазливост.

Импликации и точки на дејствување

Наодите ја истакнуваат потребата од интервенции што се насочени и кон индивидуалните способности, и кон системските фактори. Клучните точки на дејствување се:

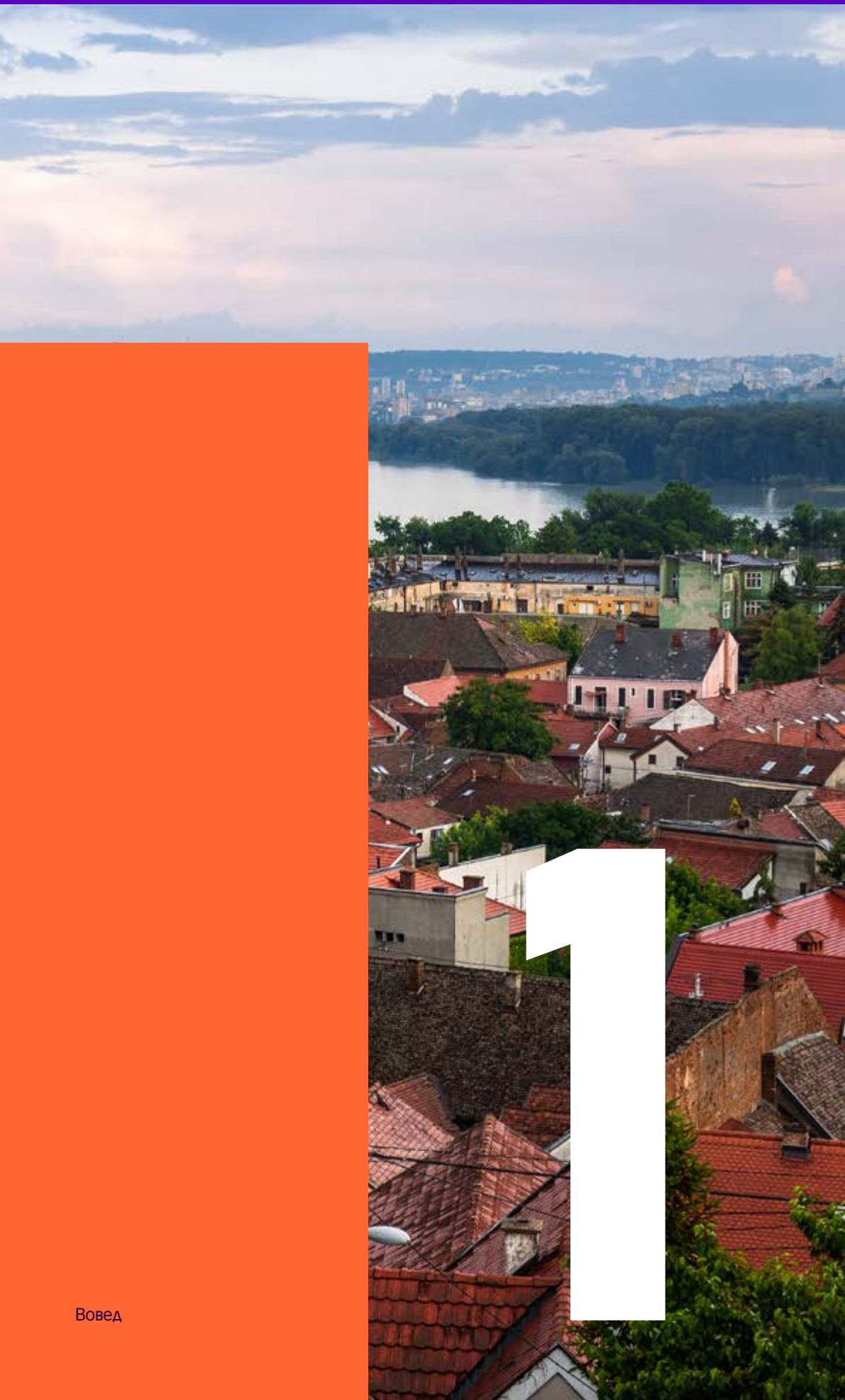
- Промовирање на медиумска и информациска писменост (МИП) како практичен, меѓупредметен збир на вештини, со поддршка од континуиран професионален развој (КПР) за наставниците.
- Креирањето на содржини и ресурси за младите кои се прилагодени на конкретните социјални платформи, концизни и се дистрибуираат преку доверливи посредници, вклучително и реер-to-реер и ко-креирани формати.
- Поддршка на квалитетни медиуми и проверувачи на факти, заради подобрување на ангажманот на младите преку објаснувања и партнерства со доверливи креатори на содржина, со зачувување на уредничката независност.
- Унапредување на институционалната комуникација преку обезбедување на конзистентност, транспарентност и одзивност, особено во моменти на зголемен притисок.
- Унапредување на мерките за одговорност на платформите (означување, транспарентност, контрола на рекламирањето и намалување на стимулациите за амплификација), во согласност со пристапите базирани на права.

Вовед

Младите луѓе во шесте земји од Западен Балкан (ЗББ) делуваат во брзо променливи, високо персонализирани информациски опкружувања кои се обликувани од општествените односи и медиумите. Содржината стигнува до младите луѓе преку комбинација од јавни платформи и полуприватни или приватни канали, вклучувајќи и групни четови и проследени објави. Во рамките на овие простори, тврдењата често се среќаваат во кратки, споделиви формати (видеа, мемиња, снимки од екранот), а проценките за кредибилитетот често се донесуваат под временски притисок со ограничен контекст.

Овие динамики се важни бидејќи влијаат на тоа како младите луѓе формираат мислења, донесуваат одлуки и се вклучуваат во граѓански активизам. Тие, исто така, влијаат и на изложеноста на мисинформациите/дезинформациите, како и на штетна или манипулативна содржина, особено во периоди на зголемена важност, како што се избори, кризи или поларизирачки општествени прашања. Во исто време, младите луѓе не се пасивни приматели. Тие активно толкуваат, игнорираат, оспоруваат или споделуваат содржина, потпирајќи се на комбинација од лично искуство, врснички мрежи и сигналите на доверба.

Овој извештај споделува сознанија од студијата со мешовити методи за информациското опкружување на младите и (мис/дез) информациите ширум ЗББ. Тој ги испитува секојдневните практики, перцепции и притисоци што го обликуваат начинот на кој се доживуваат информациите и како, врз база нив, се дејствува. Во согласност со сеопфатните цели на истражувачката програма „Next Generation“, извештајот ги истакнува импликациите и препораките за креирање политики и програмски активности.

1.1 Контекст и образложение

Јавната дебата за мисинформациите/дезинформациите честопати претпоставува дека невистините се корегираат со индивидуална проверка на фактите или дека „подобрите информации“ автоматски ќе привлечат внимание. Наодите од оваа студија низ целиот ЗББ укажуваат на посложена реалност. Младите луѓе зборуваат за опкружување кое се карактеризира со голема количина информации, фрагментирано внимание и променлива доверба. Во пракса, проверката на информациите се перцепира како напор: бара време, мотивација и пристап до веродостојни извори, што во услови на брзи промени на фидовите не е секогаш изводливо.

Паралелно со тоа, дизајнот на платформите и структурите за монетизација влијаат на она што станува видливо. Системите на препораки можат да ја интензивираат емоционално наелектризираната содржина, додека рекламирањето и екосистемите на креаторите можат да ги замаглат границите меѓу информациите, верувањето и забавата. Деловите за коментари и групната динамика можат дополнително да го обликуваат толкувањето, понекогаш појаснувајќи ги тврдењата, но честопати и интензивирајќи го конфликтот, поларизацијата или цинизмот.

Целта на оваа студија е да се надмине тесниот фокус на „лажна содржина“ и да се истражи поширокото информациско опкружување во кое живеат младите луѓе: како доаѓа до изложеност, кои индикатори влијаат врз оценките на кредибилитетот, како се гради или губи довербата и кои моменти или теми го зголемуваат ризикот. Овој пристап поддржува пореални и поефикасни одговори кои ги признаваат и индивидуалните и структурните ограничувања.

1.2 Цели на студијата и прашања на истражувањето

Цели на студијата

Студијата има за цел да:

- го опише информациското опкружување на младите во ЗББ, вклучувајќи ги платформите, начините на пристап и општествените интеракции.
- разбере како младите го проценуваат кредибилитетот, вклучувајќи ги и индикаторите и скратените патишта што тие ги користат во ситуации од реалниот свет.
- истражи како се шират мисинформациите/дезинформациите и штетните наративи, особено во моменти од зголемена важност.
- утврди како изложеноста и преоптоварувањето влијаат врз благосостојбата, учеството и секојдневното донесување одлуки.
- генерира применливи импликации и точки на дејствување во областа на политиките, образованието, медиумите и програмските активности.

Прашања на истражувањето

Студијата се водеше од следниве прашања:

- Како младите во ЗББ пристапуваат до информации и кои платформи и канали ја обликуваат нивната секојдневна изложеност?
- Кои формати и на кои начини тврдењата најчесто го привлекуваат вниманието на младите (на пример, препораки, креатори, коментари, проследување, рекламирање)?
- Кои показатели се користат за проценка на кредибилитетот и како притисокот на времето, емоциите и довербата во институциите влијаат на овие проценки?
- Како младите ги препознаваат, ги проверуваат и реагираат на мисинформациите и дезинформациите, и како овие искуства влијаат на довербата во изворите на информации?
- Како општествените односи (врсници, семејство, заедници, креатори) го обликуваат она во што се верува, се споделува, се оспорува или се игнорира?
- Кои теми и периоди се перцепираат како „високо ризични“ или со висок интензитет и зошто?
- Какви импликации следат за зајакнување на медиумската и информациската писменост, институционалната комуникација, одговорноста на платформите и интервенциите фокусирани на младите?

1.3 Покриеност на земјите и публика

Покриеност на земјите

Студијата опфаќа шест земји од Западен Балкан:

1. Албанија
2. Босна и Херцеговина
3. Косово
4. Црна Гора
5. Северна Македонија
6. Србија

Наодите се презентирани на две нивоа:

- Синтеза на ниво на сите ЗББ, која ги истакнува заедничката динамика и темите што се вкрстуваат.
- Прегледи на земјите што ги врамуваат наодите во национален контекст и ги истакнуваат карактеристичните обрасци.

Целна публика

Извештајот им е наменет на:

- креаторите на политики и јавните институции вклучени во образованието, младите, медиумите и дигиталната политика.
- едукаторите, креаторите на наставните планови и програми и давателите на стручно усовршување и едукација за наставниците.
- организациите на граѓанското општество и младинските организации кои развиваат иницијативи за медиумска и информациска писменост или дигитална отпорност.
- медиумите, проверувачите на факти и професионалните здруженија кои имаат за цел да го зголемат ангажманот и довербата на младите.
- платформите, регулаторните тела и заинтересираните страни насочени кон безбедноста на интернет, транспарентноста и отчетноста.
- донаторите и меѓународните организации кои ги поддржуваат младите, граѓанското учество и интегритетот на информациите во регионот.

1.4 Како да се чита овој извештај

Извештајот е организиран на начин да ја олесни брзата навигација и деталната анализа.

- **Поглавјата 2–4** ги опфаќаат контекстот, концептите и пристапот кон истражувањето. Ова ги вклучува клучните дефиниции и логиката за толкување на информациските опкружувања, показателите на кредибилитет и донесувањето одлуки во реални услови.
- **Поглавјето 5** ги истражува информациските опкружувања на младите на едноставен начин (платформите, форматите, општествената динамика, пејзажот на доверба и ризичните моменти).
- **Поглавјата 6–8** ги презентираат клучните тематски наоди. Секоја тема е поткрепена со докази од различни методи и ги истакнува механизмите, тензиите и импликациите.

Анексите нудат дополнителна транспарентност и дополнителен материјал (на пример, мапирање на темите во однос на кодот и претставување на триангулацијата, каде што е тоа применливо). Анексите се достапни по поднесено барање на следната е-маил адреса: researchglobal@britishcouncil.org.

Доказите се триангуларизираат низ методите. Конвергенцијата низ методите се смета за посилен поддршка, додека дивергенцијата се смета за аналитички значајна и се разгледува како показател на разликите помеѓу јавната видливост и животното искуство (на пример, помеѓу она што е видно во јавната содржина и она што циркулира во полуприватните простори).

За читателите кои бараат практични заклучоци, делот за импликациите и точките на дејствување може да се чита како самостојно резиме на подрачјето на дејствување, кој потоа може да се поврзе со поткрепувачките докази во тематските поглавја.

Напомена за доказите и интерпретацијата

Доказите собрани преку преглед на литературата се користат за да се обезбеди контекст за младите, медиумите и дигиталните услови низ целиот ЗБб. Тематските наоди во поглавјата 6–8 се базираат на квалитативни докази и тие се триангуларани низ дискусиите во фокус групите, интервјуата со клучни соговорници, дневниците на социјалните мрежи (ДСМ) и основното следење на социјалните мрежи. Кога доказите варираат меѓу методите, тоа се смета за значајно и се разгледува како знак на разлики помеѓу јавната видливост и животното искуство (вклучувајќи ја и содржината што циркулира во полуприватни или приватни простори).

Регионален и локален контекст

Ова поглавје ги разгледува регионалниот и локалниот контекст неопходен за разбирање на наодите, ги сумира главните карактеристики на информациското опкружување на младите во ЗББ и ги истакнува факторите специфични за секоја земја, кои влијаат врз изложеноста, довербата и секојдневното донесување одлуки. Целта не е да се даде сеопфатен преглед на политиките, туку да се стави фокус на контекстуалните елементи кои се директно релевантни за доказите во поглавјата 6-8, вклучувајќи ги и движењето низ платформите, индикаторите на кредибилитет и институционалната и медиумската динамика што ја обликува одговорноста. Прегледите на земјите во дел 2.2 нудат кратки профили за секој контекст на ЗББ, со детални основни информации достапни во Анекс А.

Доказите собрани преку преглед на литературата овде се користат за да се даде контекст; тематските наоди се изведени од квалитативни докази, триангулирани преку ДФГ, ИКИ, дневниците на социјалните мрежи и основното следење на социјалните мрежи.

2

2.1 Регионален преглед на информациското опкружување на младите во ЗББ

Широм шесте земји од Западен Балкан (ЗББ), информациското опкружување на младите е обликувано од три преклопувачки динамики: навики за информирање преку платформи, слаби и оспорувани медиумски системи и неравномерно давање на услуги за медиумска и информациска писменост (МИП). Крајниот ефект е опкружување во кое младите луѓе често ги препознаваат ризиците од мисинформации, но мора да се снаоѓаат низ нив преку скратени патишта како што се поддршка од врсниците, запознаеност, перцепирана „официјалност“ и ad hoc верификација, наместо да се потпираат на стабилни институционални столбови.

Регионалните истражувања и проценки откриваат ограничена формална обука за проценка на кредибилитетот. Во првичниот преглед на студијата, помалку од 40% од младите испитаници во регионот добиле некакви формални инструкции за проценка на кредибилитетот на информациите, што го зголемува потпирањето на евристиката, наместо на систематската верификација (БИРН, 2026).

Во исто време, структурните слабости во медиумските екосистеми (како што се политичката поларизација, кривката на пазарот и недоследните професионални стандарди) влијаат и на она што допира до младите, и на тоа како тие тоа го толкуваат. Ова е особено очигледно во моменти на зголемена важност (како што се политички кризи, инциденти кои се однесуваат на јавната безбедност и поларизирачки прашања за идентитетот), кога емоционално силната содржина брзо се шири преку новостите и каналите за размена на пораки, додека сигурните корективни сигнали имаат тенденција да бидат побавни или помалку видливи.

Давањето медиумска и информациска писменост останува недоследно и често се базира на проекти. Регионалните проценки наведени во почетната фаза на оваа студија сугерираат дека многу напори за медиумска и информациска писменост се водени од невладини и меѓународни организации, наместо систематски да се интегрираат во училишните наставни планови и програми, со одговорности распределени меѓу министерствата, регулаторните тела и училиштата (БИРН, 2026). Кога постојат наставни планови и програми, тие често се меѓупредметни или изборни, што може да ја ослабне нивната имплементација и да ги остави наставниците без постојана поддршка во училищата.

Сликите од земјите прикажани подолу користат истражувања составени од истражувачи од наведените земји и дополнителни извори за да ги опишат главните карактеристики на секое информациско опкружување на младите, релевантни за толкување на наодите.

2.2 Преглед по земји

Овие прегледи даваат краток профил на информациското опкружување на младите во секоја наведена земја, со фокус на:

- (i) начинот на кој младите луѓе обично им пристапуваат на информациите,
- (ii) главните ранливости (мисинформации, штетна содржина, ризици врзано за довербата и интегритетот), и
- (iii) контекстот на политиките и практиките (МИП и релевантните институционални одговори).

Албанија

Во Албанија, за младите луѓе социјалните мрежи се сè поважен начин за пристап до информациите, со нејасни граници помеѓу „вестите“, забавата и содржината на инфлуенсерите. Извештајот за регионалните медиумски трендови наведува дека социјалните мрежи се примарен извор на информации за младите, што го одразува растечкото влијание на социјалните мрежи врз секојдневното однесување (СЕЕНПМ, 2025).

МИП е во фокусот на бројни политички и програмски иницијативи. Националниот преглед на историјатот ги опишува напорите за развој на интегриран наставен план и програма во однос на МИП, усогласени со компетенциите на УНЕСКО, а планирано е да се презентира во избрани основни и средни училишта (ЕМИ, 2021). УНЕСКО неодамна информира за проширување на интеграциите на МИП преку обука на наставници едукатори за пренесување на МИП вештините на врсниците (УНЕСКО, 2025).

На поширокото опкружување на платформите влијаат и политичките дебати и јавната загриженост за штетите поврзани со платформите за кратки видеа, вклучувајќи ги и дискусиите за ограничувањата и безбедносните мерки (Ројтерс, 2025). Иако наодите од овој извештај се потпираат главно на квалитативни прикази, овие контекстуални фактори се релевантни за разбирање како, и младите и возрасните, го доживуваат ризикот и одговорноста.

Босна и Херцеговина

Информациското опкружување во Босна и Херцеговина се карактеризира со силна традиционална улога на телевизијата, голема употреба на социјалните мрежи и значителна изложеност на политизирани и идентитетски поврзани наративи. Компаративен извештај за социјалните медиуми и динамиката на информациите покажа дека, иако телевизијата останува најчестиот извор на вести, приближно 50% од испитаниците пристапуваат до вестите преку социјалните мрежи на дневна основа (БФМИ, 2022).

Во јавната сфера на социјалните мрежи доминира Фејсбукот, при што тој опфаќа многу голем дел од корисниците на социјалните мрежи и околу половина од корисниците на возраст од 18 до 34 години (БФМИ, 2022). Во практика, патиштата за информирање на младите луѓе честопати лесно се префрлаат помеѓу порталите, социјални платформи и меѓусебното споделување, што може да го забрза кредибилното известување и да овозможи ширење на лажни тврдења.

Врз основа на квалитативните докази од оваа студија, Босна и Херцеговина е позната по својот силен фокус на транспарентноста на медиумите и ограничувањата на институционалниот капацитет, вклучувајќи го и интересот за индикаторите за сопственост/импресум како сигнали за кредибилитет (БИРН, 2026).

Босна и Херцеговина напредува низ пилот-фаза, наместо низ стандардно национално воведување на медиумска и информациска писменост (МИП) во училиштата. УНЕСКО соопшти дека пилот-тестирањето е одобрено на кантонално и ентитетско ниво, а обуката на библиотекарите и наставниците, поврзана со имплементацијата, се обезбедува во 30 училишта во Кантон Сараево, Херцеговско-Неретванскиот кантон и Република Српска, почнувајќи од учебната 2021/2022 година (УНЕСКО, 2023; Министерство за цивилни работи на Босна и Херцеговина, н.д.). Во исто време, Кантон Сараево воведо наменска стратегија за развој на МИП во рамките на образовниот систем, сигнализирајќи ја интеграцијата на политиките во барем еден дел од фрагментираната структура на управување на земјата (Министерство за образование на Кантон Сараево, 2022). Овој пристап го става капацитетот на имплементацијата во средиште: опфатот и конзистентноста се потпираат на континуираната поддршка на наставниците и на координацијата помеѓу образовните власти на повеќе нивоа.

Косово

Во Косово, телевизијата и натаму е главен извор на информации за мнозинското население, додека социјалните медиуми се сè поважен алтернативен канал, особено за помладата публика. Профилот на медиумските трендови наведува дека телевизијата останува главен извор на информации, додека социјалните мрежи (особено Фејсбук и Инстаграм) добиваат на популарност како алтернативни извори (СЕЕНПМ, 2025).

Во врска со медиумската писменост, неодамнешниот преглед на ситуацијата во Косово истакнува дека медиумската писменост е задолжителна како тема во наставниот план и програма во предуниверзитетското образование, со тоа што во практика степенот на интеграција во училишница варира (Hibrid.info, 2024).

Црна Гора

Информациското опкружување на младите во Црна Гора е претежно дигитално и сè повеќе под влијание на полуприватни комуникациски канали. Во националните стратешки документи се истакнува дека младите првенствено собираат информации преку социјалните мрежи и онлајн порталите и дека се очекува овој тренд да продолжи (Влада на Црна Гора, 2023). Со оглед на тоа што информациите циркулираат преку апликации за пораки и затворени групи, тие можат да ги избегнат и јавната дебата и новинарската корекција, создавајќи паралелни „реалности“ на кои спротивставувањето со конвенционални медиумски одговори е тешко.

Стратегијата за младите дополнително ја нагласува важноста од зајакнување на вештините и на безбедносната инфраструктура, вклучително и преку граѓанско образование и медиумска писменост во училиштата, но и рефлектира загриженост поради несигурните и манипулативните опкружувања на содржините (Влада на Црна Гора, 2023). Овој контекст е важен при интерпретација на наодите од студијата за селективна проверка, ниските нивоа на известување и очекувањето дека одговорноста лежи по „вертикална линија“.

Црна Гора воведо медиумска писменост како изборен предмет во основното образование во текот на учебната 2023/24 година, што беше поддржано и со упатства за наставниците развиени во рамките на иницијатива поврзана со УНЕСКО (УНЕСКО, 2023). Ова нуди јасна почетна точка во формалното образование, но обемот и континуитетот ќе зависат од достапните ресурси и континуираната поддршка за наставниците, вклучително и усогласувањето со пошироките приоритети на политиката на младите во врска со дигиталните и медиумските вештини (Влада на Црна Гора, 2023).

Poverenje u medije je posebno ranjiv segment. Nacionalna studija o mladima iz 2024. godine pokazuje da je poverenje u medije među najnižima, s obzirom na to da samo 15,8 posto ispitanika navodi da u potpunosti ili u značajnoj meri veruju medijima. (Ostojić, 2024).

Северна Македонија

Во Северна Македонија, информациското опкружување на младите се карактеризира со висок дигитален ангажман и растечка загриженост поради дезинформациите и онлајн ризиците. Листата на извори на канцелариското истражување составена за оваа студија ги истакнува националните докази за онлајн однесувањето и безбедноста на адолесцентите (УНИЦЕФ, 2020–2023), приоритетите на политиката за млади, вклучувајќи ги и дигиталните компетенции (Агенција за млади и спорт, 2023–2027) и анкетата за консумирање на вестите меѓу младите и препознавањето дезинформации (ИКС, н.д.).

Медиумската писменост се промовира и преку програми поврзани со образованието. Значаен пример е програмата YouThink, која е насочена кон интеграција на едукацијата за медиумска писменост во основните и средните училишта и е поврзана со развојот на наставниците, вклучително и обука пред вработувањето (ИРЕКС, 2022). Институционалниот фокус се демонстрира и преку работата на националното регулаторно тело за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, кое ја проценува медиумската писменост кај учениците од средните училишта, со што поддржува понасочено разбирање на нивните потреби (АВМУ, 2024).

Истата компилација на извори покажува дека националните актери ја проценувале довербата во медиумите, предизвиците за интегритетот и ризиците од дезинформации преку наменски студии и мониторинг извештаи (на пр. ИРЕКС, 2024; Метаморфозис, 2024), како и дека медиумската писменост кај учениците во средно училиште е мерена од страна на регулаторното тело за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги АВМУ (АВМУ, 2024). Медиумската писменост е воведена како изборен училишен предмет („јазик, медиуми и култура“), но дека засегнатите страни претпочитаат посилен пристап со интегрирање на медиумската писменост во други предмети и претходни одделенија (ИРЕКС, 2024).

Србија

Во Србија, сложениот и поларизиран медиумски екосистем е во интеракција со широко распространетата употреба на платформите и постојаната загриженост поради манипулациите, кршењето на приватноста и онлајн нанесувањето на штети. Извештајот на Вибрант информешн барометар за Србија за 2024, ги истакнува случаите на надзор и вознемирување на активисти и студенти-демонстранти, како и ширењето на манипулативни или лажни информации насочени кон дискредитирање на јавни личности (ИРЕКС, 2024). Исто така, известува за високо ниво на кршење на дигиталните права и злоупотреби на интернет во 2023 година, при што измамите, заканите и манипулацијата сочинуваат значителен дел од нив (ИРЕКС, 2024).

Во истиот извештај се истакнува дека медиумската писменост е воведена како изборен училишен предмет („јазик, медиуми и култура“), но засегнатите страни се залагаат за посилен пристап преку интегрирање на медиумската писменост во други предмети и претходни одделенија (ИРЕКС, 2024).

Споредбените докази ја истакнуваат доминацијата на Фејсбук во рамките на базата на корисници на социјалните медиуми во Србија и важноста на социјалните мрежи како извор на вести за значителен дел од корисниците на интернет (БФМИ, 2022). Во квалитативната синтеза на студијата, кога станува збор за Србија, се спомнуваат и повиците за разјаснување на стандардите и улогата на регулаторните тела (БИРН, 2026).

Концептуална рамка

Ова поглавје ги опишува концептите и аналитичкиот пристап што се користат за да се разбере како младите луѓе од ЗББ се соочуваат со спорни информации, како ги оценуваат и како реагираат на нив. Наместо мисинформациите едноставно да се гледаат како „проблем со содржината“, тие се сметаат за аспект кој преовладува во секојдневното информациско опкружување на младите: под влијание на дизајнот на платформите, општествените врски, довербата во институциите и поширокото медиумско и политичко опкружување.

3.1 Клучни концепти и дефиниции

Студијата ги користи следниве дефиниции:

- **Мисинформација:** Терминот мисинформација се однесува на проверливо лажна информација што се споделува без намера да измами.
- **Дезинформација:** Терминот дезинформација се однесува на проверливо лажна информација што се споделува со намера да измами и доведе во заблуда.
- **Малинформација:** Во некои случаи студијата предвид ја зема и малинформацијата - информација со која намерно се мами, искривувајќи го значењето на вистинската информација.

Довербата е централниот организациски концепт на ова истражување: таа се дефинира како „верување дека изворот, платформата или содржината се веродостојни, оти се кредибилни и оти споделувањето се врши со добра намера“.

Довербата може да се изрази на три нивоа:

- **Институционална доверба**, насочена кон медиумите, владите, платформите или организациите.
- **Меѓучовечка доверба**, заснована на односи со врсниците, инфлуенсерите или членови на семејството, и
- **Ситуациска доверба**, која се разликува во зависност од темата, платформата или контекстот.

Низ целиот извештај, овие концепти се третираат како практични и контекстуални. Младите не се среќаваат со информации во јасни категории; тие се движат помеѓу мешани сигнали, неконзистентна одговорност и разновидни стимулации низ платформите, медиумите и интерперсоналните мрежи. Горенаведените дефиниции нудат конзистентна референтна точка за толкување во различни земји и методи.

3.2 Како размислуваме за „информациското опкружување“

Информациските опкружувања се сфаќаат како колективни услови кои го обликуваат она со што се среќаваат младите луѓе, кое станува истакнато и како се формираат оценките за кредибилитетот во практика. Ова ги вклучува јавните медиуми, инфраструктурите на платформите, полуприватните простори (апликации за пораки, затворени групи), меѓучовечките односи и институционалните комуникација.

За да ги структурира анализите на овие опкружувања, студијата усвојува модел на однесување што го концептуализира дигиталното однесување како серија поврзани дејства: изложеност → проценка → доверба → споделување.

Секоја фаза извештајот ја дефинира на следниов начин:

- **Изложеност:** Како младите луѓе доаѓаат до информации на интернет, преку информативни новости, директни пораки, групни четови, инфлуенсери или препорачана содржина.
- **Ангажман:** Каков е ангажманот на младите во врска со содржината - дали ја читаат, гледаат, коментираат, лајкуваат или ја игнорираат?
- **Доверба (како фаза во моделот):** Како се проценува кредибилитетот откако корисникот ќе стапи во интеракција со содржината.
- **Споделување (или игнорирање):** Исход од однесувањето: избор дали некоја информација ќе се сподели, дали за неа ќе се дискутира, дали ќе се проверат фактите или информацијата ќе се игнорира.

Овој модел ја истакнува клучната точка во квалитативната анализа: оценките за кредибилитетот ретко се донесуваат изолирано. Тие се под влијание на условите на изложеност (што се појавува и колку често), на тонот и општествената динамика на ангажманот (вклучувајќи ги и коментарите, и реакциите на врсниците), на достапните знаци на доверба (луѓе, медиуми, платформи) и на перцепираните резултати од споделувањето или оспорувањето на содржината.

3.3 Доверба, индикатори за кредибилитет и донесување одлуки

Надоврзувајќи се на почетната рамка, анализата ја истражува довербата како:

- а) јасно дефиниран концепт, и
- б) точка на одлучување во рамките на низата изложеност-евалуација-доверба-споделување.

Во ситуации од реалниот живот, младите луѓе честопати, под временски притисок и преоптоварување, донесуваат брзи проценки за кредибилитетот. Затоа, тие зависат од „показателите за кредибилитет“: сигнали што им помагаат да одлучат дали нешто изгледа доволно веродостојно за да го прифатат, да дејствуваат врз основа на тоа, да го игнорираат или да го прескокнат.

Со помош на квалитативна анализа, овие показатели се групирани околу три практични референтни точки:

- **Показатели базирани на изворот:** кој споделил, дали изворот се смета за „официјален“, познат и дали е во согласност со заедницата на која ѝ се верува.
- **Показатели базирани на содржина:** дали содржината „се вклопува“ во претходните сфаќања, дали делува убедливо или покажува знаци на манипулација.
- **Општествени и платформски показатели:** каква е интеракцијата на другите (споделување, коментирање, инфлуенсерско вграмување) и како платформите влијаат на видливоста (препораки, трендови, платена амплификација).

Овие проценки базирани на показателите не се само „добра“ или „лоша“ писменост. Тие се адаптивни одговори на средината во која има изобилство информации, каде што верификацијата чини, а институционалната доверба може да биде кривка или оспорена. Кога институционалната доверба е ниска, меѓучовечката доверба може да стане стандардна. Во ситуации на висока поларизација, младите луѓе често ги толкуваат информациите претежно преку перципирана намера (агенда), а не преку докази. Во бучното и емоционално набиеното опкружување на платформите, показателите што привлекуваат внимание може да ги засенат показателите на доверливост.

Оваа перспектива, исто така, помага да се објасни избегнувањето и неангажираноста. Кога проверката вклучува време, емоционален напор или општествен конфликт, „игнорирањето“ може да биде рационална стратегија за соочување, а не знак на апатија. Ова е особено очигледно во моменти од поголема важност (избори, кризи, поларизирачки дебати), кога младите луѓе може да ги сметаат информациите за преоптоварувачки и заморни.

3.4 Што ново носи оваа студија (во однос со постојните докази)

Студијата го подобрува разбирањето со поврзување на воспоставените концепти (мисинформации, дезинформации, малинформации и доверба) со вистинското донесување одлуки од страна на младите, низ различни методи и земји, со користење на секвенцата на однесување од почетниот извештај, за да се обезбеди конзистентна интерпретација.

Прво, таа не го опфаќа само она што младите велат дека „треба“ да го направат, туку и што всушност прават во секвенцата изложеност-ангажман-доверба-споделување, вклучувајќи ги и компромисите што ги прават под преоптоварување.

Второ, таа ја третира довербата како организациски концепт и истражува како довербата се менува на институционално, интерперсонално и ситуациско ниво, наместо да претпоставува единствен, стабилен однос на доверба.

Трето, таа го подобрува кредибилитетот преку триангулација. Како што е наведено во почетниот извештај, „Триангулацијата ќе се спроведува на две нивоа“. Таа разликува:

- Конвергенција, која ја зголемува довербата кога слични теми се појавуваат кај повеќе извори на податоци, и
- Дивергенција, која е означена за понатамошно толкување (што укажува на контекстуални разлики, варијации на подгрупите или методолошки ограничувања).

Ова е важно за завршниот извештај, бидејќи разликите меѓу методите (на пример, меѓу перципираната изложеност во дневниците и видливоста во јавното следење на социјалните медиуми) во него се сметаат за аналитички значајни, а не за грешки што треба да се корегираат.

Студијата вклучува и партиципативна валидација во толкувањето (како што е тоа детално наведено во извештајот), помагајќи да се обезбеди дека наодите не се однесуваат само на младите, туку се базираат и на нивните перспективи и реални искуствата.

Севкупно земено, оваа концептуална рамка ја поддржува главната порака на извештајот:

Зајакнувањето на отпорноста на младите не е само прашање на индивидуални вештини. Тоа бара внимание и на опкружувањата што влијаат на видливоста, нормализацијата и на реалните ризици при проверката, како што се искажувањето на мислење или неагажираноста.

Методологија

4

4.1 Дизајн на истражувањето и пристап

Оваа студија користи мултиметодски квалитативен пристап за да истражи како младите луѓе на возраст од 18 до 30 години низ земјите од Западен Балкан доаѓаат во контакт, ги интерпретираат и реагираат на мисинформациите и дезинформациите во секојдневните дигитални средини. Методологијата е намерно слоевита. Фокус групите составени од млади луѓе и интервјуата со клучните соговорници истражуваат како тие дискутираат за довербата, кредибилитетот и одговорноста, додека дневниците на социјалните мрежи ја доловуваат моменталната изложеност и однесувањето во време кога таа се случува. Основното следење на социјалните мрежи нуди контекстуален увид во поширокиот информациски пејзаж со кој се соочува јавноста во истиот период. Во истражувачкиот процес беше интегриран и слој на партиципативна валидација, со цел да се подобри толкувањето, да се обезбеди резонанца со младите луѓе и доказите да се преведат во практични точки на дејствување.

Методолошката логика следи едноставна секвенца: изложеност → проценка → дејство → влијание, земајќи ги предвид механизмите што влијаат на секој чекор (како што се скратените патишта на доверба, отежнатата верификација, динамиката на амплификација на платформите и емоционалното преоптоварување). Кога различните методи даваат различни резултати, тие разлики се сметаат за аналитички значајни, а не за грешки.

4.2 Покриеност на земјите

Истражувањето опфаќа шест контексти на Западен Балкан: **Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија**. Тимовите во секоја земја користеа хармонизирани алатки и рамки за известување, со цел да се овозможи споредба меѓу земјите, при што контекстуалните детали беа задржани. Сите материјали, на ниво на секоја земја, беа анонимизирани и сумирани во регионална анализа.

4.3 Извори на податоци и методи на собирање

Дискусии во фокус групи (ДФГ)

ДФГ беа користени за истражување на заедничкиот јазик, нормите и општествената динамика во врска со кредибилитетот, довербата, користењето на платформите и рутините на информирање. Групните опкружувања се покажаа како особено корисни за да се сфати како младите луѓе колективно преговараат за значењето, како влијанието на врсниците го обликува верувањето и споделувањето и како се формираат и шират нормативните тврдења (она што младите луѓе велат дека „треба“ да го прават).

Интервју со клучни соговорници (ИКС)

ИКС беа спроведени со возрасни учесници и експерти, за да се соберат перспективи на системско ниво во области како што се образованието, медиумите и новинарството, институциите и регулаторните тела, граѓанското општество, проверувачите на факти и дигиталните права. ИКС помага искуствата на младите да се позиционираат во рамките на поширока институционална и екосистемска динамика и овозможува триангулација помеѓу она што младите го пријавуваат и она што практичарите го набљудуваат.

Дневници на социјалните мрежи (ДСМ)

ДСМ беа креирани за, што е можно попрецизно, да се документираат изложеноста и реакциите во реално време. Секоја белешка во дневникот беше трансформиран во „епизода“ која детално ги опишува платформите, видот или темата на содржината, вниманието и реакцијата, проценката на верување, преземените дејствија (на пр., игнорирање, проверка, споделување, дискусија, пријавување) и индикаторите за кредибилитет на кои се потпираше авторот на дневникот. Дневниците ѝ овозможуваат на анализата да го истражи јазот помеѓу изразените норми и вистинското однесување, вклучително и кога и зошто проверката станува селективна и како хуморот и чувството на припадност влијаат врз споделувањето.

Напомена за збирот на податоци (учество на ДСМ): Во сите собрани датотеки од епизодите, бројот на автори на дневници варира од земја до земја. Тековните збирки податоци за епизодите вклучуваат шеесет и седум учесници-автори од Босна и Херцеговина, Србија, Северна Македонија, Албанија, Косово и од Црна Гора. Обемот на епизоди, исто така, варира од земја до земја, што ги одразува нивоата на учество и зачестеноста на белешките во дневниците, а не разликите во „важноста“.

Основно следење на социјалните мрежи (ОССМ)

ОССМ беше користено како начин за триангулација на контекстот, со цел да се идентификуваат клучните јавни наративи и трендови на платформите за време на истражувачкиот период. ОССМ не ја имитира персонализираната содржина (новост) на поединецот; туку нуди структуриран поглед на тоа што е јавно видливо во просторите што можат да се пребаруваат и како циркулираат специфичните наративи и формати. Во оваа студија, наодите од ОССМ се вклучени како контекстуални индикатори заедно со ДФГ, ИКС и доказите од дневниците.

Напомена за покриеноста (ОССМ): Резултатите од ОССМ, за време на анализата, беа достапни за некои земји, додека покриеноста во други земји беше делумна поради оперативни ограничувања. Кога ОССМ недостасува или е ограничено, тоа експлицитно се третира како ограничување и не ги поништува искуствата на младите преку фокус групите и дневниците.

4.4 Избор на примероци и ангажирање

Изборот на примероци беше осмислен на начин да се обезбеди споредливост, а воедно и да се опфати широк спектар на искуства на младите според полот, географијата и секојдневните дигитални практики. Младите учесници беа ангажирани преку националните истражувачки тимови, со користење на соодветни методи, за да се обезбеди разновидна мешавина од образовни средини и нивоа на дигитален ангажман. Клучните соговорници беа избрани врз основа на нивната релевантност во однос на информациското опкружување, политиките и практичните инструменти, како и нивното професионално познавање на проблемите со кои се соочуваат младите луѓе.

Анализата опфаќа две групи учесници од целиот ЗБб: млади луѓе на возраст помеѓу 18 и 30 години (13 дискусии на фокус групи со 124 млади учесници, плус дневници на социјалните мрежи со 67 млади учесници; вкупно 160 млади учесници во рамките на сите методи за млади, вклучувајќи 109 жени/девојки, 50 мажи/момчиња и 1 учесник евидентиран како непознат) и возрасни актери/експерти (48 интервјуа со клучни соговорници, со 48 учесници, од кои 28 жени и 20 мажи). Оваа структура ја олеснува споредбата помеѓу животните искуства и увидите на системско ниво.

4.5 Етика, заштита и управување со податоците

Истражувањето имаше за цел да го намали ризикот и да ја обезбеди приватноста на учесниците. Учесството беше доброволно, со согласност дадена по претходна информираност, а сите материјали беа анонимизирани. Транскриптите и белешките во дневниците беа анонимизирани, безбедно складирани и користени исклучиво за истражувачки цели. Поради чувствителноста на одредени теми (како што се политичката поларизација, наративите поврзани со идентитетот и онлајн вознемирувањето), олеснувачите и испитувачите користеа јазик што беше чувствителен на потребите на младите и избегнуваа непотребно изложување на штетна содржина.

Обработката на податоци се одвиваше по структуриран работен тек: собирање → транскрипција и анонимизација → кодирање и синтеза → триангулација → валидација и развој на препораки. Цитатите користени во извештајот се преведени на англиски јазик и уредени за да бидат јасни, каде што тоа беше потребно, со зачувување на значењето; деталите што можат да доведат до идентификација се отстранети.

4.6 Пристап на анализата и триангулација

Анализата комбинираше структурирано кодирање со итеративна тематска синтеза. Материјалите одДФГ и ИКС беа кодирани со помош на прирачникот за кодирање ATLAS.ti (v2), што овозможува конзистентно означување на индикаторите за кредибилитет, однесувања, бариери, емоции и динамика на системско ниво. Белешките во дневниците беа трансформирани во епизоди и анализирани и како докази за однесувањето, и како наративни извештаи за тоа како се проценува кредибилитетот „во моментот“. Белешките во ОССМ се сметаа за контекстуални индикатори интегрирани таму каде што помагаат во толкувањето или квалификацијата на самопријавената изложеност.

Темите беа развиени итеративно, движејќи се од кодирани докази до нацрт-тематски тврдења, со тестирање на границите и тензиите низ земјите и методите. Конечната рамка вклучува седум главни теми и две споредни теми или показатели. Низ целиот процес, триангулацијата функционира како водечки принцип, а не како механичка листа за проверка. Кога методите се совпаѓаат, наодот се потврдува. Кога методите се разликуваат, разликата се препознава како значаен сигнал, на пример, повторувачкиот јаз помеѓу „проверката како норма“ и селективната проверка во дневниците, или помеѓу перципираната „неизбежна“ изложеност и она што може да се забележи во јавните траги.

Синтезата меѓу земјите се потпира на компаративна матрица што ја следи релативната видливост на темите во националните збирки на податоци. Овие пропорции служат за да се означи акцентот во рамките на кодираниот корпус, а не за рангирање на „сериозноста“ или генерирање оценки за перформансите.

4.7 Партиципативна валидација и заедничко креирање

Вклучен е дел за партиципативна валидација за да се подобри толкувањето, да се унапреди јазикот и да се обезбеди препораките да останат вкоренети во реалните искуства на младите луѓе и да бидат практични за практичарите. Овој дел не ја замени базата на докази; наместо тоа, служеше како структурирана алатка за „проверка на свесноста“ и превод.

Советодавна група на младите (СГМ)

Советодавна група на младите (СГМ, која брои 12 члена) понуди директна младинска перспектива за новата синтеза за време на три состаноци (16 декември 2025 година; 15 јануари 2026 година; 5 февруари 2026 година).

На почетниот состанок на оваа група (на 16 декември 2025 година) беше презентирана студијата и улогата на СГМ и беше согледано како би изгледал „успехот“ и кои младински групи треба да добијат посебно внимание. За време на дискусијата, членовите ја нагласија важноста да не се занемаруваат младите луѓе од руралните заедници, потоа оние што не се вработени, не се школуваат и не се обучуваат, малцинствата, младите луѓе без универзитетско образование, младите во средно стручно образование и оние кои не се вклучени во воннаставни или граѓански активности. На вториот состанок (на 15 јануари 2026 година) повторно беше разгледана пилот-синтезата (заснована на мал примерок од две земји, но сепак нерепрезентативен) за да се тестира дали, пред да се премине на целосна анализа, раните модели „имаат смисла“.

За време на третиот состанок на СГМ (на 5 февруари 2026 година), членовите ги споредија нацрт-верзиите на седумте главни и двете споредни теми, идентификуваа што „звучи вистинито“, истакнаа што изгледа дека недостасува или е пренагласено и помогнаа да се разјаснат клучните тензии, особено помеѓу она што младите луѓе велат дека го прават и она што дневниците го покажуваат во практика. Сесијата, исто така, послужи како рана проверка на реалноста на препораките, фокусирајќи се на нивната корисност и изводливост.

Сесии „Застани и размисли“ (Stop and Think)

Студијата, исто така, вклучуваше активности „Застани и размисли“, како структурирани моменти на рефлексивност, за да се тестира раната рамка, јазикот чувствителен на младите и практичната релевантност на новите сознанија. Овие сесии послужија како механизам за брза повратна информација, овозможувајќи му на истражувачкиот тим да го усоврши начинот на кој се комуницираше за темите и кои секојдневни однесувања и ограничувања да се истакнат. Вкупно, спроведовме една групна сесија „Застани и размисли“, заедно со неколку индивидуални проверки „Застани и размисли“ (вклучувајќи итеративни консултации со клучни соговорници) за да ги тестираме новите сознанија и препораки.

Регионална клиника (работилница) за заедничко креирање политики

Регионалната клиника (работилница) за заедничко креирање политики беше искористена за проценка на импликациите и идентификација на изводливите точки на дејствување. Клиниката (работилницата) беше организирана на 10 февруари 2026 година, со присуство на 13 учесници. Целта беше докажете да се преточат во практични препораки со појасна сопственост меѓу групите учесници (образование, медиуми, платформи, институции и граѓанско општество). Таа, исто така, помогна да се подобри рамнотежата помеѓу поддршката за младите и мерките за одговорност на повисоко ниво.

Интеграцијата во анализата беше намерна: влезните податоци за валидација беа користени за прецизирање на границите на темите, за да се подобри описот на механизмите и тензиите и да се подобри рамката за изводливост. Валидацијата не воведе нови тврдења без поткрепувачки докази во основниот збир на податоци.

4.8 Ограничувања

При толкувањето на наодите треба да се земат предвид неколку ограничувања.

Прво, постојат варијации во комплетноста и конзистентноста на белешките во ДСМ меѓу учесниците и земјите, што влијае на тоа колку веродостојно можеме да ги споредуваме обрасците или да носиме заклучоци за фреквенцијата. Учеството во дневниците и фреквенцијата на епизодите варираат во различни контексти, и ова треба да се смета за ограничување на доказите за однесувањето, а не за фундаментална разлика во искуствата на младите.

Второ, ефектите на тајмингот се важни. Собирањето податоци се одвиваше заедно со разни национални и регионални настани, трендови на платформите и информативни циклуси, што можеби влијаеше врз она што учесниците го доживеаа, на што обрнаа внимание или избраа да го забележат.

Трето, разликите во пристапот до платформите и моделите на користење ја обликуваат изложеноста. Прашањата дали учесниците имаат кориснички сметки, колку активно користеле одредени платформи и какви алгоритми за содржина им биле презентирани значи дека изложеноста не е униформна; слично на ова, основното следење на социјалните мрежи открива јавни траги што можат да се пребаруваат и не може со сигурност да ги набљудува приватните или полуприватните простори (апликации за пораки, затворени групи) каде што циркулираат одредени наративи. Како резултат на тоа, перципираната „неизбежна“ изложеност не секогаш може да биде видлива преку јавно следење.

Четврто, изборот на учесници беше насочен, усогласен со практичните критериуми за подобност и конзистентен со пристапот на терен. Ова значи дека примерокот може да биде наклонет кон младите кои се релативно активни во граѓанскиот или општествениот живот и, во некои случаи, веќе поврзани со активностите или мрежите на БИРН или на Британскиот совет. Профилот, исто така, има тенденција да вклучува учесници со повисоки нивоа на формално образование (честопати барем со додипломски студии). Ова не ги поништува наодите, но може да ги потцени искуствата на помалку поврзаните или помалку формално образованите млади луѓе, и тоа треба да се има предвид при толкување на преваленцата или генерализацијата на одредени обрасци.

На крајот, како и кај сите истражувања со спорни теми, постои ризик од пристрасност врз основа на општествената пожелност во групните дискусии и интервјуата. Дизајнот делумно го ублажува овој ризик низ триангулација со дневниците и контекстуално следење, но не може целосно да го елиминира.

Овие фактори не ја намалуваат валидноста на наодите, но бараат внимателна интерпретација - особено кога се прави разлика помеѓу она што изгледа вообичаено и она што може да биде под влијание на нееднаквото учество, тајмингот или динамиката специфична за платформите.

Информациското опкружување на младите во ЗББ

Информациските опкружувања на младите во ЗББ се обликувани од комбинација на дизајнот на одредена платформа, општествените врски и протокот на големи количини содржина. Младите луѓе опишуваат брзо движење низ повеќе простори (јавни платформи, полуприватни групи и приватни пораки), со новости кои се сè повеќе персонализирани и „секогаш вклучени“. Во овие опкружувања, изложеноста ретко е намерна: она што станува видно во голема мера е под влијание на системите на препораки, платена содржина и знаци на ангажман како што се коментари и споделувања.

Ова поглавје дава дескриптивен преглед на секојдневните услови во кои се среќаваме со (мис/дез) информации. Се потпира на анализа на собрани материјали за да се постави контекстот, додека тематските наоди во поглавјата 6–8 се засноваат на квалитативни докази и се триангуларизирани преку ДФГ, ИКС, ДСМ и ОССМ.

5

5.1 Платформи и пристап

Младите луѓе обично користат повеќе платформи, наместо да се потпираат само на една. На нивните обрасци на користење влијаат практичноста, навиките и перципираната релевантност, при што различни платформи исполнуваат различни улоги (на пример, краткорочна забава, ажурирање на вести, дискусии во заедницата или приватна координација). На пристапот, исто така, влијаат ограничувањата на уредот и податоците, што може да влијае на нивната зависност од форматите кои се првенствено дизајнирани за мобилни уреди и имаат ниско ниво на отпорност.

Клучна карактеристика на пристапот е мешавината од јавни и приватни простори. Покрај мејнстрим платформите, приватните или полуприватните канали (апликации за размена на пораки, затворени групи, проследени објави) на широко се користат за општествено поврзување и брзо споделување. На овие простори може повеќе да им се верува и тие побрзо функционираат, но се помалку транспарентни и помалку е можно да се следат, што влијае на начинот на кој тврдењата се споделуваат и колку лесно можат да се проверат.

Овие обрасци на пристап помагаат да се објасни зошто изложеноста често се опишува како „неизбежна“ и зошто видливоста може да се разликува помеѓу она што поединците го гледаат во воите новости и она што може да се види во јавно достапните податоци.

5.2 Формати и патишта на содржината

Содржината често се наоѓа во компресирани, лесно споделувачки формати: кратки видеа, мемиња, снимки од екранот, натписи преку слики и исечоци. Овие формати се шират брзо, бидејќи се лесни за консумирање и споделување, но често ги одвојуваат тврдењата од нивниот контекст (извор, време, оригинална рамка). Како резултат на тоа, толкувањето често зависи од површински знаци (презентација, „официјален“ стил, број на следбеници) или општествени знаци (кој споделил, како реагираат другите).

Патиштата до новостите (фидовите) на младите не се ограничени само на „пребарување вести“. Изложеноста може да се случи преку забавна содржина, инфлуенсери и креатори, препорачани објави и алгоритамски засилени контроверзии. Спонзорираната содржина и политичкото рекламирање, исто така, можат да се појават заедно со секојдневната содржина, понекогаш без јасно етикетирање или со ограничена свест на корисниците за тоа како функционира таргетирањето.

Кога тврдењата се шират преку затворени канали, како што се препраќањата и групните четови, проценката на потеклото станува особено предизвикувачка. Во овие случаи, самиот пат може да послужи како индикатор за кредибилитет: „дојде од некој што го познавам“ може да биде позначајно од оригиналниот извор.

5.3 Динамиката на врсниците, креаторите и заедниците

Врсничките мрежи остануваат клучни за тоа како информациите се разбираат и споделуваат. Споделувањето е често повеќе општествено отколку информативно: препраќањето може да претставува припадност, хумор, идентитет или учество во групен чет. Ова може да воспостави „слој на циркулација“, во кој содржината се шири, дури и кога верувањето е делумно, несигурно или го нема.

Креаторите на содржини и инфлуенсерите, исто така, дејствуваат како посредници во рамките на информациските опкружувања. Некои млади луѓе сметаат дека креаторите се подостапни или „повистински“ од формалните институции, особено кога институциите се перцепираат како бавни, политички или неконзистентни. Во исто време, екосистемите водени од креаторите се обликувани од стимулации за ангажман, а младите луѓе вклучени во истражувањето често забележуваат дека контроверзноста, сензационализмот и поларизацијата, можат да бидат наградени со поголема видливост.

Динамиката на заедницата е особено евидентна во деловите за коментари и групните простори. Коментарите можат да послужат како општествен доказ (потврдување, оспорување или реинтерпретација на тврдење), но, тие исто така можат да го искриват разбирањето низ конфликт, координирано праќање на пораки или токсичност. Во практика, коментарите често се користат како брз индикатор, особено кога времето или мотивацијата за верификација се ограничени.

5.4 Опкружувањето на довербата

Довербата ретко се изразува како безусловна доверба во една институција или медиум. Наместо тоа, оценките на кредибилитетот често се пренесуваат преку мрежи на општествена доверба и посредни сигнали. Младите луѓе обично наведуваат дека се потпираат на поединци од доверба (пријатели, семејство, наставници, познати новинари) и познати страници, особено кога чувствуваат дека поширокото опкружување е збунувачко или манипулативно.

Индикаторите за кредибилитет често се практични, а не идеолошки: препознатливиот бренд, презентацијата на „официјален изглед“, сигналите слични на верификација и високата ангажираност, може да се сметаат за индикатори за легитимност, дури и ако тие не се сигурни. Кога институционалната доверба е ниска, младите луѓе може да се свртат кон интерперсонална доверба („некој би ми рекол дека не е точно“) или целосно да ја избегнуваат („ја игнорирам затоа што е исцрпувачка“).

Овој пејзаж на доверба е важен затоа што влијае не само на она во што се верува, туку и на она што се споделува, игнорира или отфрла како „само содржина“. Исто така, објаснува зошто решенијата засновани исклучиво на индивидуална одговорност („проверете сè“), може да изгледаат непрактични во опкружувања богати со информации.

5.5 Ризични моменти и теми со висок интензитет

Ризикот се зголемува во текот на моментите со зголемена важност, кога вниманието и неизвесноста се зголемени. Младите луѓе пријавуваат зголемена изложеност за време на политички наелектризирани периоди, кризи и поларизирачки општествени прашања. Во овие периоди, објавите можат да бидат заситени, емоционално интензивни и потешки за навигација, со зголемена количина на сензационалистичка содржина, обвинувања и мобилизирачки наративи.

Темите со висок интензитет, исто така, почесто предизвикуваат брзо споделување, посилни емоционални реакции и конфликти во коментарите или групните простори. Ова ја зголемува веројатноста дека оценките за кредибилитет ќе бидат донесени брзо, ќе бидат препуштени на општествените знаци или ќе бидат заменети со избегнување заради заштита на благосостојбата. Во практика, „моментите на ризик“ не се однесуваат само на содржината, туку и на темпото и притисокот на опкружувањето: волумен, брзина, емоционални поттикнувачи и намален капацитет за проверка.

Овие услови помагаат да се објасни зошто некои млади луѓе стануваат премногу претпазливи или анксиозни, додека други ја исклучуваат содржината или ја третираат како забава, одговори што можат и да ја намалат штетата на индивидуално ниво, и да создадат ранливост на колективно ниво.

Наоди: Седум главни теми

Седумте главни теми во ова поглавје објаснуваат како младите луѓе во земјите од ЗББ се движат низ секојдневните информациски опкружувања обликувани од општествените односи, дизајнот на платформите и нееднаквата одговорност. Иако секоја тема е презентирана одделно, во практика тие се тесно поврзани. Довербата често се пренесува преку луѓето и преку познати извори (Тема 1), додека проверката се доживува како нешто што многу бара и затоа е селективна или е препуштена на други (Тема 2). Системите на платформите влијаат на она што станува видно и зачестено присутно, обликувајќи ја перцепцијата за она што изгледа „нормално“ или неизбежно (Тема 3). Овие динамики произведуваат важни секундарни ефекти. Споделувањето може да дејствува како хумор или чувство на припадност, а не како поддршка, но сепак тоа ја засилува содржината преку мрежи и сигнали за ангажман. (Тема 4). Со текот на времето, високата и интензивна изложеност може да доведе до емоции како што се конфузија, вознемиреност и повлекување (Тема 5). Како одговор на тоа, многу млади луѓе ја припишуваат одговорноста на вертикалните/нагорни фактори, повикувајќи на подобри стандарди, спроведување на законот и одговорност на платформите, наместо да го ставаат целиот товар врз поединци (Тема 6). На крајот, тие ја гледаат медиумската и информациската писменост како меѓугенерациска инфраструктура: нешто што училиштата, семејствата и заедниците мора да го поддржуваат и ажурираат како што се менува опкружувањето (Тема 7).

Низ целото поглавје, разликите меѓу методите се сметаат за аналитички значајни. Ако она што го кажуваат младите не се совпаѓа целосно со она што е запишано во дневниците или забележано во текот на основното следење на социјалните мрежи, тогаш не се смета за грешка, туку тоа често укажува на клучен механизам, како што е јазот меѓу нормите и однесувањето или ограничување на она што може да се забележи во јавните простори во споредба со приватните и персонализираните новости (фидови).

6.1 Тема 1

Довербата се пренесува преку луѓе (општествениот доказ како зададен скратен пат за кредибилитет)

Младите честопати одлучуваат дали содржината е веродостојна врз основа на тоа кој ја споделил или кој стои зад неа, потпирајќи се на посреднички знаци на доверба пред (а понекогаш и наместо) проценката на доказите.

Што значи тоа

Оваа тема го опфаќа кредибилитетот како проценка на општеството. Наместо директно оценување на тврдењата, многу млади луѓе се потпираат на сигнали како што се познатост, репутација, перципирана стручност и „официјалност“. Довербата често се поврзува со личност, страница или препознатлив медиум, а потоа се пренесува преку мрежи по пат на повторно објавување, препораки и групни четови.

Ова е важно бидејќи истите начини што им помагаат на младите луѓе да се носат со големите количини на информации, можат и да се конструираат. Кога довербата е „пренослива“, таа може да се позајми, имитира или прошири во голем обем.

Како функционира

Во практика, три динамики ги „туркаат“ оценките на кредибилитетот кон општествените скратени патишта. Прво, обемот и брзината прават внимателното проверување да одзема многу време. Многу учесници ја опишаа потребата од донесување брзи одлуки за тоа што да се игнорира, што да се гледа и што да се споделува. Второ, кредибилитетот често се „позајмува“ од поединци и брендови. Познати пријатели, угледни јавни личности (вклучувајќи новинари или професори) и сметки кои изгледаат официјално или професионално, можат да послужат како столб за кредибилитетот. Трето, повторувањето може да изгледа како потврда. Повторувањето на исто тврдење на повеќе страници или медиуми, може да се смета за поткрепа, дури и ако основните информации не се проверени.

Докази

Доказите се претставени преку три комплементарни аспекти: што кажале учесниците во фокус групите и интервјуата, што забележале младите во практика преку дневниците на социјалните мрежи и што било видливо во поширокото, јавно достапно информациско опкружување во истиот период. Оваа структура овозможува споредби помеѓу пријавените ставови, вооченото однесување и поширокото информациско опкружување.

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)?

Во фокус групите и интервјуата, учесниците постојано го опишуваа прашањето „кој објавил“ како ран филтер за кредибилитет. Знаците за доверба вклучуваа идентитет на лицето кое споделува, перцепираниот статус на говорникот и дали извештајот изгледал официјално или утврдено.

„Навистина ми е важно кој споделува. Ако видам вест споделена од некој што го следам, важно ми е кој ја споделил“, (РЕГ, ДФГ).

„И верувам на Клодијана Лала бидејќи таа има големо значење како новинарка во Албанија“, (АЛБ, ДФГ).

„Мора да бидете внимателни: некои луѓе зборуваат за некои теми без воопшто да бидат во таа област. Потоа сфаќате дека тие не можат да ви го понудат кредибилитетот што ви е потребен“, (КОС, ДФГ).

„Ако професор од мојот факултет го сподели тоа, ќе имам поголема доверба дека е вистина, бидејќи ѝ верувам на таа личност, но секако дека сепак ќе проверам“, (РЕГ, ДФГ).

Што видовме во практика?

Социјалните медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) покажуваат дека довербата преку посредници функционира како правило на „моментално“ однесување. Учесниците честопати ја проценувале веродостојноста врз основа на идентитетот на сметката (како што е официјална страница, добро познат медиум или препознатливо место), а потоа се вклучувале (гледале, лајкувале, зачувале, споделувале) без понатамошна верификација.

- Во Босна и Херцеговина, еден учесник гледал и споделил кратко видео од фудбалски клуб и експлицитно ја изразил својата доверба бидејќи било објавено на официјалната веб-страница на клубот, (ДСМ , БиХ).
- Во Србија, еден учесник реагирал на објава од настанот и тој изјави дека верува во неа бидејќи станува збор за „официјална објава“ од страницата на настанот, одговарајќи со зачувување и лајкување на објавата, (ДСМ , СРБ).
- Во Албанија, еден учесник гледал кратко видео на Инстаграм и експлицитно изјави дека верува во него, бидејќи го објавила официјална медиумска страница („Да, бидејќи го објави официјалната страница на Клан ТВ“), а потоа се ангажирал со лајкување на објавата и коментирање, (ДСМ , АЛБ).

**„Навистина ми е важно кој споделува.
Ако видам вест споделена од некој што го
следам, важно ми е кој ја споделил“.**

РЕГ,ДФГ

Што беше видливо во поширокото опкружување?

Основното следење на социјалните мрежи (ОССМ) потврдува колку силно „профилите на социјалните медиуми“ ја обликува видливоста и толкувањето. Содржината со висок ангажман често циркулира во формати специфични за платформите (кратки видеа, шаблони за мема, синџири за повторно објавување), каде што изворот е претставен првенствено со корисничко име, идентитет на страница или презентација во „стил на вести“, наместо јасно атрибутивен објавувач.

Теренското истражување на ОССМ откри и практично ограничување: тешко е повторно да се создадат „вистински“ новости (фидови) за младите со нови сметки. Сметките што имаат „ладен почеток“ (кога се стартува нова сметка без претходна база на следбеници, историја на објавување или податоци за ангажман) често содржат претежно меѓународна содржина, фокусирајќи го вниманието на пребарувањата по пат на хаштагови, а не на локално следени страници и луѓе што ја обликуваат дневната изложеност. Ова е важно затоа што знаците што младите луѓе најчесто ги спомнуваат - познати луѓе, локални страници и добро познати креатори - се токму елементите што се најмалку видливи кај сметките што имаат „ладен почеток“ (теренски белешки на ОССМ, ЦГ).

Обрасци и разлики меѓу земјите

Широм Западен Балкан, довербата преку посредници се чини како логичен скратен пат. Идентитетот, познатоста, перципираната стручност, „официјалноста“, популарноста и повторувањето, служат како столбови за кредибилитет, особено кога се под временски притисок.

Истовремено, овие знаци се нестабилни. Популарноста и професионалната презентација можат да смират, но можат да предизвикаат и сомнеж (на пример, претпоставки за платено промовирање или поставување агенда). Доказите, исто така, укажуваат на јаз помеѓу нормите и секојдневното однесување: младите често го опишуваат проверувањето како принцип, но белешките во дневниците покажуваат дека проверката е селективна и поверојатна кога објавата се чини лично значајна или ризична.

Зошто е ова важно

Ако кредибилитетот е поврзан со идентитетот и со општественото докажување, тогаш може да се фабрикува. Ова воведува структурна слабост во информацискиот пејзаж: проблемот не е само во тоа што „младите не проверуваат“, туку и во тоа што самата доверба може да се пренесе, позајми и зголеми. Затоа, интервенциите треба да одат подалеку од едноставно охрабрување на индивидуалната проверка. Тие треба да ја подобрат писменоста во врска со индикаторите за кредибилитет, да го поддржат интегритетот на сметката и идентитетот, и да ја зголемат достапноста на доверливите извори во формати и простори каде што довербата се воспоставува.

6.2 Тема 2

Верификацијата бара напори, па затоа често им се остава на другите (отпор кон верификацијата)

Верификацијата на широко се препознава како важна, но и се доживува како напорна и долготрајна, па затоа младите често ја препуштаат верификацијата на луѓе од доверба, се потпираат на „доволно добри“ знаци или проверуваат само кога влоговите изгледаат високи.

Што значи оваа тема

Оваа тема го истакнува јазот помеѓу идеалите („треба да проверам“) и вистинската практика („ретко имам време или алатки“). Младите луѓе ја опишаа верификацијата како нешто што бара внимание, вештини и мотивација, ресурси кои се нерамномерно достапни во брзите „фидови“ и рутини. Како резултат на тоа, верификацијата е често селективна: поверојатна е кога темата изгледа лично релевантна, ризична или значајна.

Ова е важно затоа што отпорот кон верификацијата не води само до „пасивна конзумација“. Тој влијае на тоа кои тврдења се прифаќаат автоматски, кои наративи се шират брзо и на кои ризици не се обрнува внимание затоа што не повлекуваат одговор со „висок влог“.

Како функционира

Отпорот кон верификацијата произлегува од три меѓусебно поврзани ограничувања. Прво, *временско и когнитивно оптоварување*: верификацијата е во конфликт со работата, учењето и секојдневниот живот. Кога (младите) се преоптоварени, практичниот избор често е да се продолжи понатаму, наместо да се истражува. Второ, *доверба во вештините и алатките*: некои учесници беа во можност да ги опишат основните чекори на верификацијата (пребарување, споредување на извори), но многумина рекоа дека немаат јасна метода или дека не се сигурни кои алатки да ги користат и како. Трето, *аутсорсингот како практичен скратен пат*: кога не се сигурни, младите често им се обраќаат на врсници на кои им веруваат, на членови на семејството или „некој што би знаел“, особено за теми за кои не се чувствуваат сигурни дека можат сами да ги проценат.

Докази

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)

Во фокус групите, учесниците честопати сметаа дека верификацијата е условна: тие ја ценат, но таа најчесто е иницирана од перцепираната важност. Еден учесник од Босна и Херцеговина објасни дека проценува кога некое прашање е важно, но смета дека „баналната“ содржина не вреди труд.: *„Зависи од тоа за какви информации станува збор. Ако станува збор за нешто навистина важно – за земјата или за работи што се одлучувачки за нашите животи – тогаш, секако, треба да се провери. Но, ние обично ги земаме здраво за готово статистиката и интересните факти и продолжуваме понатаму“*, (БиХ, ДФГ).

Во Србија, еден учесник опиша дека се обидува да разбере зошто во нешто верува или не верува, но оти му недостасува сигурен начин да ја провери точноста: *„Се обидувам тоа да го филтрирам и да најдам причина зошто верувам или не верувам. Но, немам конкретен начин да утврдам дали информациите се точни, особено кога не постои јасен начин да се направи тоа“*, (СРБ, ДФГ). Аутсорсингот станува евидентен кога постои неизвесност. Еден учесник од Црна Гора објасни дека ги остава работите од мала важност настрана, но дека се консултира со други кога нешто изгледа значајно.: *„Кога не сум сигурен, а често станува збор за работи што не се многу важни, јас едноставно ги ставам настрана. Но, ако нешто е навистина важно, се обидувам да дознаам. Им го испраќам тоа на други за да видам дали имаат поточни информации“*, (ЦГ, ДФГ).

Што видовме во практика

Социјални медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) покажуваат дека верификацијата често е вградена во дневното прелистување како „брзо следење“, а не како формален процес. Ист учесник може да проверува во една епизода, а во друга не, во зависност од емоциите, релевантноста и перципираниот ризик.

- Во Србија, еден учесник наишол на објава во која се тврдело дека цената на златото достигнала нов рекорд и ја спомена потребата да провери уште еднаш онлајн, пред да одлучи во што да верува: тој бил „шокиран“ и го споделил тоа со пријател после проверката, (ДСМ, СРБ).
- Истиот учесник споделил политичко видео и покрај тоа што не го проверил целиот контекст: „Да, иако не го изгледав целото видео...“, а потоа им го препратил на пријатели. Ова покажува како брзината и хуморот/апсурдноста, можат да ги надминат намерите за верификација (ДСМ, СРБ).
- Во Црна Гора, учесник опиша видеоисечок од „објаснување на вест“ како исечок во кој не може да се верува и кој не е сигурен, истакнувајќи дека повеќе би верувал кога исечокот би бил поврзан со примарните извори, а потоа би презел понатамошна акција, наместо да го прифати онаков каков што е (ДСМ, ЦГ). Во Косово, еден учесник погледал видео на ТикТок во кое се тврди дека цените на електричната енергија повторно ќе се зголемат, истакнувајќи дека не е сигурен бидејќи „нема официјален извор“, а потоа проверил локален информативен сајт, по што решил да не го сподели (ДСМ, КОС).
- Во Северна Македонија, учесник наишол на објава на Фејсбук за најавениот систем „Безбеден град“ и за сообраќајните казни, и ја потврдил информацијата со брза проверка на официјалната веб-страница на Министерството за внатрешни работи (ДСМ, СМ).

„Зависи од тоа за какви информации станува збор. Ако станува збор за нешто навистина важно – за земјата или за работи што се одлучувачки за нашите животи – тогаш, секако, треба да се провери. Но, ние обично ги земаме здраво за готово статистиката и интересните факти и продолжуваме понатаму“.

БиХ, ДФГ

Што беше видливо во поширокото опкружување

Теренските белешки од ОССМ, исто така, истакнуваат како верификацијата може да биде ограничена од видливоста на платформата и условите за истражување (пребарување). Во Црна Гора, истражувачот вклучен во ова истражување забележал дека сметките со „ладен почеток“ често не прикажуваат локална содржина и дека опсервацијата во голема мера зависела од пребарувањето со хаштагови. Тој ја наведува и неизвесноста при кодирањето на „статусот на верификација“ за забавна содржина што не може лесно да се провери со факти, често означувајќи ја како „неверификувана“. Ова ја нагласува пошироката поента: во многу секојдневни формати (мемиња, трендови, сатира), „проверката“ не е едноставна, а линијата помеѓу „безопасното“ и „штетното“ не е секогаш јасна во моментот на изложеност. (Теренски белешки ОССМ, ЦГ).

Обрасци меѓу земјите и тензии

Ширум ЗББ, отпорот кон верификацијата конзистентно се манифестира како механизам: младите луѓе ја поддржуваат нормата за верификација, но ја практикуваат селективно.

Клучната тензија е во тоа што „важноста“ е субјективна и честопати брзо се одлучува. Некоја содржина се смета за нискоризична, сè додека одеднаш не престане да биде - особено за време на кризи или моменти на поларизација. Друга тензија е во тоа што верификацијата може да ја намали штетата, но и да ја зголеми: обраќањето кон доверливи лица може да дејствува како безбедносна мрежа, но може и да го забрза ширењето (на содржината), ако доверливото лице ги дели истите претпоставки или ако групата го третира повторувањето како потврда.

Зошто е ова важно

Кога верификацијата се смета за обврска, одговорноста се префрла на поединци кои можеби имаат ограничено време, вештини или енергија. Ова води до предвидливи слепи точки: содржината што е емоционално ангажирачка, што е поддржана од страна на општеството или презентирана во формати „како вести“, може да се шири без проверки, додека само неколку тврдења можат да поттикнат понатамошно следење. Затоа, зајакнувањето на отпорноста вклучува намалување на бариерите за верификација преку достапни алатки, појасни знаци на платформите и подостапни, посигурни објаснувања во изворните формати на платформите, а истовремено промовира рутини за општествена верификација, кои не ги зајакнуваат групните предрасуди.

6.3 Тема 3

Платформите го обликуваат она што станува „нормално“ (алгоритмска амплификација, инфлуенсери, коментари)

Платформите не хостираат само информации; преку рангирање, препораки, рекламирање и интерактивни функции, тие влијаат на она што младите луѓе го гледаат постојано, што се чини „сеприсутно“ и што станува општествено нормализирано.

Што значи оваа тема

Оваа тема ги опишува платформите како активна сила во информациското опкружување на младите. Учесниците честопати дискутираа за изложеноста како нешто што „ним им се случува“: содржината постојано се повторува, одредени наративи се чинат неизбежни, а коментарите можат да влијаат на тоа како се толкува објавата. Во овој контекст, „кредибилитетот“ не се однесува само на самото тврдење; тој се однесува и на искуството со новостите (фидот), со она што тој промовира, наградува и прави да се чувствува како дел од главниот тренд.

Темата опфаќа алгоритамски препораки, платена амплификација (рекламирани и спонзорирани објави), динамика на инфлуенсерите и креаторите, како и општествено значење генерирано преку коментари и сигнали за ангажман. Се пресекува со довербата и верификацијата, но главниот фокус овде е на тоа како дизајнот на платформата и механизмите за дистрибуција влијаат врз перцепцијата и однесувањето во поголеми размери.

Како функционира

Три механизми постојано се појавуваат во податоците.

Прво, *повторувањето станува реалност*. Кога тема или рамка се појавува низ различни сметки, формати и денови, може да почне да се перципира како вистинита, важна или општествено доминантна, дури и пред корисниците да ја проверат.

Второ, *личностите кои се изворни на платформите носат наративи*. Инфлуенсерите и креаторите честопати дејствуваат како интерпретатори на вести и општествени прашања, комбинирајќи информации, мислења, хумор и идентитетски перформанси на начини кои се чинат пристапни и споделиви.

Трето, *коментарите служат како втор слој на значење*. Младите луѓе ги опишуваат коментарите како простори што можат да исправат дезинформации, да ја продлабочат поларизацијата или целосно да го „уништат“ искуството - понекогаш стануваат главна причина за верување, отфрлање или дистанцирање.

Докази

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)

Учесници од различни земји ја опишаа изложеноста повеќе како алгоритамски обликувана, отколку како намерно пребарување. „*Поради начинот на кој се наметнува содржината – без разлика дали преку алгоритми или преку голем број на кликувања – младите луѓе стануваат ненамерни гледачи*“ (АЛБ, ИКС). Дури и кога се свесни дека новостите (фидовите) се персонализирани, тие и понатаму споделуваат дека одредени теми се „сеприсутни“, особено во време на зголемена важност, како што се избори, кризи или поларизирачки општествени дебати. Тие, исто така, потенцираа дека функциите на платформите поттикнуваат брзо ангажирање и одговори. Неколку учесници ги опишаа коментарите како дефинитивни: тие можат да послужат како проверка на кредибилитетот („некој ќе каже ако е лажно“), но, исто така, можат да поттикнат непријателство и збунетост.

„Исто така, ја гледам природата на коментарите за да го потврдам ова. Кога има многу реакции, за тоа се дискутира“, (АЛБ,ДФГ).

„... но, исто така, може да го зголеми непријателството и збунетоста“, (АЛБ,ДФГ).

„Најлоши се коментарите под објавата. За мене, тоа ја прави (содржината) помалку веродостојна“, (АЛБ,ДФГ).

Во сите дискусии, младите луѓе ги сметаа рекламирањето и платената промоција за дел од информациското опкружување. Кога содржината изгледа „наметната“, тоа може да предизвика сомнежи за мотивите, но може и да ја зајакне перцепираната важност на темата преку видливост.

„Еден инфлуенсер почна да зборува за своето ментално здравје. На самиот крај, излезе дека тоа е реклама иако истата не беше означена. После тоа, изгубив желба во иднина да му верувам или да гледам што било од тој инфлуенсер“, (БиХ,ДФГ).

„Еден инфлуенсер почна да зборува за своето ментално здравје. На самиот крај, излезе дека тоа е реклама иако истата не беше означена. После тоа, изгубив желба во иднина да му верувам или да гледам што било од тој инфлуенсер“.

ВИН, FGD

„Поради начинот на кој се наметнува содржината – без разлика дали преку алгоритми или преку голем број на кликувања – младите луѓе стануваат ненамерни гледачи“

АЛБ, ИКС

Што видовме во пракса

Социјални медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) покажуваат како функциите на платформите го обликуваат секојдневното изложување и толкување.

- Во Босна и Херцеговина, еден учесник опиша содржина која „постојано се појавувала“. Повторувањето на содржината го сметал за причина да се обрне внимание, дури и без темелна проверка. Тој го поврза верувањето со идејата дека наративот е присутен „насекаде“, (ДСМ , БиХ).
- Во Србија, белешките во дневниците откриваат дека коментарите можат да влијаат на тоа како се перцепира една објава: учесниците понекогаш ги сметаат коментарите како брз начин за толкување на работите („коментарите тоа го потврдуваат или го оспоруваат“), а во други случаи се исклучуваат кога коментарите стануваат токсични, (ДСМ , СРБ).
- Во Албанија, учесник опиша дека се потпира на коментарите за да го протолкува она што го видел: откако се појавило видео на ТикТок за „вонреден настан“ во неговиот град, тој вели оти поверувал во него, бидејќи „коментарите го потврдиле тоа“ (луѓето тврделе дека го виделе настанот во живо), а неговата следна активност била да ги провери коментарите и сметките на коишто била објавена објавата за повеќе информации, (ДСМ , АЛБ).

Што беше видливо во поширокото опкружување

Основното следење на социјалните мрежи (ОССМ) сугерира дека видливоста е во голема мера под влијание на динамиката на екосистемот на платформите. Во Црна Гора, еден неделник објави дека ТикТок е „преплавен“ со повторувачки трендови водени од инфлуенсери и формати со висок ангажман, додека Х бил повеќе фокусиран на актуелни вести. Ова помага да се објасни зошто младите луѓе често ја перцепираат изложеноста како обликувана од „норми“ специфични за платформите, што се наградува, поттикнува и повторува, наместо како конзистентен збир на споделени наслови, (ОССМ дневник, ЦГ).

ОССМ, исто така, истакнува важна методолошка тензија. Младите луѓе често ги опишуваат наративите како „сеприсутни“ или „неизбежни“, но ОССМ може да открие поинаква слика, затоа што некои наративи во голема мера циркулираат во приватни или полуприватни простори (апликации за пораки, затворени групи, проследени објави) што општественото следење не може со сигурност да ги набљудува, или затоа што „фидовите“ се високо персонализирани (алгоритмската испорака варира во зависност од корисникот, локацијата, јазикот и мрежата). Во реалноста, перципираната изложеност ја одразува почувствуваната реалност на курираната новост (фид), додека ОССМ видливоста ги доловува јавните траги што можат да се пребаруваат. Синтезата треба да го гледа ова како комплементарно: дневниците помагаат да се објасни што допира до поединците, а ОССМ нуди контекст за поширокото јавно опкружување.

Обрасци меѓу земјите и тензии

Широм ЗББ, младите луѓе доследно ја опишуваат изложеноста на новостите како персонализирана, но шаблонски осмислена: одредени теми растат и доминираат со вниманието пред да опаднат, честопати усогласени со политички циклуси, кризи или многу емотивни општествени прашања. Карактеристиките на ангажманот (знакови за допаѓање, споделувања, коментари) стануваат дел од начинот на кој кредибилитетот се заклучува, дури и кога учесниците признаваат дека овие сигнали можат да бидат манипулативни.

Клучна тензија е во тоа што младите луѓе истовремено чувствуваат самостојност („можам да управувам со својот ‘фид““) и немоќ („постојано се враќа“). Друга тензија е двојната улога на коментарите: тие можат да дејствуваат како краудсорсинг корекција, но можат да станат и канал за вознемирување, поларизација и понатамошни дезинформации, туркајќи некои корисници во избегнување и исцрпеност (директна врска со темата 5).

Зошто е ова важно

Кога платформите ја обликуваат видливоста, тие ги одредуваат границите на она што се чувствува нормално, итно и општествено прифатливо. Ова значи дека интервенциите не можат да бидат фокусирани само на индивидуални вештини. Тие треба да обрнат внимание и на тоа како функционираат платформите: како препораките го насочуваат тоа што го гледаме, како рекламите ја бришат границата меѓу информација и мислење, како креаторите стануваат неформални „толкувачи на вести“ и како коментарите влијаат на довербата, конфликтите и интересот на луѓето. Затоа, градењето отпорност бара и (а) поддршка насочена кон корисникот (разбирање на алгоритамската испорака, управување со изложеноста, критичко читање на знаците за ангажман) и (б) вертикална одговорност (појасно означување, посилни мерки за интегритет и одговорност на платформите за ширење и нанесување штета).

6.4 Тема 4

Споделувањето не секогаш е верување (хумор и припадност наспроти ризик од амплификација)

Младите луѓе често споделуваат содржини со намера да се забавуваат, да сигнализираат припадност или да се „насмеат“, дури и кога не веруваат дека таа е вистинита, но самиот чин на споделување сепак може да помогне во ширењето на погрешни наративи.

Што значи оваа тема

Оваа тема ја истакнува вообичаената неповрзаност помеѓу верувањето и однесувањето. Учесниците го опишаа споделувањето како општествено: испраќањето содржина до пријатели или групи може да послужи за поврзување, демонстрирање „ова е мојот хумор“ или индиректно коментирање на политиката. Во такви моменти, целта честопати не е уверување. Сепак, ефектот на платформата останува ист: содржината се засилува, нормализира и одржува.

Темата вклучува споделување мемиња, саркастични коментари, иронично споделување на објави и препраќање „затоа што е смешно“ или „затоа што одговара на нашата група“. Исто така, вклучува случаи каде што луѓето додаваат предупредување („не сум сигурен дали е вистина“), но сепак препраќаат. Се преклопува со темите 1-3, но фокусот овде е на општествената функција на споделувањето и на ненамерните последици по информациското опкружување.

Како функционира

Податоците откриваат три динамики што се повторуваат.

Прво, хуморот ја намалува бариерата кај споделувањето. Ако е нешто забавно, апсурдно или „толку лошо што е смешно“, поголема е веројатноста дека ќе биде брзо споделено. Второ, споделувањето се користи за да се демонстрира идентитет и чувство на припадност. Луѓето споделуваат за да покажат „кои сме“, со кого се согласуваат или на која група ѝ припаѓаат (кругови на пријатели, локални заедници, политички микрогрупи). Трето, намерата не го негира влијанието. Дури и кога корисниците споделуваат содржина „како шега“, таа допира до нова публика која можеби нема да ја протолкува како иронија, а сигналите на ангажманот можат дополнително да ја засилат.

Докази

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)

За време на дискусиите, учесниците јасно го опишаа споделувањето како општествен чин кој не е секогаш поврзан со верувањето.

Во Србија, еден учесник го опиша споделувањето на таблоидни приказни како внатрешна шега во неговата врсничка група: „Кога ќе видам нешто од тие прорезимски таблоиди, како на пример „тајниот план на ‘блокаторите’ да ја уништат државата“, само ќе се насмеам и го испраќам тоа во мојата чет група на блокатори, во смисла ‘видете што смисливме сега’“, (СРБ, ДФГ). Во Косово, учесници спомнаа сличен модел: сомнителната содржина сè уште може да се споделува „заради смеење“, особено кога е во согласност со заедничките интереси или локалниот идентитет: „Со моето семејство споделувам само вести за кои знам дека се точни. Со пријателите, ако нешто не е вистина или изгледа сомнително, можеби сепак тоа ќе го споделам како шега, во зависност од нашите заеднички интереси“, (КОС, ДФГ).

Соговорник од Црна Гора објаснува како функционира механизмот: дури и проследување на шеги помага во ширењето на дезинформации: „Овој вид дезинформации се споделуваат како шега, заради смеење, но мислам дека сепак придонесуваат за ширење на содржината“, (ЦГ, ИКС). Овој образец се појавува и во размислувањето на експертите: хуморот може да го намали емоционалното влијание, а истовремено да овозможи и циркулација на лажни или измамнички наративи. „Мисинформациите често се споделуваат како шеги, мемиња или саркастични коментари. Иако ова може да го намали емоционалното влијание, исто така ги нормализира лажните или измамничките наративи и овозможува истите да продолжат да циркулираат без да бидат доведени во прашање“, (АЛБ, ИКС).

„Кога ќе видам нешто од тие прорезимски таблоиди, како на пример „тајниот план на ‘блокаторите’ да ја уништат државата“, само ќе се насмеам и го испраќам тоа во мојата чет група на блокатори, во смисла ‘видете што смисливме сега’“

СРБ, ДФГ

„Овој вид дезинформации се споделуваат како шега, заради смеење, но мислам дека сепак придонесуваат за ширење на содржината“

ЦГ, ИКС

Што видовме во практика

Социјални медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) покажуваат дека споделувањето често е мотивирано од забава и општествено поврзување, а не од верување.

- Учесник од Србија спомна тренд на ТикТок кој му бил забавен и кој веднаш го споделил, експлицитно наведувајќи дека не верува во тврдењето. *„Не, свесен сум дека е тоа само заради забава“*, (ДСМ, СРБ).
- Во една друга белешка во дневникот, учесник, исто така од Србија, употреби мем кое му се чинел препознатлив, но сепак посочи на помешано или несигурно верување, илустрирајќи како „прифатливиот“ хумор може да лежи во сивата зона помеѓу забавата и имплицитното одобрување.
- Во Албанија, учесник сподели апсурдно видео исклучиво како хумористична/мем содржина, а не како нешто што треба да се потврди или одобри: *„Го споделив како мем“*, (ДСМ, АЛБ).
- Во Косово, учесник сподели политичко видео на кое воопшто не му веруваше, користејќи го споделувањето главно за интеракција во семејна чет група: *„Го споделив во семејна чет група со емотикон“*, (ДСМ, КОС).

Овие примери илустрираат поширок тренд: дури и кога се работи за содржина во која се верува ограничено или се нема недоверба, во неа сè уште може да се ужива, може да се сочува или проследи, со што и низ интерперсонално споделување и алгоритамски сигнали за ангажман видливоста се зголемува.

Што беше видливо во поширокото опкружување

Основното следење на социјалните мрежи ја поддржува идејата дека форматите коишто се изворни за платформите (мемиња, кратки видеа, иронични коментари) се многу видливи и поттикнуваат ангажман. Овие формати честопати ги замаглуваат границите помеѓу информациите и забавата, што го отежнува толкувањето на „статусот на вистината“ во моментот на изложување. Ова е особено релевантно бидејќи хумористичната содржина може нашироко да се шири, без никакво предизвикување на верификациско однесување.

Обрасци меѓу земјите и тензии

Широм ЗББ, споделувањето содржини заради забава се случува конзистентно, но на него влијае контекстот. За време на периоди од поголема важност (политички случувања, кризи, поларизирачки општествени прашања), хумористичното или саркастичното споделување содржини може да послужи како начин за соочување или коментирање без директна конфронтација.

Клучната тензија е во тоа што хуморот може да послужи како неформален облик на отпор (исмевање на пропаганда, критикување на елити), но може и да ги зајакне токму оние наративи што се исмејуваат. Друга тензија е „колапсот на публиката“: намерата на лицето што ја споделува содржината („моите пријатели ќе ја сфатат шегата“) честопати не се шири веродостојно надвор од непосредната група, особено откако содржината ќе се објави повторно или ќе се препорача.

Зошто е ова важно

Ако споделувањето се гледа само како „шега“, одговорноста за штетата може да изгледа намалена. Меѓутоа, целокупниот ефект е јасен: секое споделување го проширува досегот, ги засилува сигналите за ангажман и може да направи изамничките наративи да изгледаат познато и нормално. Затоа, интервенциите треба да ги адресираат општествените мотивации, а не само недостатокот на знаење. Ова вклучува помагање на младите да препознаат кога хуморот и натаму претставува ризик од амплификација, поттикнување на едноставни „безбедносни“ активности (како што се додавање контекст, доследно користење предупредувања или откажување од проследување) и зголемување на одговорноста на платформите за ширење на измамничка содржина преку забавни формати.

6.5 Тема 5

Премногу информации доведуваат до емоционално преоптоварување и повлекување.

Опкружувањата со голем обем и висок интензитет на информации, честопати предизвикуваат емоции како што се збунетост, анксиозност, раздразливост и исцрпеност, предизвикувајќи многу млади луѓе да се исклучат, да избегнуваат вести или да станат „прекумерно претпазливи“ на начини на кои е тешко да се одржат долгорочно.

Што значи оваа тема

Оваа тема го опишува реалното искуството од преоптоварувањето со информации. Учесниците зборуваат за моменти кога изложеноста престанува да биде информативна и станува исцрпувачка: има премногу содржина, премногу контрадикторни тврдења и премногу „бучава“ со која треба да се справат. За некои, ова води до повлекување („го игнорирам тоа“). За други, ова резултира со состојба на постојано скенирање („морам да бидам претпазлив/а цело време“). И двете реакции се насочени кон самозаштита, но тие имаат и цена: неангажираноста може да ја намали свеста за важни прашања, додека прекумерната претпазливост може да биде ментално исцрпувачка.

Темата опфаќа емоционални реакции на политичка поларизација, кризи и тековни општествени конфликти, како и карактеристики специфични за платформите кои ја зголемуваат изложеноста (бесконечно скролање, автоматско стартување содржина, пуш- известувања и непријателство во коментарите).

Како функционира

Се издвојуваат три клучни динамики. Прво, когнитивно преоптоварување: кога новостите (фидовите) стануваат заситени, станува потешко да се разликува сигналот од бучавата. Конфликтните наративи може да изгледаат невозможни за решавање. Второ, емоционална зараза: лутината, стравот и огорченоста се заразни, а дизајнот на платформите наградува содржина што предизвикува силни емоционални реакции. Деловите за коментари и форматите водени од конфликти, можат да доведат до ескалација на стресот. Трето, стратегии за соочување: младите луѓе усвојуваат заштитни рутини, како што се исклучување на звукот, престанување со следење, ограничување на времето поминато на следење вести, игнорирање на вестите или потпирање на мала група „безбедни“ извори. Ова се практични одговори, но тие, исто така, можат, со текот на времето, да ја ограничат изложеноста и да го намалат граѓанскиот ангажман.

Докази

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)

Во сите земји, учесниците опишаа постоење на конфузија и исцрпеност поради постојана изложеност на информации и нивно оспорување. Во Босна и Херцеговина, еден учесник јасно го пренесе емоционалниот товар на неизвесноста: „Сè е збунувачки. Не знам веќе кому да верувам. Тоа ме исцрпува“, (БиХ, ДФГ). Во Северна Македонија, младите ја опишаа ерозијата на довербата како емоционално исцрпувачка, при што неизвесноста станува постојан, а не повремени проблем.: „Се изморував од тоа. Во еден момент едноставно престануваш да се обидував да откриеш која е вистината“, (СМ, ДФГ). Во Црна Гора, учесниците го опишаа избегнувањето како стратегија за справување, особено во политички наелектризирани моменти: „Кога повторно тргнува со политика, едноставно го исклучувам. Премногу е и се чувствував лошо после скротањето“, (ЦГ, ДФГ).

Експертите, исто така, го опишаа преоптоварувањето како причина за повлекување и ранливост. Кога ќе се појави замор, луѓето се повеќе склони да прифатат едноставни наративи или да се потпрат на скратени патишта. „Тоа се случува затоа што младите луѓе, генерално кажано, се преоптоварени. Бидејќи ако треба да конзумирам, не знам, еден тон информации во еден ден, навистина не можам да најдам време или енергија да споредувам и два пати да проверувам сè што гледам таму“, (АЛБ, ИКС).

„Тоа се случува затоа што младите луѓе, генерално кажано, се преоптоварени. Бидејќи ако треба да конзумирам, не знам, еден тон информации во еден ден, навистина не можам да најдам време или енергија да споредувам и два пати да проверувам сè што гледам таму“

АЛБ, ИКС

Што видовме во практика

Белешките во дневниците покажуваат дека преоптоварувањето не е само теоретско; тоа се манифестира во секојдневните навики на изложеност на информации и во емоционалните реакции.

- Во Србија, еден учесник експлицитно го поврза тонот на новостите со негативното расположение и го опиша повлекувањето како форма на самозаштита: „Постојано се појавува и секогаш е негативно“, (ДСМ, СРБ; иложеност што се повторува избегнување).
- Учесник од Босна и Херцеговина опиша како бил вовлечен во конфликт воден од коментари, а потоа зажалил поради потрошеното време и емоционалната енергија, забележувајќи дека коментарите предизвикале емоционална исцрпеност и го влошиле искуството, наместо да дадат увид, (ДСМ, БиХ; коментари → емоционална исцрпеност).
- Во Црна Гора, една белешка во дневникот илустрира како самата неизвесност може да стане исцрпувачка: учесник забележал измешани верувања, изразил непријатност, а потоа избегнал понатамошно ангажирање, наместо да се обиде со целосно потврдување (ДСМ, ЦГ; измешани верувања → повлекување).
- Учесник од Косово го сподели своето искуство со „скролање“ низ страница од реално шоу и експлицитно го спомна прескокнувањето на големи количини содржина („...понекогаш бев шокиран и прескокнував многу видеа“), што укажува на тоа како изложеноста на голем обем на содржина може да доведе до брзо откажување, наместо до зголемено внимание (ДСМ, КОС).
- Во Северна Македонија, учесник наишол на вознемирувачка снимка поврзана со случајот Епстин и снимил непосредна емоционална реакција („збунет и загрижен“), без да влезе во целосен процес на проверка - што илустрира како самата неизвесност може да стане емоционално исцрпувачка и да ги турне корисниците кон повлекување, наместо кон верификација (ДСМ, СМ).

Што беше видливо во поширокото опкружување

ОССМ нагласува дека содржината со висок ангажман честопати предизвикува силни емоции: поларизирачките политички видеа, наративите поврзани со криза и емоционално набиените коментари се истакнати на платформите каде што се наградува виралноста и реакциите. Теренските белешки на ОССМ, исто така, истакнуваат дека во периоди со големо значење, интензитетот се зголемува: содржината станува позаситена, наративите се повторуваат, а емоционалната „температура“ во делот за коментари расне, што е во согласност со описите на учесниците за чувството на преоптовареност.

ОССМ, исто така, помага да се објасни зошто младите можат да ја сметаат содржината за „неизбежна“. Алгоритамските препораки и повторувањето можат да создадат чувство на постојана изложеност, дури и кога корисникот активно не бара информации, што го зголемува заморот и ја намалува веројатноста за намерна верификација.

Обрасци меѓу земјите и тензии

Ширум ЗББ, преоптоварувањето се јавува како психолошки и информативен проблем: вишок пораки, контрадикторни вистини и ограничена јасност за тоа во што да се верува. Многу млади луѓе го опишуваат избегнувањето („го игнорирам тоа“, „го стишувам“) како најпрактичен метод за соочување.

Клучната тензија е тоа што повлекувањето може краткорочно да ја намали штетата, но, исто така, може да го намали информираното учество и да овозможи наративите да се шират без предизвици. Преголемата свест претставува спротивен ризик: постојаното скенирање може да ја зголеми анксиозноста и цинизмот и потенцијално дополнително да ја наруши довербата во институциите и медиумите.

Зошто е ова важно

Преоптоварувањето не е само лично искуство; тоа е и структурен аспект на информациското опкружување. Ако младите луѓе се емоционално исцрпени, тие се помалку способни да го задржат вниманието и трудот потребни за проверка, па веројатноста дека ќе се потпрат на евристиката или дека целосно ќе се исклучат, станува поголема. Затоа, интервенциите треба да имаат за цел да го намалат информациското и емоционалното преоптоварување: да обезбедат пристап до јасни објаснувања на коишто може да им се верува во формати што се специфични за платформите; да поддржат ментално „излегување надвор од рамките“ (здрави рутина на изложеност, дигитална благосостојба); и да ги решат проблемите со карактеристиките на платформите што ескалираат конфликт и со повторувањето. Во практика, градењето на отпорност вклучува олеснување на прифаќањето на информации на коишто може да им се верува и подучување на луѓето како да ги проверат.

6.6 Тема 6

Решавање на проблемите вертикално (празнини во политиките, спроведување, медиумски стандарди, одговорност на платформите)

Младите луѓе често го идентификуваат проблемот „вертикално“: тие веруваат дека мис/дезинформациите се предизвикани од слабото спроведување, ниската одговорност и лошите стандарди на медиумите и платформите, и сакаат одговорноста да се сподели надвор од индивидуалните корисници.

Што значи оваа тема

Оваа тема ја истакнува промената во распределбата на одговорноста. Иако учесниците ги признаваат индивидуалните избори (како што се - што да се следи и што да се споделува), многумина тврдат дека товарот не може да лежи исклучиво на младите, кои се движат во преоптоварено информациско опкружување. Наместо тоа, тие посочуваат на структурните фактори: новинарство со лош квалитет, непросирна сопственост, стимулирање на мамење кликови, политичко влијание, слаба регулатива или спроведување, и платформски системи кои ја засилуваат штетната содржина и воедно нудат ограничена транспарентност.

Оваа тема се залага за повисоки професионални стандарди во медиумите, појасна одговорност за онлајн медиумите, подобрена институционална одговорност и поголема одговорност на платформите за амплификација, промоција и динамика на штетната содржина.

Како функционира

Низ целиот збир на податоци се повторуваат три механизми.

Прво, ниската одговорност поттикнува попустливо опкружување. Кога медиумите се соочуваат со малку последици за мисинформациите, сензационализмот или неетичките практики, содржината со слаб квалитет станува нормализирана. Второ, довербата во институциите е дел од информациското опкружување. Кога младите луѓе ги доживуваат институциите како отсутни, политизирани или неефикасни, поголема е веројатноста тие да сметаат дека на системот фундаментално не може да му се верува и да се повлечат или да се потпрат на неформални мрежи. Трето, дизајнот на платформата и бизнис моделите влијаат врз изложеноста. Учесниците честопати ги опишуваат платформите како платформи кои профитираат од внимание и конфликт, со алгоритми и рекламни системи кои даваат приоритет на ангажманот пред точноста.

Докази

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)

Младите луѓе јасно изразија загриженост за недостатокот на одговорност, особено во однос на онлајн порталите и чувството дека „секој може да објавува што сака“.

Во Босна и Херцеговина, учесниците го наведоа проблемот со недостаток на одговорност и спроведување: *„Не постои одговорност. Порталите прават што сакаат. Државата не прави доволно“*, (БиХ, ДФГ). Во Србија, учесниците ги опишаа практиките на медиумите со низок квалитет како вообичаени и тешки за оспорување: *„Тие објавуваат сè што ќе добие кликови и никој не е одговорен за тоа. Дури и ако се докаже дека е погрешно, останува онлајн“*, (СРБ, ДФГ).

Учесниците, исто така, го поврзаа слабиот институционален кредибилитет со пошироката ранливост: ако на институциите не им се верува или доколку тие не комуницираат јасно, дезинформациите наоѓаат полесен пат. *„Кога институциите не комуницираат како што треба, луѓето ја пополнуваат празнината со она што го наоѓаат на интернет“*, (СМ, ДФГ). Регионалната фокус група го зајакна барањето за посилна, функционална регулатива и спроведување, а еден од учесниците особено посочи на потребата од ефикасен медиумски регулатор: *„Единствениот пат напред што го гледам е преку РЕМ - функционално регулаторно тело кое целосно би го спречило пласирањето на сензационалистички вести или барем би ги регулирало работите, со цел ова ниво на говор на омраза и насилство во медиумите да престане“*, (РЕГ, ДФГ).

„Единствениот пат напред што го гледам е преку РЕМ - функционално регулаторно тело кое целосно би го спречило пласирањето на сензационалистички вести или барем би ги регулирало работите, со цел ова ниво на говор на омраза и насилство во медиумите да престане“,

REG, FGD

„Повеќегодишната политичка поларизација, корупциските скандали и недоследната одговорност, направија многу луѓе да бидат скептични кон официјалните информации. Кога довербата во институциите и традиционалните медиуми е ниска, алтернативните наративи - дури и оние на кои не може да им се верува - наоѓаат плодна почва“

ALB, KII

Клучните соговорници ги повторира и контекстуализираа овие загрижености. Тие опишаа како политичката поларизација, слабите механизми на одговорност и економските притисоци можат да создадат „плодна почва“ за наративи на кои не може да им се верува. *„Повеќегодишната политичка поларизација, корупциските скандали и недоследната одговорност, направија многу луѓе да бидат скептични кон официјалните информации. Кога довербата во институциите и традиционалните медиуми е ниска, алтернативните наративи - дури и оние на кои не може да им се верува - наоѓаат плодна почва“*, (АЛБ, ИКС).

Што видовме во практика

Социјални медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) го следат истиот структурен образец. Учесниците честопати одговараа на објавите не само со верување или неверување, туку и со фрустрација во врска со поширокиот систем: кој смее да објавува, кој има корист и кој е одговорен.

- Во Србија, еден учесник реагираше на поларизирачко видео, забележувајќи дека опкружувањето на платформата охрабрува провокативна содржина и изразува вознемиреност, наместо тоа да го гледа како изолиран инцидент. Нивното последователно однесување не беше проверка, туку емоционално повлекување, што укажува на перципиран недостаток на реална можност за дејствување, (ДСМ, СРБ; поттикнување на платформата → фрустрација).
- Во Босна и Херцеговина, една од белешките во дневникот ја поврза недовербата со медиумските практики: учесник опиша игнорирање на содржината на одредени портали, бидејќи се сметаат за сензационалистички или политички мотивирани, третирајќи го угледот на медиумите како заштитна мерка, наместо да го проверува секое тврдење поединечно, (ДСМ, БиХ; знак за квалитет на медиумот → избегнување).
- Во Црна Гора, учесник изрази загриженост поради клипови „што изгледаат како вести“ и поради недостаток на јасен извор, оценувајќи го тоа како дел од широко прашање за одговорноста и транспарентноста на платформата, а не како една измамничка објава, (ДСМ, ЦГ; недостаток на извор → критика на системот).

Што беше видливо во поширокото опкружување

ОССМ ја истакнува видливоста на структурните двигатели: кластери на политичка содржина, сензационални приказни и коментари водени од инфлуенсери, се споделуваат во формати оптимизирани за ангажман. Белешките од терен, исто така, покажуваат дека содржината се разликува на платформите (на пример, трендови на ТикТок наспроти Х дискурсот за вести), што влијае на тоа каде се насочени очекувањата за одговорност. Повиците на учесниците за корекции „по вертикала“, одговараат на видливоста на повторувачките поларизирачки наративи и на леснотијата со која содржината може да се репродуцира, повторно да се објави и да се реконтекстуализира низ сметките.

Обрасци меѓу земјите и тензии

Низ целиот ЗБб, младите луѓе постојано го дефинираат проблемот како системски: проблеми со квалитетот и одговорноста во медиумите и институциите, во комбинација со ефектите на амплификација на платформите. Исто така, постои големо верување дека училиштата, регулаторите и платформите треба да имаат појасни улоги.

Клучна тензија е тоа што построгата регулатива може да се смета за неопходна и ризична. Некои учесници сакаат појасни правила и нивно спроведување, додека други се загрижени за политизацијата, цензурата или селективната примена. Друга тензија е изводливоста: младите луѓе повикуваат на „одговорност на платформите“, но честопати не се свесни какви реални механизми постојат, што може да доведе до цинизам и резигнација.

Зошто е ова важно

Третирањето на мис/дезинформациите исклучиво како проблем на индивидуални вештини („младите треба повеќе да проверуваат“) води до тоа интервенциите да ги игнорираат клучните двигатели идентификувани од младите: стимулации, одговорност и доверба. Подобрувањата во вертикалниот тек, како што се појасни медиумски стандарди, транспарентност во сопственоста и финансирањето, применливи правила за онлајн медиумите и одговорност на платформите за ширење и рекламирање, можат да го намалат товарот врз поединците. Меѓутоа, овие мерки мора да вклучуваат заштитни механизми: транспарентност, независност и пропорционалност, за да се спречи растечката недоверба во политиките. Во практика, отпорноста е најсилна кога индивидуалните вештини се поддржани од системите што го олеснуваат наоѓањето, препознавањето и довербата во веродостојни информации.

6.7 Тема 7

Медиумската писменост како инфраструктура (меѓугенерациска способност)

Младите луѓе ја доживуваат медиумската и информациската писменост како меѓугенерациска „инфраструктура“: таа се развива со текот на времето преку училиштата, семејствата и заедниците, и бара поддршка и за возрасните, и за младите.

Што значи оваа тема

Оваа тема ја претставува медиумската писменост помалку како еднократна обука, а повеќе како заедничка вештина што се развива во текот на целиот живот. Учесниците честопати го опишуваа учењето за кредибилитетот и безбедноста на интернет преку комбинација од училишни лекции, водење во семејството и врснички рутини. Тие, исто така, спомнаа дека возрасните честопати се борат со истото информациско опкружување, понекогаш со помалку дигитални вештини, но со поголема самоверба, што создава ризици за меѓугенерациско недоразбирање и ширење мисинформации.

Темата повикува на зајакнување на медиумската писменост во училиштата, обезбедување практична поддршка на наставниците наместо обвинување и проширување на интервенциите на родителите и старателите. Исто така, ја опфаќа и идејата дека самите млади луѓе можат да бидат ефикасни гласници, особено таму каде што довербата во институциите е слаба.

Како функционира

Три обрасци се повторуваат низ податоците.

Прво, вештините се учат на општествено ниво. Младите луѓе развиваат рутини преку набљудување и заедничка практика: што им пренесуваат нивните родители, што нивните пријатели сметаат дека е смешно и кои извори се сметаат за „веродостојни“. Второ, наставниците и родителите имаат потреба од поддршка. Учесниците честопати го опишуваа образованието како идеална средина за развивање вештини, но, исто така, ги признаа и ограничувањата: наставниците се преоптоварени, наставните планови и програми се претрупани со содржина, а дигиталните навики на возрасните можат да ги ослабат училишните пораки. Трето, методите на врсничка соработка можат да допрат до поширока публика. Во услови каде што довербата во институциите е ниска, комуникацијата што ја водат младите и објаснувањата што ги водат креаторите, можат да бидат поубедливи од официјалните кампањи.

„Не е доволно да се каже „не верувај во сè“. „Потребни ни се конкретни начини да потврдиме и разбереме зошто е нешто лажно“

КОС,ДФГ

„Интегрирањето на медиумска и дигиталната писменост во училишните наставни планови и програми - од основно до средно образование - би им овозможило на учениците да развијат критичко размислување, вештини за проверка на факти и подобро разбирање на изворите на информации. Овие модули треба редовно да се ажурираат и да бидат придружени со континуирана обука на наставниците“

ALB, KII

74.

Докази

Што слушнавме (ДФГ/ИКС)

Во сите земји, младите често беа на став дека образованието за медиумска писменост треба да започне порано и не треба да биде ограничено на „еден час“ или да биде опција. Тие ја нагласија и важноста од вклучување на возрасните.

Во Босна и Херцеговина, еден учесник го опиша тоа како одговорност на училиштето, но со акцент на подготовка на луѓето за управување со вистинските онлајн опкружувања: *„Ова треба да се учи во училиште. На родителите и на наставниците им е, исто така, потребна поддршка“*, (БиХ, ДФГ). Во Северна Македонија, учесниците објаснија како празнините во сфаќањето кај возрасните, создаваат дополнителен притисок врз младите луѓе да се борат против мисинформациите во семејната средина: *„Понекогаш јас сум тој што им објаснува на родителите зошто нешто не е вистина, бидејќи тие едноставно го споделуваат тоа“*, (СМ, ДФГ). Во Косово, младите нагласија дека образованието треба да им даде приоритет на практичните вештини, како да се препознаваат знаци, како да се проверуваат информации и како да се избегне штетата, наместо со апстрактни предупредувања: *„Не е доволно да се каже „не верувај во сè“. „Потребни ни се конкретни начини да потврдиме и разбереме зошто е нешто лажно“*, (КОС, ДФГ). Тие, исто така, истакнаа дека знаците на доверба и кредибилитет се учат на општествено ниво и често зависат од веродостојни авторитети, дури и кога младите луѓе и натаму применуваат брза „проверка“: *„Бидејќи ако, на пример, професор од мојот факултет го сподели тоа, ќе имам одреден степен на доверба дека е тоа повеќе-помалку вистина, бидејќи ѝ верувам на таа личност - но секако дека тоа сепак ќе го проверам“*, (РЕГ, ДФГ).

Клучните соговорници го поддржаа ова и нагласија дека изградбата на капацитетите мора да биде континуирана и редовно ажурирана, бидејќи платформите, форматите и техниките за манипулација брзо се развиваат. *„Интегрирањето на медиумска и дигиталната писменост во училишните наставни планови и програми - од основно до средно образование - би им овозможило на учениците да развијат критичко размислување, вештини за проверка на факти и подобро разбирање на изворите на информации. Овие модули треба редовно да се ажурираат и да бидат придружени со континуирана обука на наставниците“*, (АЛБ, ИКС).

Што видовме во практика

Социјалните медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) откриваат дека учењето и толкувањето често се случуваат преку врски на општествено ниво. Имено, учесниците понекогаш користеле членови на семејството или пријатели како мерило за да утврдат дали треба да се верува во нешто, а содржини, како што велат, споделувале, за да „тестираат“ реакции или за да побараат второ мислење.

- Во Србија, учесник споделил објава со пријатели за да разговараат за неа, користејќи групен чет како простор за интерпретација, а не како простор за конечна одлука. Однесувањето илустрира како мрежите на врски функционираат како неформални опкружувања за учење, дури и кога верификацијата е нецелосна, (ДСМ, СРБ; 'испрати во група' → наоѓање на смисла).
- Во Босна и Херцеговина, учесник опиша потпирање на препознатливи „официјални“ извори и објасни дека оваа навика е обликувана од претходни насоки и рутина. Ова покажува како навиките за доверба можат, со текот на времето, да се вкоренат, функционирајќи како секојдневна инфраструктура, а не како свесен избор секој пат. (ДСМ, БиХ; знак „официјален извор“ → вообичаена доверба).
- Во Косово, учесник искористил семејна дискусија како поттик за наоѓање смисла: „Моите родители дискутираа за тоа во дневната соба, па побарав да го видам целиот говор“, а потоа ја споделил снимката во семеен групен чет, (ДСМ, КОС).
- Во Албанија, еден учесник споделил содржина само за да дискутира со други за неа и за да ја види нивната реакција: „Ја споделив за да дискутирам со други за неа и да ја изразам својата лутина поради тој чин“, (ДСМ, АЛБ).
- Во Северна Македонија, учесник споделил краток видео клип со пријатели како општествен „релеј“ на интерпретација/внимание („Ми се допадна и го споделив со моите пријатели“), што покажува како мрежите на врски делуваат како лесен канал за она што ќе се забележи и ќе се пренесе, (ДСМ, МКД).

Што беше видливо во поширокото опкружување

ОССМ ја поддржува важноста на образовните формати прилагодени за платформи. „Објаснувања“, кратки видеа и коментари водени од креатори се истакнати во простори фокусирани на младите, што укажува дека пораките за медиумска писменост треба да стигнат до публиката таму каде што таа се наоѓа, преку кратки, практични и споделиви формати. Белешките од терен на ОССМ, исто така, покажуваат дека некои од највлијателните содржини воопшто не се претставени како „вести“, што ја зајакнува потребата за меѓукурукуларни пристапи базирани на вештини, а не на изолирани „медиумски лекции“.

Обрасци меѓу земјите и тензии

Широм ЗББ постои силно заедничко уверување дека медиумската писменост во училиштата треба порано да се воведе и да се унапреди. Исто така, постои доследно признавање дека родителите и наставниците имаат потреба од поддршка, и затоа што возрасните можат ненамерно да шират мисинформации, но и затоа што младите не можат сами да го носат тој товар.

Имплементацијата е клучната тензија. Учесниците сакаат училиштата да преземат акција, но, исто така, признаваат дека наставниците се преоптоварени, оти ресурсите се нееднакви и дека постои ризик медиумската писменост да стане „кутија за потврда“, а не практична вештина. Друга тензија е довербата: во контексти каде што довербата во институциите е слаба, формалните пораки може да се игнорираат, зголемувајќи ја важноста на пристапите предводени од врсници и креатори кои можат да се шират преку мрежи од доверба.

Зошто е ова важно

Доколку медиумската писменост се гледа како инфраструктура, таа бара одржливи инвестиции, а не еднократни кампањи. Ова вклучува поддршка за наставниците преку континуиран професионален развој и алатки за примена во училница; интегрирање на критичкото размислување и киберхигиената во сите предмети; и поддршка на родителите и старателите на начини што избегнуваат префрлање на вината и се фокусираат на практични рутини. Тоа, исто така, значи креирање пораки насочени кон младите луѓе, преку соработка и врсничко доставување, користејќи формати што навистина ги ангажираат младите. Во суштина, поттикнувањето на отпорноста бара развивање вештини кај сите генерации, обезбедувајќи дека младите луѓе нема да бидат препуштени сами на себе да се снаоѓаат низ сложен, постојано променлив информациски пејзаж.

Наоди: Две споредни теми

Две споредни теми во рамките на ова поглавје се појавија низ збирот податоци, со помала конзистенција во однос на главните теми. Тие се вклучени бидејќи помагаат да се објасни како младите луѓе ја разбираат неизвесноста и зошто некои динамики на информациите се чинат особено тешки за решавање. Во двата случаи, темите ги истакнуваат ризиците што се појавуваат и областите што треба да се следат: како наративните рамки влијаат на она што се смета за „факт“ и како новите форми на синтетичка или манипулативна содржина можат да ги ослабнат секојдневните знаци за автентичност.

7

Наоди: Две споредни теми

7.1 Споредна тема 1

Нема чисти факти – само наративи од кои може да се избере

Многу млади луѓе ги доживуваат информациите помалку како „факти наспроти лаги“, а повеќе како компетитивни наративи, каде што предизвикот е да се избере на која рамка да ѝ се верува, наместо да се потврди едно единствено тврдење.

Кратка дефиниција (опсег и граници)

Оваа тема го истакнува преминот од бинарно размислување („точно/неточно“) на интерпретативно размислување („која приказна одговара, кој има корист, што е во контекст?“). Учесниците честопати изразуваа став дека „секој има агенда“ и дека еден ист настан може да се претстави преку повеќе легитимни перспективи. Темата е особено евидентна во политизираните теми, идентитетските прашањата и во поларизираните општествени дебати.

Ова се разликува од релативизмот („ништо не е вистина“). Наместо тоа, демонстрира практично искуство: во спорни опкружувања, младите често се среќаваат со повеќе верзии на реалноста, а кредибилитетот зависи од изборот на наративите, а не само од проверката на фактите.

Истакнати докази

Истакнати цитати (ДФГ/ИКС)

Учесниците опишаа како се соочуваат со различни толкувања и колку им е тешко да идентификуваат веродостојна референтна точка.

„Искрено, не верувам во објективни информации. Не мислам дека можеме да пристапиме исклучиво до фактички податоци. Верувам дека сè е наратив, и тоа е во ред - прашање е кого читаме и чија интерпретација за тоа што се случило ја прифаќаме, бидејќи на крајот имаме само интерпретации“, (РЕГ, ДФГ). Клучен соговорник, исто така, објасни како ниската доверба и поларизацијата создаваат услови во кои алтернативните наративи добиваат на важност. „Во Босна и Херцеговина, секогаш станува збор за политички наратив - сè е поврзано со политиката. Со текот на времето, луѓето почнуваат да чувствуваат дека ‘сите се исти’ и дека ‘сите лажат’, а тоа ја отежнува секоја промена“, (БиХ, ИКС).

„Искрено, не верувам во објективни информации. Не мислам дека можеме да пристапиме исклучиво до фактички податоци. Верувам дека сè е наратив, и тоа е во ред - прашање е кого читаме и чија интерпретација за тоа што се случило ја прифаќаме, бидејќи на крајот имаме само интерпретации“

РЕГ,ДФГ

Истакнат дел од дневникот

Белешките од социјалните медиумски дневници (Social Media Diaries-SMD) го означуваат ова како „помешано верување“ и двоумење, наместо како јасно прифаќање или отфрлање. Учесниците понекогаш забележуваа дека не веруваат во некоја објава „100 проценти“ или дека не можат да кажат што е вистина, што честопати беше придружено со повлекување или потпирање на општествени знаци.

- Во Србија, на пример, еден учесник го означи верувањето како помешано и ја опиша објавата како препознатлива, но не и во целост веродостојна, што илустрира како интерпретацијата може да биде помеѓу проценката на вистината и резонанцата на идентитетот, (ДСМ, СРБ; помешано/несигурно верување).
- Во Косово, учесник го оцени верувањето како помешано, бидејќи видеото изгледало „претежно точно, но прикажано од една перспектива“, што сигнализира двоумење, а не прифаќање/отфрлање, (ДСМ, КОС).
- Во Северна Македонија, учесник наведе дека „делумно“ поверувал во објава на вест, но и забележа дека „недостасуваат податоци“; потоа ги искористил коментарите како брз сигнал за толкување на смислата и одлучил да не ја сподели објавата, (ДСМ, МКД).

Напомена за поширокото опкружување

ОССМ поддржува постоење на поларизирани рамки и повторувачки наративни кластери за политички и општествени прашања. Дури и кога е тешко да се верификуваат индивидуални тврдења врз основа на јавни траги, доследноста на рамката и повторувањето низ различни сметки, може да создаде чувство дека „сè е наратив“, со што се зајакнува интерпретативниот замор.

Таму каде што е најважно (земји/контексти)

Оваа тема е најочигледна таму каде што дефицитот на доверба и поларизацијата се значајни, особено во теми поврзани со идентитетот, геополитиката или политиката од големо значење. Исто така се јавува во простори каде што младите луѓе зависат од инфлуенсери и формати на коментари што ги мешаат информациите со мислењата, правејќи го наративното обликување позначајно од синџирот на докази.

Што да се следи (во практика)

Ова се сигнали што можат да се воочат преку рутинска работа насочена кон младите и следење на медиумите, без да се спроведе нова студија.

1. Младинските организации, училиштата и практичарите можат да обрнат внимание на промените во јазикот за време на работилници, советувања, врснички сесии и дискусии во училища: дали „сè има агенда“ звучи како критичко размислување или како откажување („нема смисла да се проверува“)?
2. Медиумските партнери, проверувачите на факти и дигиталните тимови можат да следат кои стории доминираат во моментите од голема важност, со скенирање на трендовите низ платформите и деловите за коментар, како и со забележување кога истите рамки, преку снимки од екранот и со препраќање, почнуваат да се појавуваат на приватни канали кои ги споделуваат младите (со согласност и заштита на приватноста).

Наоди: Две споредни теми

7.2 Споредна тема 2

Автентичноста на ВИ (појава на конфузија и показатели)

Синтетичката и манипулативна содржина ја зголемува неизвесноста околу тоа што е „вистинито“, ги ослабува секојдневните знаци за автентичност и ги прави одлуките за доверба позависни од идентитетот на изворот и сигналите на платформата.

Кратка дефиниција (опсег и граници)

Оваа тема ја истакнува новата збунетост околу медиумите кои ВИ ги генерира или уредува, вклучувајќи ги и сомнежите за автентичноста на сликите, видеата и гласовите. Исто така, се осврнува и на намалената доверба во „гледањето значи верување“, особено во кратки по форма и лесно споделувачки формати, каде што контекстот и потеклото често се нејасни.

Темата е „мала“, бидејќи експлицитните референци за ВИ не беа рамномерно распределени низ земјите и методите. Сепак, таму каде што се појави, укажуваше на висок потенцијален ризик, бидејќи ги поткопува основните знаци на кои младите луѓе се потпираат, заради брза навигација низ информациите.

Истакнати докази

Истакнати цитати (ДФГ/ИКС)

Учесниците и соговорниците изразија растечка загриженост дека е сè потешко да се препознае што е вистинито на интернет. *„Искрено, малку е алармантно колку во последно време, дури и за мене, е сè потешко да се препознае ВИ содржина. Понекогаш - особено кога станува збор за видеата - е малку застрашувачки колку далеку е тоа стигнато и колку брзо се развива... Не можам да направам разлика дали е лажно или не”, (БиХ, ДФГ).*

Оваа неизвесност може брзо да се претвори во прекумерна претпазливост и сомневање, дури и кај оние кои не бараат активно вест: „Воопшто не ги користам социјалните мрежи за да се информирам, но вест постојано ми се појавуваат... и веројатно поради порастот на вештачката интелигенција се чувствувам како да станувам параноичен, бидејќи каква вест и да видам... веднаш се сомневам во неа... Не можам 100% да верувам дека е вистинита; морам да одам на интернет страницата на некоја институција...“; (РЕГ ДФГ). Клучен соговорник истакна дека синтетичката содржина може да ја зголеми манипулацијата, олеснувајќи го создавањето на лажни претставувања и резултати што изгледаат „официјално“: „На пример, на никого од нас не му е лесно со сигурност да препознае што е вистинито, а што не е, кога ќе се соочиме со дипфејк... Значи, тешко е за сите, но оние што немаат потребно знаење и писменост или пристап до таква поддршка, дефинитивно се особено ранливи...“ (АЛБ, ИКС).

“Се чувствувам како да станувам параноичен, бидејќи каква вест и да видам... веднаш се сомневам во неа... Не можам 100% да верувам дека е вистинита; морам да одам на интернет страницата на некоја институција...”

РЕГ ДФГ

Истакнат дел од дневникот

Белешките во дневниците покажуваат несигурност и претпазливост. Учесниците, соочени со визуелно убедлива содржина, понекогаш го означуваа верувањето како помешано или несигурно, особено ако објавите немаа јасен синџир на извори. При одговарањето, тие честопати се потпираа на посредни знаци („кој објавил“, „дали постои врска со веродостоен извор“), наместо да ги оценуваат самите медиуми (ДСМ; помешано/несигурно верување).

Напомена за поширокото опкружување

ОССМ набљудувањата покажаа дека изворните формати за платформите го отежнуваат следењето на потеклото: синџирите на повторно објавување, исечените видеа и реконтекстуализацијата слична на мемењата ја намалуваат следливоста. Ова ја зголемува можноста манипулативната или синтетичката содржина да циркулира незабележано, особено кога се совпаѓа со постоечки наративи или предизвикува силни емоции.

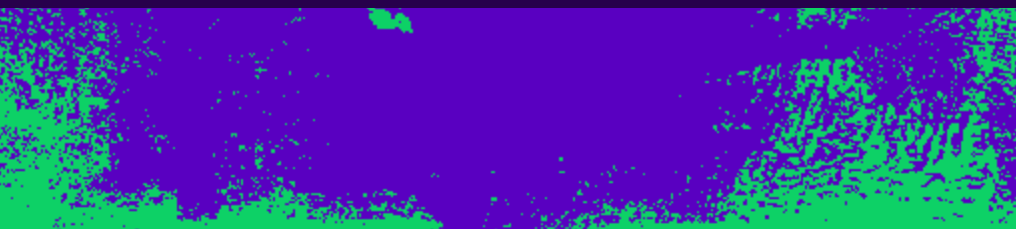
Таму каде што е најважно (земји/контексти)

Оваа тема веројатно ќе биде најзначајна во моменти од поголема важност (избори, кризи, наративи поврзани со конфликти) и во опкружувања со ниска доверба во институциите, каде што показателите на изворите се веќе доведени во прашање. Исто така е важна во контексти каде што младите луѓе во голема мера се потпираат на кратки видеа и коментари од инфлуенсери, кои честопати се одвојуваат од оригиналниот контекст.

Што да се следи (во практика)

Ова се рани сигнали што наставниците, младинските работници и медиумските партнери можат да ги забележат во нивната секојдневна работа и јавен мониторинг.

- 1. Во училиштата, програмите за млади и просторите за врсници,** набљудувајте како младите луѓе реагираат кога се сомневаат дека нешто е генерирано или изменето од ВИ: дали се дистанцираат („веќе не верувам во ништо“) или уште повеќе се потпираат на „кој го објавил тоа“ (пријатели, инфлуенсери, „официјални“ сметки) како скратен пат до верување?
- 2. На сесиите за медиумска писменост и објаснувањата на платформите,** фокусирајте се на „правилата од практика“ што младите ги користат за да препознаат синтетичка содржина (на пример, „изгледа премногу совршено“ или „гласот звучи чудно“). Набљудувајте дали овие знаци навистина им помагаат да забават и да верификуваат, или лесно ги отфрлаат и ги заменуваат со општествен доказ („сите го споделуваат, па затоа мора да е вистинито“).

Наоди: Две споредни теми

Синтеза меѓу земјите

Ова поглавје „се оддалечува“ од седумте главни теми, за да истакне што е заедничко во ЗБ6, каде земјите покажуваат посебен акцент и како треба да се толкуваат разликите меѓу методите. Синтезата се потпира на компаративна матрица (видливост на темите во сите групи на податоци на земјите), на перспективите специфични за земјата идентификувани за време на анализата и на триангулацијата преку фокус групите и интервјуата, дневниците на социјалните мрежи и основното следење на социјалните мрежи.

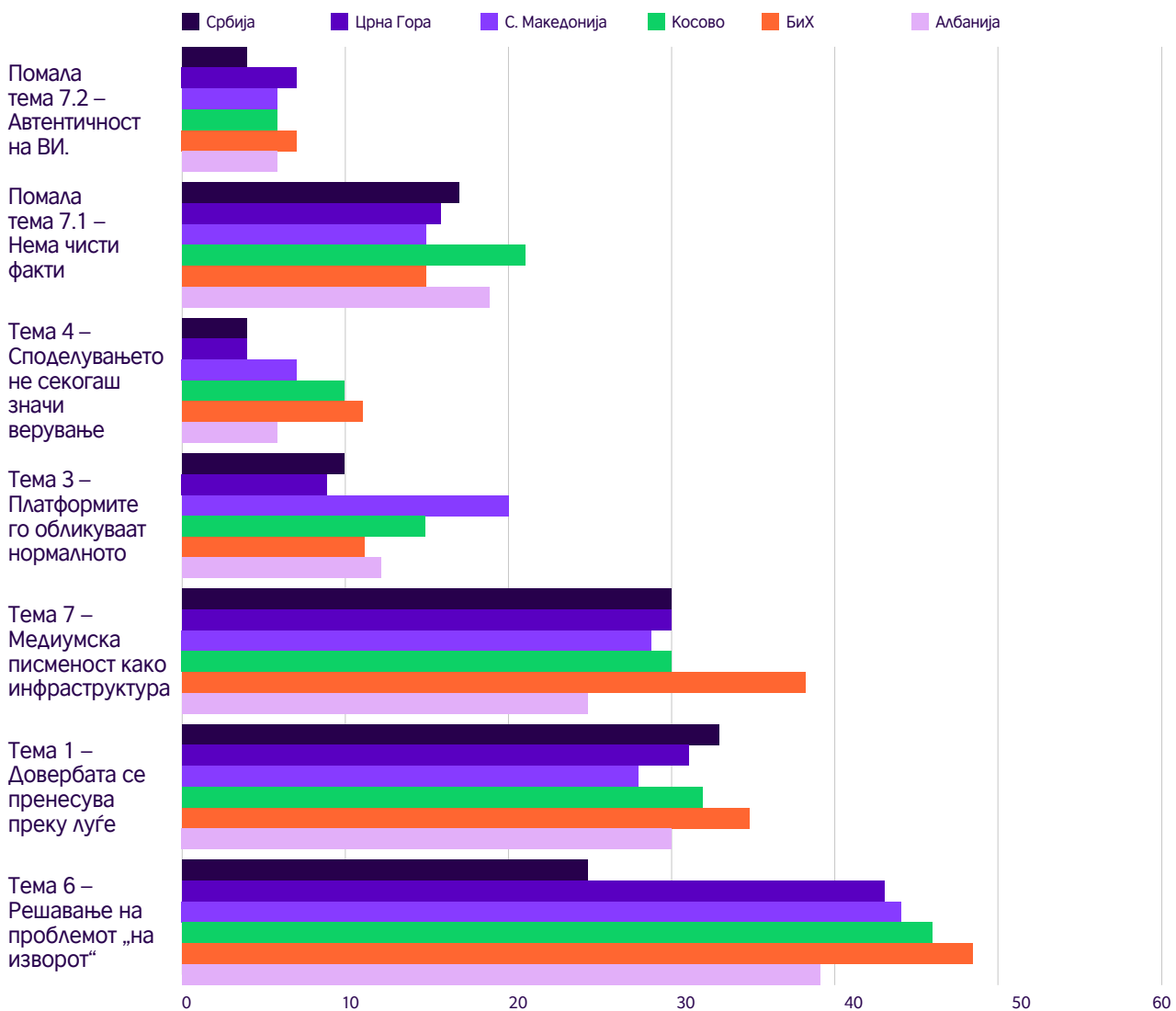

8.1 Како да се чита компаративната матрица

Компаративната матрица ја сумира видливоста на секоја тема низ групите на податоци по земја, врз основа на уделот на кодирани цитати мапирани на таа тема. Овие удели помагаат да се укаже каде одредена тема е особено истакната во изјавите на учесниците, при што не треба да се толкуваат како рангирање на „сериозноста“ или како директна споредба на националните „перформанси“. Разликите може да ги одразуваат локалните случувања за време на теренската работа, видовите искуства на кои учесниците избрале да стават нагласок, како и она што е повеќе или помалку забележливо низ различните методи.

Севкупно, најсилната порака што се провлекува низ сите земји е повикот „за решавање на проблемот на почеток“. Релативната истакнатост на темите по земја е сумирана на сликата 1.

Компаративна видливост на темите низ WB6 државните податочни сетови

Темата 6 е најистакнатата тема во сите земји, особено во Босна и Херцеговина (48 проценти), Косово (46 проценти), Северна Македонија (44 проценти), Црна Гора (43 проценти) и Албанија (39 проценти). Ова ја поддржува конзистентна перспектива на младите: товарот на борбата против мисинформациите и дезинформациите не може да биде исклучиво на поединци, кога системите и стимулациите остануваат слаби.

Две други теми остануваат особено силни во сите земји од ЗББ. Темата 1 („довербата патува преку луѓето“) и темата 7 („медиумската писменост како инфраструктура“), кои конзистентно се појавуваат во сите групи на податоци, особено во Босна и Херцеговина (темата 1 со 35 и темата 7 со 38 проценти). Практично, ова укажува дека кредибилитетот воглавно се сфаќа преку општествени и релациски индикатори, а решенијата воглавно се сметаат за колективни, меѓугенерациски и институционални, а не исклучиво за индивидуални.

Спротивно на тоа, механиката на платформите опишана во тема 3 („платформите го обликуваат она што станува нормално“) покажува поголеми варијации во рамките на ЗББ. Оваа тема е најзначајна во Северна Македонија (20 проценти) и во Косово (15 проценти), а помалку во другите земји. Темата 4 („споделувањето не е секогаш верување“) генерално стои пониско во повеќето групи податоци, но е поизразена во Босна и Херцеговина (11 проценти) и во Косово (10 проценти). Ова сугерира дека хуморот, припадноста и динамиката на општественото споделување се присутни во сите земји, но дека тие се различно нагласени кога станува збор за начинот на кој младите луѓе зборуваат за нивното опкружување.

Споредните теми се, исто така, неконзистентни. „Нема чисти факти - само наративи од кои може да се избере“ (споредна тема 7.1) е релативно истакната во Косово (21 процент) и во Албанија (19 проценти), додека „автентичноста на ВИ“ (споредна тема 7.2) се појавува на пониски нивоа во групите на податоци (околу 4-7 проценти). Дури и на овие пониски нивоа, втората споредна тема е значаен ризик кој се појавува бидејќи ги нарушува секојдневните показатели на кои младите се потпираат за да утврдат што е вистинито.

8.2 Заеднички образци во ЗББ

Широм ЗББ, младите луѓе опишуваат слични доследни притисоци и скратени патишта во нивното секојдневно информациско опкружување. Кредибилитетот често се проценува на општествено ниво, пред да се процени врз основа на докази: кој ја споделил објавата, колку познато изгледа профилот и дали изворот се доживува како „официјален“, може да биде еднакво важно како и самата содржина. Во исто време, верификацијата нашироко се смета за неопходна, но се перцепира како нешто што многу бара. Многу млади луѓе ја опишуваат верификацијата како селективна, временски ограничена или препуштена на лица во кои се има доверба, наместо како редовна рутина.

Карактеристиките на платформите потоа влијаат на тоа како се одвиваат овие избори. Младите луѓе често ја доживуваат изложеноста како персонализирана, но сепак шаблонска: одредени теми се појавуваат брзо, доминираат со вниманието и тешко се избегнуваат, додека коментарите и сигналите за ангажман служат како секундарен слој на интерпретација. Споделувањето обично се опишува како општествено, а не како уверување; хуморот, припадноста и сигнализирањето на идентитетот се вообичаени мотивации, но ефектите на амплификација сè уште постојат.

Со текот на времето, изложеноста на голема количина содржина и на нејзиниот интензитет, често доведува до емоционални реакции. Збунетоста, заморот и раздразливоста предизвикуваат многу млади луѓе да усвојат стратегии за соочување како што се избегнување, стишување или ограничување на изложеноста. Други стануваат прекумерно претпазливи, постојано барајќи манипулации на начини што е тешко да се одржат. Во овој контекст, не изненадува што одговорноста често се припишува на вертикалните извори. Широм земјите, младите повикуваат на подобрени стандарди, посилно спроведување, потранспарентни медиумски екосистеми и појасна одговорност на платформите. Тие, исто така, ја гледаат медиумската писменост како инфраструктура: нешто што мора да биде поддржано од училиштата, семејствата и заедниците, и да се ажурира како што се менува опкружувањето.

8.3 Специфичности на земјите (како акцентот се разликува во зависност од контекстот)

Иако основните динамики се заеднички, групите на податоци на секоја земја, исто така, ги истакнуваат специфичните особености. Во Албанија, дискусиите силно го поврзуваат пореметувањето на информациите со дефицитот на доверба и со поларизацијата, со изразена чувствителност кон компетитивните наративи и загриженост што се појавува околу автентичноста. Босна и Херцеговина става особено силен акцент на показателите на извори и на сигналите за транспарентност, со интензивен фокус на одговорноста на почетните извори и улогата на образованието во развојот на критичкото размислување. Во Косово, динамиката на платформите и наративната компетитивност се особено истакнати, со силен акцент на одговорноста на системите и на општествените димензии на учењето. Во Северна Македонија, се истакнуваат „нормализацијата“ на платформите и празнините во политиките, при што младите луѓе често наведуваат како начинот на испорака преку платформите, го обликува она што изгледа неизбежно. Во Црна Гора, вертикалното врамување е силно и често се изразува низ фокус на системите и стандардите, додека секојдневните практики на одлучување во што да се верува остануваат ограничени од времето и неизвесноста. Во Србија, практиките за верификација се релативно во преден план, со силна загриженост поради одговорноста и јасно признавање дека семејството и врничките мрежи го обликуваат секојдневното толкување.

Албанија (АЛБ)

Во Албанија, младите луѓе силно ја нагласуваат улогата на поларизацијата и дефицитите на доверба во обликувањето на начинот на кој се толкуваат информациите. Компетитивноста на наративите е особено истакната, при што младите честопати се движат низ компетитивни пристапи, наместо низ едноставни поделби на точно/неточно.

- Довербата често се набљудува како општествен скратен пат, под влијание на нискиот институционален кредибилитет и високата политичка поларизација.
- Особено се очигледни компетитивните наративи, со неизвесност времена како „чие толкување да се прифати“.
- Загриженоста која се јавува околу автентичноста, се совпаѓа со поширокиот скептицизам за тоа што е вистинито на интернет.

Босна и Херцеговина (БиХ)

Значајно за Босна и Херцеговина е тоа што младите луѓе, при проценувањето на кредибилитетот, во голема мера се потпираат на сигналите на медиумите и изворите, со силен фокус на недостатоците во одговорноста и слабото спроведување. Емоционалниот замор е поизразен отколку во некои други групи на податоци, што влијае на секојдневните начини на соочување.

- Кредибилитетот често е вкоренет во индикаторите за транспарентност и легитимитет, како што се препознатливи истражувачки медиуми и нивните идентификатори.
- Прашањата за почетна одговорност се значајни, особено во врска со практиките на порталите и ограниченото спроведување.
- Преоптоварувањето и збунетоста се чести, а избегнувањето често се користи како механизам за соочување.

Косово (КОС)

Во Косово, младите луѓе често ги доживуваат мисинформациите и дезинформациите како системски проблем, со силен фокус на механизмите на платформите и на влијанието на наративните рамки во политизираните теми и темите поврзани со идентитетот. Создавањето смисла често се опишува како општествено и релациско.

- Одговорноста првенствено се става на почетните извори, со фокус на медиумските стандарди, одговорноста на платформите и на институционалната способност за одговор.
- Динамиката на платформите е особено нагласена, вклучувајќи ги и коментарите водени од инфлуенсерите и дисеминацијата водена од ангажманот.
- Истакната е наративната селекција, при што на оценките за кредибилитет влијаат контекстот, рамката и групната интерпретација.

Северна Македонија (МКД)

Северна Македонија е особено значајна по видливоста на „нормализацијата“ на платформите: младите луѓе објаснуваат како алгоритамската испорака и повторувањето создаваат чувство на неизбежност. Во исто време, често се смета дека довербата во институциите опаѓа, што дополнително ги зајакнува неангажираноста и цинизмот.

- Испораката на платформите и повторувањето, се силно истакнати како фактори што ја обликуваат изложеноста и она што станува „нормално“.
- Недостатоците по вертикално ниво (стандарди, имплементација, доверба во институциите), се евидентни во изјавите на младите луѓе.
- Однесувањата во поглед на верификацијата и известувањата се ограничени од времето и заморот, со мала доверба дека пријавувањето ќе доведе до промена.

Црна Гора (ЦГ)

Во Црна Гора, изјавите на младите силно ја нагласуваат одговорноста на вертикалните извори и стандарди, при што кредибилитетот често се проценува низ знаците на презентација и идентитетот на изворот. Неизвесноста често се решава со неангажирање или низ општествени знаци, наместо преку доследни рутина за верификација.

- Одговорноста на ниво на системи е примарен фокус, со акцент на стандардите, ограничувањата во спроведувањето и одговорноста.
- Кредибилитетот често се проценува преку индикатори за „презентација“ (тон, стил, колку содржината наликува на вест), земајќи го предвид и идентитетот на изворот.
- Се појавува загриженост околу автентичноста, но таа е обично дел од поширок скептицизам, кога е во прашање квалитетот на содржината на интернет.

Србија (СРБ)

Во Србија, нормите за верификација се релативно повеќе нагласени отколку во некои други групи на податоци, што често се илустрира со пребарување и вкрстена проверка. Во меѓувреме, секојдневната интерпретација сè уште е под влијание на дискусиите меѓу врсниците, динамиката на коментарите и загриженоста за почетните извори во поглед на стимулациите и амплификацијата.

- Практиките за верификација почесто се наведуваат, вклучувајќи ги и рутините за пребарување и вкрстените проверки, дури и кога се применуваат селективно.
- Врсничките и семејните мрежи остануваат клучни за разбирање на работите, а коментарите и групните дискусии ја обликуваат интерпретацијата.
- Загриженоста во врска со одговорноста на почетните извори е значајна, особено во однос на медиумските практики и стимулациите за амплификација на платформите.

8.4 Контрадикции меѓу методите (и што би можеле тие да значат)

Триангулацијата меѓу методите открива збир на повторувачки јазови кои се аналитички важни. Најдоследен е јазот помеѓу нормата и однесувањето. Во фокус групите и интервјуата, младите луѓе често ја опишуваа проверката како принцип; во дневниците, проверката се чини поселективна и повеќе зависи од личната релевантност, несигурноста или од перципираниот ризик. Ова не имплицира нечесност, туку рефлектира како верификацијата се натпреварува со времето, вниманието и со емоционалниот капацитет во секојдневната употреба.

Вториот проблем се однесува на видливоста. Младите луѓе често опишуваат одредени наративи како „сеприсутни“ или „неизбежни“, особено за време на значајни периоди како што се политички настани, кризи или општествени прашања што предизвикуваат поделба. Основното следење на социјалните мрежи може да открие поинаква слика, или затоа што некои наративи се поистакнати во приватни или полуприватни простори кои општественото следење не може веродостојно да ги опфати, или затоа што новостите се високо персонализирани и се разликуваат во зависност од локацијата на корисникот, јазикот и мрежата. Во практика, перципираната изложеност ја отсликува доживеаната реалност на внимателно одбраните новости, додека општественото следење ги бележи јавните траги што можат да се пребаруваат. Ова треба да се гледа како на комплементарни, а не како на конкурентски облици на докази.

Третата контрадикција се однесува на двојната улога на деловите за коментари. Учесниците понекогаш ги гледаат коментарите како форма на краудсорсинг корекција („некој ќе каже ако е лажно“). Меѓутоа, дневниците и набљудувањата укажуваат дека коментарите можат и да го зголемат непријателството, да ја продлабочат поларизацијата и да предизвикаат неангажираност. Хуморот, исто така, има слична двојна улога: може да им помогне на младите луѓе да се дистанцираат од пропагандата и да се носат со политичкиот интензитет, а може и да одразува погрешни наративи преку ангажман и споделување.

8.5 Претпазливост при интерпретацијата

Три предупредувања се важни при толкувањето на разликите меѓу земјите. Прво, пропорциите на темите откриваат видливост, а не сериозност во рамките на групите на податоци. Тие покажуваат што нагласиле учесниците, како се дискутирало за искуствата и за составот на кодираниот материјал. Второ, методите опфаќаат различни аспекти од информациското опкружување. Дневниците рефлектираат персонализирани новости (фидови) и секојдневни практики; основното следење на социјалните мрежи ја бележи јавната содржина што може да се пребарува и може да ја игнорира приватната циркулација. Трето, некои простори на платформите е тешко да се набљудуваат систематски, а ограничувањата на „ладниот почеток“ може да влијаат на она што се појавува во белешките од набљудувањето. Поради овие причини, триангулацијата меѓу методите е есенцијална: најсигурните толкувања произлегуваат од заедничкото разгледување на изјавите на учесниците, од однесувањето евидентирано во дневниците и од јавната видливост.

Импликации

Наодите укажуваат на едноставна реалност: младите луѓе не се снаоѓаат во неутрален „информациски простор“. Тие се движат низ опкружување обликувано од општествената доверба, дизајнот на платформите, нееднаквата одговорност и емоционалниот притисок. Импликациите во ова поглавје произлегуваат директно од седумте теми и анализата меѓу земјите. Тие се организирани по подрачја на актерите, бидејќи товарот не може да биде само врз младите. Во практика, отпорноста е најсилна кога индивидуалните способности се поддржани од системи што го олеснуваат препознавањето, пристапот и интеграцијата на веродостојните информации во секојдневниот живот.

9

Низ сите сектори на актерите, се појавуваат три клучни импликации. Прво, кредибилитетот често е општествен, пред да стане евидентен. Секој одговор што ќе претпостави дека младите луѓе рутински „прво ќе проверат“, нема да има добри резултати, освен ако не се усогласи со начинот на кој довербата всушност се развива: преку луѓе, врски и познати гласови. Второ, отпорноста е важна. Кога верификацијата делува како напор, таа станува селективна, се препушта на други или се избегнува. Намалувањето на отпорноста, преку употреба на практични алатки, појасни показатели и подостапни и посигурни објаснувања, во формати прилагодени за платформите, не е само технички детал; тоа е разлика помеѓу способноста што постои на хартија и способноста што всушност се користи. Трето, емоционалниот капацитет е дел од системот. Преоптоварувањето и заморот не се само нуспојава; тие влијаат на она што младите луѓе практично можат да го постигнат, превидат, споделат и во што се подготвени да се вклучат. Ако интервенциите додадат уште поголем товар, тие може ненамерно да ги турнат младите луѓе во уште поголемо повлекување.

Табелата подолу на прв поглед ги сумира главните импликации за секоја група засегнати актери. Подделовите што следат даваат подетална дискусија.

Импликации на прв поглед по групите актери

Група	Што значи ова во практика
За младите луѓе	Проценките за кредибилитетот често се донесуваат во услови на брзина, преоптоварување и општествено влијание. Затоа, одговорите мора да ги поддржуваат практичните навики на проверка, нормите за побезбедно споделување и стратегиите за управување со збунетоста, заморот и изложеноста.
За образовните системи	Медиумската и информациската писменост треба да се третираат како долгорочна инфраструктура, а не како еднократна лекција или кампања. Тоа подразбира интеграција во наставниот план и програма, поддршка на наставниците, достапни ресурси и пристапи што ги вклучуваат и родителите, и старателите.
За медиумите и новинарството	Довербата се обликува не само со квалитет на содржината, туку и со видлива транспарентност и конзистентност. Ова подразбира појасно наведување на изворите, корекции, сигнали за сопственост и формати што се соодветни за средините во кои младите луѓе всушност се среќаваат со информациите.
За платформите и дигиталните екосистеми	Дизајнот на платформата влијае на она што станува видно, повторувано и нормализирано. Ова подразбира поголемо внимание посветено на системите за препораки, на транспарентноста на рекламирањето и потеклото, на модерирањето и на одговорноста за динамиката на амплификацијата.
За граѓанското општество и младинските организации	Ефикасните одговори веројатно ќе бидат практични, локално базирани и креирани заедно со младите луѓе. Ова подразбира користење на мрежи на врски на кои им се верува, формати релевантни за платформите и интервенции што ги поврзуваат институционалните цели со секојдневното дигитално однесување.

9.1 Импликации за донесувањето одлуки од страна на младите

На донесувањето одлуки кај младите луѓе влијае потребата за брза обработка на големите количини новости (фидови). Во оваа ситуација, „доволно добрите“ проценки честопати ја заменуваат темелната проценка. Ова не е само недостаток на вештина; тоа е логичко прилагодување кон опкружувањето кое ја цени брзината, реакцијата и повторувањето. Првата импликација е дека знаците за доверба се фундаментален слој за донесувањето одлуки. Младите често се потпираат на тоа кој споделил нешто, дали се работи за извор кој е познат или „официјален“ и дали е широко прифатено. Овие знаци служат како практични скратени патишта, но тие се подложни и на манипулација: лажното претставување, професионализираното форматирање „налик на вести“, координираното ангажирање и амплификацијата од страна на инфлуенсерите, можат да ја имитираат легитимноста. Затоа, поддршката на младите бара „писменост за знаците за кредибилитет“: не само „како да се провери“, туку и како да се толкуваат сигналите што ги обликуваат првите впечатоци и да се препознае кога тие сигнали можат да се обликуваат.

Друга импликација е дека верификацијата зависи од контекстот. Младите не проверуваат сè; тие поставуваат приоритети. Тие се повеќе склони да проверат кога влоговите се високи, кога несигурноста им содава непријатност или кога некое тврдење го загрозува нивниот идентитет или безбедност. Ова значи дека интервенциите треба да имаат за цел да развијат веродостојни „ако-тогаш“ рутини кои го одразуваат реалното однесување: „Ако предизвикува силни емоции, тогаш престани“; „Ако бара да дејствувате, да платите, да гласате, да донирате или се плашите, тогаш проверете“; „Ако доаѓа преку синџир на препраќање, тогаш третирајте го како непроверено сè додека не го најдете неговото потекло“. Поверојатно е дека ова ќе се усвои, отколку апстрактните упатства за проверка на целата содржина.

Трета импликација е дека споделувањето е често општествено, а не веродостојно, но сепак и натаму влијае на опкружувањето. Младите често споделуваат содржини заради хумор, поврзување или сигнализирање на идентитетот, дури и кога малку или измешано веруваат. Намерата може да биде заради забава, но влијанието може да биде амплификација: содржината патува подалеку, станува попозната и публиката која не го дели оригиналниот контекст може различно да ја интерпретира. Ова укажува на потребата од неморализирачки норми за „безбедно споделување“ – мали, нискоотпорни однесувања кои ја намалуваат штетата без потреба младите да ја жртвуваат општествената поврзаност. Во практика, најефикасните норми се оние кои ја почитуваат мотивацијата („споделувам заради забава“), а кои истовремено ги прават последиците видливи („сепак се шири“) и нудат алтернативи („додадете контекст“, „доследно користете предупредувања“, „не препраќајте кога тврдењето е насочено кон група или ранливо лице“).

На крајот, преоптоварувањето влијае на однесувањето. Кога младите се исцрпени, тие или се исклучуваат или стануваат премногу свесни. И едното и другото се механизми за соочување; ниту еден не може долгорочно да се одржи. Ова укажува дека поддршката за младите треба да вклучува дигитална благосостојба како дел од изградбата на отпорност кон информациите. Помошта на младите да управуваат со нивната изложеност, без срам или вина, помага да се промовира поконзистентно донесување одлуки и го намалува ризикот заморот да доведе до резигнација („ништо не може да се дознае“) или цинизам („сите лажат“), што може дополнително да ја ослаби довербата и да ја олесни манипулацијата.

9.2 Импликации за образовните системи

Наодите го позиционираат образованието како клучна точка на влијание, но не на едноставен „научете ги да проверуваат“ начин. Младите бараат медиумска и информациска писменост како инфраструктура: нешто што се развива со текот на времето, зајакнува низ различни предмети и се поддржува меѓу генерациите.

Првата импликација е дека еднократните интервенции не се доволни. Информациското опкружување се менува побрзо од статичните наставни планови и програми. Доколку училиштата сакаат да имаат заштитна улога, потребен им е итеративен модел кој може редовно да се ажурира со практични примери, формати прилагодени на платформите и активности подготвени за училища. Ова не е додавање на уште една „дополнителна тема“ во веќе пренатрупаниот систем; станува збор за вградување на проценка на кредибилитетот, критичко размислување и киберхигиена во секојдневното учење.

Втора импликација е дека на наставниците им треба поддршка, а не да бидат обвинувани. Младите ги препознаваат ограничувањата во капацитетите. Тие сфаќаат дека и возрасните можат да се борат со истото опкружување, понекогаш со помалку дигитални вештини, но со поголема самодоверба. Затоа, образовните системи треба да дадат приоритет на континуираниот професионален развој кој е модуларен и практичен: кратки единици кои им помагаат на наставниците да се носат со новите тактики (измамнички визуелни елементи, синтетички медиуми, манипулативни видеа) и кои нудат подготвени рутини во училищата, а не само теорија. Тонот е важен: наставниците најверојатно ќе усвојат пристапи кои се формулирани како поддршка на градењето капацитети, а не како усогласеност.

Третата импликација е меѓукурукуларната интеграција. Медиумската писменост не може да се ограничи на еден предмет или да се предава само како избран предмет. Најсилната заштита лежи во критичкото размислување како вештина што се пренесува: толкување докази, препознавање на вградување, разликување факти од мислење, разбирање на стимулациите и учење да се постави прашањето „што недостасува?“. Интегрирањето на овие вештини во различни предмети, исто така, го намалува ризикот медиумската писменост да стане „нечија друга работа“.

Четвртата импликација е дека образованието мора да биде меѓугенерациско. Училиштата можат да допрат до младите луѓе, но родителите и старателите ги обликуваат секојдневните практики: што се проследува, што се смета за „вистинито“ и како стравот и згрозувањето циркулираат низ семејните канали. Затоа, образовните системи и партнерите треба да пружат поддршка насочена на родителите, која избегнува срамотење и нагласува практични рутини, како, на пример, како да се одговори на проследени тврдења, како да се демонстрира несигурност и како дома да се дискутира за мисинформациите без ескалација на конфликт.

На крајот, заедничкото создавање од страна на младите е важно. Во опкружувањата каде што довербата во институциите е ниска, пораките испратени „одогора“ можат да се игнорираат. Пристапите водени од вршници и осмислени од младите, имаат тенденција да допрат подалеку, особено кога се користат стилови специфични за платформите. Образовните системи треба да го гледаат учеството на младите не како додаток, туку како клучен принцип во материјалите и испораката.

9.3 Импликации за медиумите и новинарството

Изјавите на младите покажуваат дека квалитетот и одговорноста на медиумите влијаат на пошироката средина. Тие не се само потрошувачи на кои им се потребни вештини; тие се граѓани кои препознаваат стимулации, пристрасност, сензационализам и недоследност. Кога ќе почнат да ги гледаат медиумите како неодговорни или политички компромитирани, тие престануваат да се ангажираат, се потпираат на општествени посредници или сè толкуваат како наратив.

Првата импликација е дека довербата мора да се гради преку транспарентност и конзистентност. Младите луѓе често се потпираат на сигнали за кредибилитет како што се препознатливи медиуми, истражувачки брендови, авторство и знаци на транспарентност. Ова укажува дека медиумските организации кои се фокусираат на јасни извори, видливи корекции и транспарентно сопствеништво, можат да го зголемат својот кредибилитет. Исто така, имплицира дека регулаторните тела и актерите во развојот на медиумите треба да ја гледаат транспарентноста како практичен механизам за изградба на доверба, а не само како апстрактен идеал на управување.

Втора импликација е дека форматот е подеднакво важен како и содржината. Младите луѓе се среќаваат со информации преку кратки видеа, синџири на повторно објавување, мемења и коментари од инфлуенсери. Традиционалните стратегии „статистиката на прво место“, може да ги промашат просторите каде што се гради довербата. На медиумите и на проверувачите на факти им требаат објаснувања прилагодени за платформите, концизни, споделиви и прилагодени на форматите кои младите всушност ги користат. Целта не е да се „поедностават“ информациите; целта е веродостојните информации да се направат достапни во истата економија на внимание, како и лажната содржина.

Трета импликација е дека самите корекции не се доволни кога наративите се поларизирани. Кога младите луѓе се среќаваат со информациите како компетитивни интерпретации, прашањето честопати не е „дали ова тврдење е точно?“, туку „која приказна се кажува и зошто?“. Новинарството кое го прави врамувањето видливо, со јасно разликување на фактите, интерпретациите и мислењата, може да им помогне на младите да се снајдат во конкурентните наративи без повлекување.

Четврта импликација е дека културата на коментари и стимулациите за ангажирање влијаат врз кредибилитетот. Дури и висококвалитетното новинарство може да стане токсично или погрешно во деловите во кои се објавуваат непријателски коментари, при што младите може да ги перцепираат како сигнали за кредибилитет. Медиумските организации и платформи треба да ги разгледуваат модерирањето и практиките на заедницата како дел од интегритетот на информациите, а не како посебно прашање на „ангажманот“.

9.4 Импликации за платформите и дигиталниот екосистеми

Наодите јасно покажуваат дека платформите не се неутрални дистрибутивни канали. Тие влијаат на она што станува видливо, што се доживува како нормално и што се наградува. Младите луѓе ги гледаат повторувањата, препораките и коментарите како сили што ја обликуваат нивната реалност. Затоа, секој смислен одговор мора да вклучува одговорност на платформите, заедно со зајакнување на корисниците.

Првата импликација е дека амплификацијата е одговорност. Системите за препораки и рангирањето базирано на ангажман, можат да ги нормализираат штетните рамки преку повторување, дури и кога содржината не е строго „неточна“. Од платформите треба да се очекува да се занимаваат не само со отстранување на содржината, туку и со динамиката на амплификацијата, особено во периодите на зголемена важност, кога поларизацијата и емоционалниот интензитет се зголемуваат.

Втора импликација е дека рекламирањето и промоцијата бараат појасни граници. Младите ја толкуваат „наметнатата“ содржина како потенцијално водена од агенда, но тие се изложени и на платена содржина што изгледа органска. Појасното оначување, поголемата транспарентност околу спонзорството и политичкото рекламирање, како и построгата примена на правилата против лажните реклами, можат да помогнат во намалувањето на конфузијата и цинизмот.

Третата импликација се однесува на потеклото и автентичноста. Дури и ако ВИ сè уште не е главен проблем, таа и натаму претставува значителен ризик, нарушувајќи ги секојдневните знаци на автентичност. Засегнатите страни на платформите и во екосистемите, треба да инвестираат во сигнали за потеклото кои им се важни на обичните корисници, а не само во технички воден жиг кој останува скриен. Тие, исто така, треба да го подобрат интегритетот на сметката и заштитата од лажно претставување, бидејќи младите честопати се потпираат на „кој објавил“ како клучен индикатор за доверба.

Четвртата импликација е дека архитектурата на коментарите предизвикува штета. Деловите за коментар можат да промовираат корекција, но, исто така, можат да го зголемат непријателството и да предизвикаат корисниците да се повлечат. Платформите треба да го земат предвид дизајнот на коментарите, капацитетот за модерирање и мерките за спречување на злоупотреба како дел од нивните стратегии за интегритет на информациите. Бидејќи делот за коментари е клучен простор каде што се обликува значењето, тој не треба да се остава неуправуван, бидејќи може да предизвика штета.

На крајот, платформите не можат да се потпираат само на корисниците кога се работи за безбедноста. Пријавувањето често се смета за неефикасно. Ако платформите сакаат корисниците да пријавуваат, процесот на пријавување мора да биде смислен: јасни повратни информации, видливи активности каде што е тоа потребно и реални опции за ескалација кога штетата опстојува.

9.5 Импликации за граѓанското општество и младинските организации

Граѓанското општество и младинските организации функционираат на практичен пресек: тие поседуваат доверба, блискост и способност наодите да ги претворат во секојдневни интервенции. Наодите имплицираат неколку размислувања за структурирање на оваа тема.

Прво, работа со општествената доверба, а не против неа. Бидејќи кредибилитетот се шири преку луѓето, интервенциите треба експлицитно да ги ангажираат врничките мрежи од доверба и гласовите на заедницата. Врничките формати, амбасадорите на младите и соработките на креаторите можат да ги шират пораките преку истите канали што ги обликуваат секојдневните верувања и споделувања.

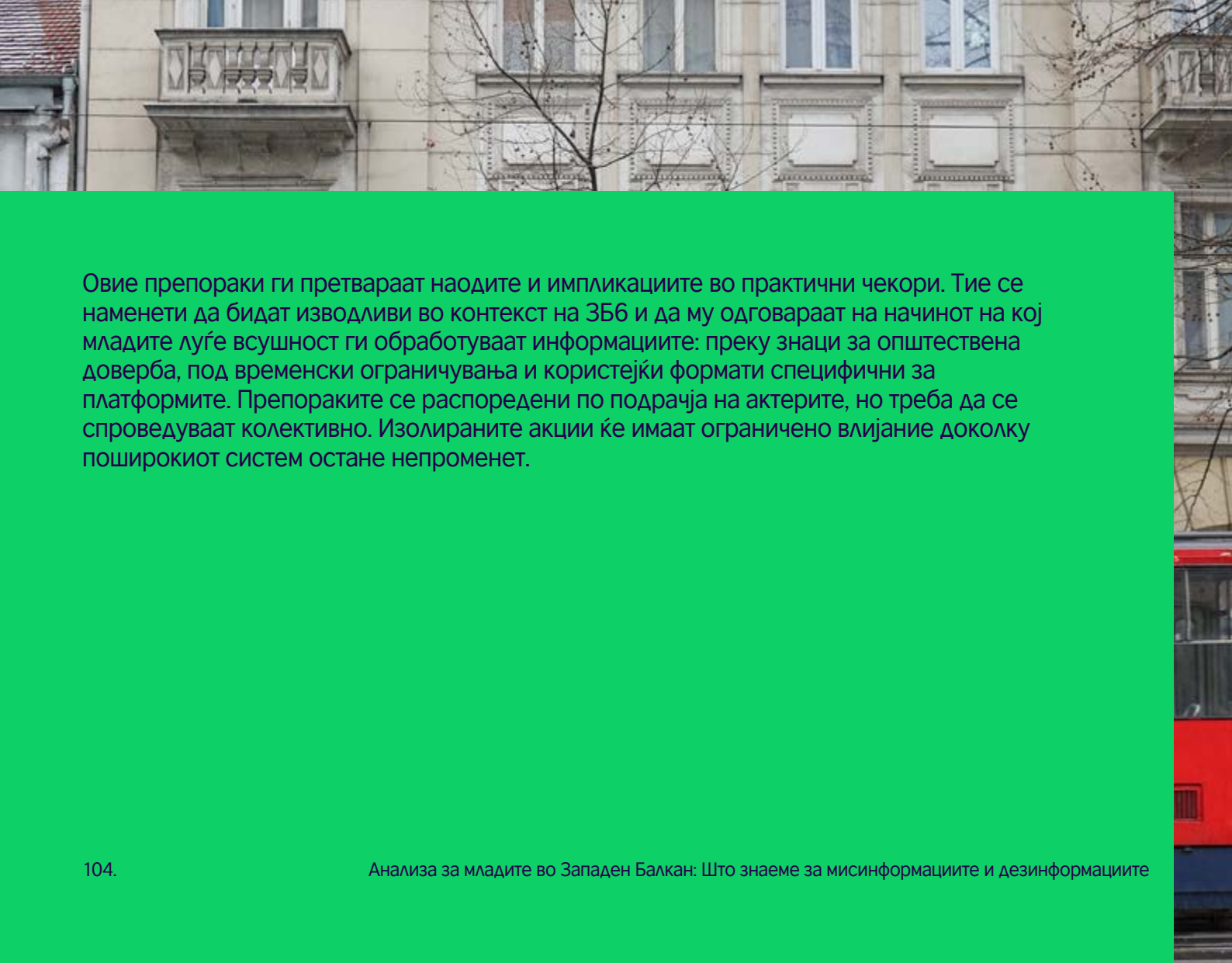
Второ, приоритет треба да имаат интервенции што лесно се прифаќаат. На младите луѓе не им недостасува свест; тие се движат во ограничувања. Програмите треба да се фокусираат на рутини кои се релевантни за секојдневна употреба: кратки правила за одлучувања, едноставни знаци и навики за „безбедно споделување“ кои штитат без да бараат константен напор. Најкорисните резултати често се практични алатки, кратки објаснувања, листи за проверка и вежби базирани на сценарија, наместо на долги упатства.

Трето, вклучување на емоционална отпорност. Преоптоварувањето и вознемиреноста се поврзани со информациската отпорност. Младинските организации можат да им помогнат на младите да изградат поздрави навики на изложеност и да го намалат чувството на срам поврзан со повлекувањето. Ова може да ја заштити менталната благосостојба и да ја намали ранливоста на манипулации што се темелат на страв и замор.

Четврто, потребно е поттикнување меѓугенерациски мостови. Младите често ја споменуваат потребата од корегирање на родителите или управување со споделена содржина во семејната средина. Граѓанското општество може да креира материјали и сесии фокусирани на родителите, кои избегнуваат фрлање на вина на постарите генерации и ги нагласуваат заедничките рутини, дискусиите со почитување и практичните чекори за решавање на споделените тврдења.

На крај, потребно е поврзување на локалната поддршка со заговарањето на повисоко ниво. Младите луѓе веќе ги повикуваат системите на одговорност. Граѓанското општество може тие очекувања да ги претвори во конкретни барања за јавни политики: стандарди на транспарентноста, капацитети за спроведување, одговорност на платформите и поддршка на квалитетните медиуми, со истовремена заштита од политизирана злоупотреба на регулативити. Тука темата за „вертикално делување“ станува практична.

Препораки

Овие препораки ги претвараат наодите и импликациите во практични чекори. Тие се наменети да бидат изводливи во контекст на ЗБб и да му одговараат на начинот на кој младите луѓе всушност ги обработуваат информациите: преку знаци за општествена доверба, под временски ограничувања и користејќи формати специфични за платформите. Препораките се распоредени по подрачја на актерите, но треба да се спроведуваат колективно. Изолираните акции ќе имаат ограничено влијание доколку поширокиот систем остане непроменет.

10

10.1 Десет приоритетни препораки

1. Да се вклучи „писменост базирана на показателите на кредибилитет“ во сите напори за поддршка и образование насочени кон младите.

Потребно е да се надминат едноставните пораки од типот „провери ги фактите“. Младите да се едуцираат за тоа како се создаваат и манипулираат индикаторите за кредибилитет, како што се идентитетот на изворот, „официјалноста“, метриците за ангажман, професионалните визуелни елементи и синцирите за повторно објавување, и како да се одговори користејќи едноставни правила за одлучување („паузирајте кога сте емотивни“, „третирање на препратените пораки како непотврдени додека не го пронајдете изворот“).

Примарни носители: образовани институции, младински организации, медиумски партнери.

Временска рамка: веднаш (во следните шест до дванаесет месеци).

Зошто сега: довербата се пренесува преку општествен пат и истата е сè полесно да се имитира (Теми 1, 3, 4, 7).

2. Да се намалат бариерите за верификација низ едноставни, повторувачки рутини што одговараат на реалните обрасци на дигитално конзумирање на содржината.

Да се поттикне широка употреба на мал сет на „ако-тогаш“ рутини во програмите и материјалите (на пример: „ако од вас се побара да дејствувате, да платите, тогаш проверете“; „ако е исечено, пронајдете го оригиналот“; „ако е проследено, паузирајте и пронајдете го изворот“). Комбинирајте го ова со практични алатки и примери од реалниот живот, а не само со теорија.

Примарни носители: образовни системи, младински организации, даватели на услуги за медиумска писменост.

Временска рамка: веднаш (во следните шест до дванаесет месеци).

Зошто сега: проверката се доживува како нешто што многу бара и станува селективна (Тема 2).

3. Дигиталната благосостојба да се третира како дел од информациската отпорност.

Во медиумската писменост и поддршката на младите да се вклучат здрави навики на изложеност: управување со известувања, поставување граници во интензивни моменти и препознавање кога континуираното прелистување на негативна содржина ги засилува вознемиреноста и чувството на резигнација. Претставете го ова како заштита, а не како избегнување или чувство на срам.

Примарни носители: училишта, младински организации, партнери за ментално здравје и благосостојба.

Временска рамка: веднаш (во следните шест до дванаесет месеци).

Зошто сега: преоптоварувањето влијае на емоциите и го обликува однесувањето (Тема 5).

4. Воспоставување на итеративен КНР модел за наставниците, за медиумска писменост и сајбер безбедност.

Да се развијат модулари, редовно ажурирани ресурси за професионален развој за употреба во училишта, кои се фокусираат на градење капацитет за поддршка. Да се вклучат практични сценарија како што се лажни визуелни елементи, синтетички медиуми, „објаснувања“ од инфлуенсери и политичко врамување, заедно со подготвени наставни активности прилагодливи за различни предмети.

Примарни носители: министерства за образование, институти за обука на наставници и донатори или партнери.

Временска рамка: среден рок (дванаесет до дваесет и четири месеци).

Зошто сега: медиумската писменост е клучна инфраструктура која, како што се развиваат тактиките, бара континуирано ажурирање (Тема 7).

5. Премин од независна медиумска писменост кон воведување на критичко размислување низ различни предмети.

Да се вклучат оценката на кредибилитетот, образложението на доказите и наративното обликување во сите предмети, наместо МИП да се третира како изборна област. Оценката и практиката во училишта да го наградат критичкото размислување, а не механичкото придржување кон она што е научено.

Примарни носители: тела одговорни за наставни планови и програми, министерства за образование и училишта.

Временска рамка: среден рок (дванаесет до дваесет и четири месеци).

Зошто сега: Наративната компетиција и дефицитите на доверба бараат преносливи вештини на расудување (Теми 1, 5, 7; поттема 7.1).

6. Интервенциите да се прошират за да опфатат деца од порана возраст, како и семејства, со поддршка која избегнува обвинување насочена кон родителите.

Да се развијат материјали соодветни за деца од предучилишна возраст и ученици од помалите одделенија на основно образование, заедно со насоки за родителите и старателите, фокусирани на практични рутини: ракување со препратени пораки, моделирање на неизвесноста и разговор за мисинформациите без ескалација на конфликт.

Примарни носители: образовни системи, граѓанско општество, здруженија на родители.

Временска рамка: среден рок (дванаесет до дваесет и четири месеци).

Зошто сега: Навиките на семејните комуникации влијаат врз изложеноста на информациите ширум генерациите (Тема 7).

7. Да се поддржат квалитетните медиуми и проверувачи на факти за да се допре до младите преку објаснувања на платформите.

Да се инвестира во објаснувања од 30-60 секунди, кратки видеа и формати прилагодени за креаторите на содржини кои даваат веродостојни информации кога младите ќе најдат на одредени тврдења. Ова да се комбинира со транспарентно наведување на изворите и јасна разлика помеѓу фактот и интерпретацијата.

Примарни носители: медиумски организации, проверувачи на факти, донатори, младински партнери.

Временска рамка: веднаш (во следните шест до дванаесет месеци).

Зошто сега: Платформите влијаат на изложеноста; младите зависат од интерпретаторите и кратките формати (Теми 1, 3, 5).

8. Да се зајакне одговорноста на платформите за амплификацијата на содржината, коментарите и транспарентноста на рекламирањето.

Да се даде приоритет на мерките што ја намалуваат штетата во голем обем: појасно означување на спонзорираната и политичката содржина, построго делување против лажните реклами и мерки за интегритет, што ја намалуваат координираната манипулација. Третирајте ја архитектурата на коментарите и модерирањето како чувари на интегритетот на информациите, а не само како „ангажман“.

Примарни носители: платформи, регулаторни тела, регионални актери на дигиталната политика.

Временска рамка: структурни (системски реформи и континуирани вложувања).

Зошто сега: платформите го обликуваат она што станува нормално, а коментарите влијаат на значењето (Тема 3; Тема 6).

9. Да се подобри интегритетот на сметките и сигналите за потекло што обичните корисници можат да ги разберат.

Да се инвестира во видливи сигнали што им помагаат на корисниците во проценка на автентичноста, како што се верификација на сметката, заштита од лажно претставување и појасни синџири на потекло за проследена содржина. Подготовка за закани од синтетички медиуми со тоа што потеклото ќе се направи транспарентно и ќе се подобри брзиот одговор во време на зголемена видливост.

Примарни носители: платформи, регулаторни органи и партнери од доверба во екосистемот.

Временска рамка: структурни (системски реформи и континуирани вложувања).

Зошто сега: „Кој тоа го објавил“ останува клучен скратен пат, а автентичноста на вештачката интелигенција претставува растечки ризик. (Тема 1; поттема 7.2).

10. Да се креира практичен „вертикален пакет“ за стандарди, транспарентност и спроведување – заедно со заштитни мерки.

Да се поддржат барањата за транспарентност на онлајн медиумите, каде што е тоа можно, како што се сопственоста, финансирањето и корекциите; да се зајакнат капацитетите за независно спроведување; и да се инвестира во механизми што го подобруваат квалитетот без политизирана злоупотреба. Да се стави фокус на пропорционалноста, транспарентноста и јасната јавна комуникација за да се врати довербата.

Примарни носители: регулаторни тела, медиумски совети, креатори на политики, надгледувачки организации на граѓанското општество.

Временска рамка: структурни (системски реформи и континуирани вложувања).

Зошто сега: младите доследно ја лоцираат одговорноста вертикално (Тема 6).

10.2 Препораки во однос на групите на засегнати страни

За образовните системи

Актерите во образованието треба да дадат приоритет на Препораките 1-6. Фокусот треба да биде на постепено развивање на капацитетите (интеграција во наставниот план и програма, континуиран професионален развој, поддршка во рана возраст), намалување на секојдневните пречки и поддршка на наставниците и родителите како дел од меѓугенерацискиот модел.

За медиумите и новинарството

Медиумските актери треба да дадат приоритет на препораките 7 и 10. Фокусот е на подобрување на квалитетот и транспарентноста, со истовремено прилагодување на испораката на форматите на платформите на кои младите се ангажираат, вклучувајќи го и појасното раздвојување на фактите, толкувањата и мислењата.

За платформите и дигиталниот екосистем

Засегнатите страни на платформите и екосистемот треба да дадат приоритет на препораките 8 и 9. Фокусот е на зголемување на одговорноста, промовирање на значајна транспарентност на рекламирањето, обезбедување заштита на интегритетот и развивање архитектура за коментирање што нема да им нанесе штета на корисниците.

За граѓанското општество и младинските организации

Граѓанското општество треба да се фокусира на препораките 1–3 и 6–7, користејќи врснички формати и мрежи од доверба, вклучувајќи ја и благосостојбата, и правејќи го заедничкото содавање на младите стандард, а не опција.

За креаторите на политики и регулаторните тела

Креаторите на политики треба да дадат приоритет на препораките 8-10, нагласувајќи ја транспарентноста, применливите стандарди и мерките за заштита на независноста за да се спречи политизацијата, а истовремено и да се поддржат квалитетните медиуми и комуникација од доверба со јавноста..

10.3 Разгледување на имплементацијата (секвенционирање и изводливост)

Имплементацијата треба да започне со активности што ги намалуваат секојдневните бариери и го подобруваат пристапот до веродостојни информации во формати прилагодени за младите, истовремено поставувајќи ја основата за вертикални реформи.

Краткорочно гледано, најпрактичните начини брз успех се: пилот-проекти за поддршка на наставниците (модули за КПР), партнерства со доверливи медиуми и проверувачи на факти за изработка на објаснувачка содржина прилагодена на платформите, како и интеграција на практични норми за „безбедно споделување“ во програмите за млади. Среднорочно гледано, фокусот треба да се префрли на интеграција низ повеќе предмети, материјали за рана возраст и наменети за родителите, како и на структурирање на механизмите за одговорност и транспарентност на платформите.

Низ сите активности, заедничкото креирање со младите треба да се смета за клучен елемент на дизајнот. Тоа ја подобрува релевантноста, тонот и ангажманот и помага да се обезбеди дека интервенциите градат доверба, а не предивидуваат отпор.

10.4 Белешки за мониторинг и учење (што да се следи)

Напредокот треба да се следи со користење на комбинација индикатори на усвојувањето (како што се досег и употреба на алатки), индикатори на способностите (како што е дали младите усвојуваат рутини со мал отпор) и системски индикатори (како што се подобрување на транспарентноста и отчетноста).

Во практика, партнерите треба да бараат три сигнали: дали младите сметаат дека проверката е попрактична, дали емоционалното преоптоварување и резигнацијата се намалуваат и дали веродостојните информации стануваат полесно достапни во просторите каде што младите луѓе поминуваат време.

Заклучоци

11

Резиме на најважните наоди

Оваа студија покажува дека информациските опкружувања на младите во ЗБб подобро се разбираат како живи системи, а не само како битка помеѓу „вистинита“ и „лажна“ содржина. Младите луѓе се движат низ огромни количини брзо менувачки новости (фидови), обликувани од дизајнот на платформите, екосистемите на креаторите и општествените патишта. Изложеноста е често инцидентна, а не намерна: тврдењата доаѓаат преку препораки, кратки формати, коментари и полуприватни споделувања, честопати одвоени од контекстот.

Затоа, оценките за кредибилитетот се донесуваат под реални ограничувања. Верификацијата не е автоматска активност; тоа е напорен процес кој се натпреварува со временскиот притисок, емоционалниот товар и неизвесноста. Младите се потпираат на практични „знаци на кредибилитет“ и посреднички сигнали за да одредат во што да веруваат, што да игнорираат или споделуваат. Овие скратени патишта можат да им помогнат да ги разберат сложените ситуации, но тие, исто така, создаваат ранливости кога презентациите што изгледаат „официјално“, метричките показатели на ангажманот или општествената поддршка погрешно се сфаќаат како веродостојност.

Довербата е нееднаква и оспорувана. Институционалната доверба варира во различни средини, но скептицизмот во врска со политичките мотиви и медиумските практики е широко распространет. Во многу случаи, довербата се пренесува преку луѓе и познати посредници, како што се врсници, членови на семејството, креатори и мрежи на заедницата. Ова потпирање на општествената доверба може да биде во знакот на заштитата, но, исто така, може да го забрза протоколот во полуприватните простори каде што проверката на потеклото е тешка, а корективните информации помалку очигледни.

Ризикот се интензивира во периоди на зголемена важност, како што се избори, кризи и поларизирачки општествени прашања. Во такви моменти, младите пријавуваат зголемена изложеност и посилни емоционални реакции, при што некои стануваат претерано претпазливи, додека други се исклучуваат за да ја заштитат својата благосостојба. Преоптоварувањето не е само прашање на квантитет; тоа е услов што го менува начинот на кој се донесуваат оценки и се одржува учеството. Триангулацијата на студијата низ методите дополнително укажува дека „она што е јавно видливо“ не секогаш се совпаѓа со „она што се чини неизбежно“ во персонализираните „фидови“ и на приватните или полуприватните канали.

Севкупно, доказите сугерираат дека ефикасните одговори не можат да зависат само од индивидуалната одговорност. Пристапите насочени кон младите мора да го земат предвид општествениот аспект на информациите, принципите на дизајнот на платформите и практичните ограничувања на верификацијата под притисок.

Заклучна синтеза и идни насоки

Јасна импликација е дека градењето отпорност во информациското опкружување на младите луѓе, бара дејствување на повеќе нивоа. На индивидуално ниво, медиумската и информациската писменост треба да ги нагласи практичните вештини за донесување одлуки во реални ситуации (како што се препознавање знаци на манипулација, управување со неизвесноста и користење соодветни стратегии за верификација), наместо да се очекува исцрпна верификација.

На ниво на заедницата, интервенциите, како дел од решението, треба да се однесуваат на врсниците, едукаторите и посредниците од доверба. Ова вклучува поддршка за наставниците преку континуиран професионален развој и материјали подготвени за училишта; обезбедување насоки без осудување за родителите и старателите; и воведување на стандардни принципи на заедништво на младите и врсничка размена, таму каде довербата во институциите е мала.

На институционално и системско ниво, кредибилитетот не може да се обнови само преку пораки. Постојаната, транспарентната и навремената комуникација е важна за довербата, особено во многу интензивни моменти. Поддршката за квалитетните медиуми и проверувачите на факти најверојатно ќе допре до младите, кога се дава во формати специфични за платформите и преку внимателно дизајнирани партнерства што ја штитат уредувачката независност.

На крајот, студијата истакнува дека одговорноста на платформите не е второстепено прашање. Факторите што влијаат на изложеноста, како што се стимулациите за амплификација, рекламирањето, системите за препораки и општествената динамика на коментарите, се клучни во обликувањето на начинот на кој информациите стануваат „нормални“. Затоа, политиките и програмирањето треба да интегрираат изградба на капацитети со мерки што ја зголемуваат транспарентноста и ги минимизираат стимулациите за манипулација.

Контекстите на ЗББ, за кои се дискутира во овој извештај, се разликуваат по институционалните капацитети, медиумските средини и нивоата на доверба. Сепак, обрасците се доволно конзистентни за да поддржат заедничко регионално учење со прилагодени национални одговори. Клучот е да се помине од реактивни корекции на подобрување на секојдневните информациски инфраструктури: на вештините, поддршката и на системите што им овозможуваат на младите луѓе да се ангажираат самоуверено, безбедно и со сопствена моќ.

Референци

Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги (АВМУ) (2024) „Медиумската писменост кај учениците во прва и втора година средно образование во фокусот на вториот јавен состанок на АВМУ“, (соопштение од јавен состанок /соопштение за истражување). Достапно на: [Медиумската писменост кај учениците во прва и втора година средно образование во фокусот на вториот јавен состанок на АВМУ – Агенција за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги](#)

Агенција за млади и спорт (2023) National Youth Strategy 2023–2027 (Англиски). Достапно на: <https://cms.mtsp.gov>

Албански медиумски институт (АМИ) (2021) ‘Edukimi për median dhe informimin: Materiale mësimore për mësuesit’ (наставни материјали). Тирана: АМИ. Достапно на: <https://institutemedia.org/wp-content/uploads/2021/03/MIL-tools-teachings-materials-for-teachers-ALB-1.pdf>

ARTICLE 19 (2022) Content Moderation and Local Stakeholders in Bosnia and Herzegovina (извештај за земјата). Достапно на: <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2022/06/bosnia-herzegovina-country-report-content-moderation.pdf>

Балканска истражувачка репортерска мрежа (БИРН) (2025) WB6 Youth and Disinformation Study: Inception Report. Нарачано од Британскиот совет. Необјавен проект документ.

BFMI (2022) Social Media and the Information War in the Balkans. Sarajevo/Beograd: Balkan Free Media Initiative. Достапно на: <https://seenpm.org/social-media-and-the-information-war-in-the-balkans/>

Совет на Европа (2022/2023) Towards Coregulation of Harmful Content Online in Bosnia and Herzegovina (studija). Достапно на: <https://rm.coe.int/co-regulation-of-harmful-content-online-study-eng/1680adeef7>

Истражувачка синтеза по земја (проектен документ) (н.д.) Desk Research Summary CG (Project DOCX: Desk Research Summary CG.docx) — вклучува податоци од УНИЦЕФ за изложеност на говор на омраза и модели на одговори на младите.

Dautaj, A. (2021) ‘Edukimi për median dhe informimin në arsimin parauniversitar në Shqipëri (në këndvështrimin e sistemit arsimor)’. Тирана: Албански медиумски институт. Достапно на: <https://www.institutemedia.org/wp-content/uploads/2021/03/Astrit-Dautaj-converted.pdf>

DeFacto Consultancy (2025) Informisanje mladih (CAWI истражување на јавното мислење, 17–27 јануари 2025). (ПДФ проект: InformisanjeMladih.pdf). Достапно на: <https://www.masee.org/images/InformisanjeMladih.pdf>

EMI (2021) National Media and Information Literacy Policies and Strategies in Albania (почетна студија). Тирана: ЕМИ/Албански медиумски институт. Достапно на: <https://emi-mil.al/wp-content/uploads/2021/10/National-Media-and-Information-Literacy-Policies-and-Strategies-in-Albania.pdf>

Fade In (2023) Media and Information Literacy in Albania, Croatia and Serbia: research on needs and existing practices (2020–2023). Загреб: Fade In. Достапно на: https://www.fadein.hr/wp-content/uploads/2024/01/MIL-in-Albania-Croatia-and-Serbia_research-on-the-needs-and-existing-practices-1.pdf

Влада на Црна Гора / Министерство за спорт и млади (2023) Strategija za mlade 2023–2027 sa Akcionim planom 2023–2024 (ПДФ проект: SZM_2023-2027_CG.pdf). Достапно на: <https://www.gov.me/dokumenta/54c48080-7205-4622-8303-fdc12461abd3>

Хелсиншки комитет за човекови права (2024) Analysis of Research Results Related to Digital Rights. Достапно на: https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2024/09/02_analiza-povrzano-so-digitalnite-prava-ang-za-veb.pdf

Hibrid.info (2024) Edukimi për të vërtetën: Kurrikula dhe plan-programet mësimore në Kosovë dhe edukimi medial. Приштина: Hibrid.info. Достапно на: <https://hibrid.info/wp-content/uploads/2024/09/Edukimi-per-te-verteten.pdf>

Институт за комуникациски студии (ИКС) (2024) Анкетен извештај за користењето на вестите, препознавањето на дезинформациите и граѓанскиот ангажман кај младите луѓе во Северна Македонија. Достапно на: <https://respublica.edu.mk/wp-content/uploads/2024/10/anketen-izvestaj-za-koristenjeto-na-vestite-i-prepoznavanje-dezinformacii-kaj-mladite-mkd-final.pdf>

Институт за медиуми (2021) ‘Hapa drejt integritit të Edukimit për Median dhe Informacionin në sistemin arsimor’ (public meeting note). Тирана: Институт за медиуми. Достапно на: <https://institutemedia.org/hapa-drejt-integritit-te-edukimit-per-median-dhe-informacionin-ne-sistemin-arsimor/>

Институт за социолошки истражувања/Фондација Фридрих Еберт (ФФЕ) (2023) Digital Media Literacy in South-East Europe: North Macedonia Report.

Институт за медиуми и аналитика (ИМА) (2024/2025) Справување со дезинформациите на социјалните мрежи - предизвици и перспективи (анализа). Достапно на: <https://ima.mk/wp-content/uploads/2025/02/spravuva%20D1%9Ae-so-dezinformacziite-na-soczi%D1%98alnite-mrezhi-predizviczi-i-perspektivi-analizi.pdf>

IREX (2022) YouThink: Media literacy in North Macedonia (factsheet). Достапно на: <https://www.irex.org/sites/default/files/YouThink%20Media%20Literacy%20in%20N.%20Macedonia%20Fact%20Sheet%202022.pdf>

IREX (2023) Vibrant Information Barometer: Kosovo. Washington, DC: IREX. Достапно на: <https://www.irex.org/files/vibrant-information-barometer-2023-kosovo.pdf>

IREX (2024) Vibrant Information Barometer: North Macedonia 2024. Достапно на: https://www.irex.org/sites/default/files/VIBE_2024_NorthMacedonia.pdf

IREX (2024) Vibrant Information Barometer: Serbia (VIBE 2024). Washington, DC: IREX. Достапно на: https://www.irex.org/sites/default/files/VIBE_2024_Serbia.pdf

Косовски образовен центар (КОЦ) (2024) Syllabusi 080: ‘Edukimi Medial’ (програма за обука на наставници). Приштина: КОЦ. Достапно на: <https://kec-ks.org/wp-content/uploads/2024/04/03.-Syllabusi-080.-Edukimi-Medial.pdf>

Македонски институт за медиуми (МИМ) (2025) Сиромашен медиумски пазар, ниски етички стандарди, потреба од ефикасно законодавство. Достапно на: https://mim.org.mk/wp-content/uploads/2025/01/ourmedia_nmk_mk_30_01_25.pdf

Македонското здружение на млади правници (2022) Приватност и заштита на личните податоци на младите во дигиталната ера – домашна правна рамка и искуства од практиката. Достапно на: <https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2022/07/Privatnost-i-zastita-na-licnite-podatocina-mladite-vo-digitalnata-era-Domasna-pravna-ramka-i-iskustva.pdf>

MAShTI (2016) Kurrikula Bërthamë për arsimin parauniversitar në Kosovë (Core Curriculum). Приштина: Министерство за образование, наука, технологија и иновации. Достапно на: https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/06/korniza-berthame-2-final_1.pdf

MAShTI (2020) Katalogu i programeve të aprovuara për zhvillim profesional (Approved teacher training catalogue). Приштина: MAShTI. Достапно на: <https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/06/katalogu-web.pdf>

MAShTI (2024) Katalogu i programeve të aprovuara për zhvillim profesional (Одобрен каталог за обука на наставници) 2024/2025. Приштина: MAShTI. Достапно на: <https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2024/08/Katalogu-2024-compressed.pdf>

Медиацентар Сараево (2023) Regulation of Harmful Content Online in Bosnia and Herzegovina (mapping report). Достапно на: https://media.ba/sites/default/files/eng_regulacija_stetnog_sadrzaja_na_internetu_-_web_pages_1.pdf

MAShTI (2022) Стратегија за образование 2022–2026: Акциски план. Приштина: Министерство за образование, наука, технологија и иновации. Достапно на: <https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/04-Plani-i-Veprimit-te-Strategjise-per-Arsim-2022-2026-ENG-Web.pdf>

Метаморфозис (2024) Disinformation Trends and Narratives in the Western Balkan Region: Media Monitoring Report (April–June 2024). Достапно на: <https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2024/06/media-monitoring-april-june-2024-8-cip.pdf>

Фондација Метаморфозис & ОБКТ (2025) Извештај во сенка за слободата на медиумите во Северна Македонија. Достапно на: <https://metamorphosis.org.mk/wp-content/uploads/2025/07/translation-mk-shadow-report-atlib-2-tbc.pdf>

MFRR (2024) Bosnia and Herzegovina: Media Freedom in Survival Mode (извештај за мониторинг). Достапно на: <https://www.mfrr.eu/wp-content/uploads/2024/01/bosnia-and-herzegovina-media-freedom-in-survival-mode-1.pdf>

Министерство за цивилни работи на Босна и Херцеговина (н.д.) ‘Nastavni plan i program o medijskoj i informacijskoj pismenosti spreman za pilotiranje u školama u BiH’.

Министерство за образование и спорт на Албанија (2021) Draft National Education Strategy 2021–2026. Тирана: Министерство за образование и спорт. Достапно на: https://planipolis.iiep.unesco.org/sites/default/files/ressources/albania_draft_national_education_strategy_2021-2026.pdf

- Министерство за наука, високо образование и млади на Кантон Сараево (2022) 'Strategija razvoja medijske i informacijske pismenosti u oblasti obrazovanja u Kantonu Sarajevo'. Достапно на: <https://mon.ks.gov.ba/aktuelno/strategija-razvoja-medijske-i-informacijske-pismenosti-u-oblasti-obrazovanja-u-kantonu>
- ОБСЕ (2022) Assessment of Media Sector Needs in Bosnia and Herzegovina (проценка). Достапно на: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/4/0/520148.pdf>
- ОБСЕ (2025) Advancing media and information literacy for an informed society: policy recommendations (Kosovo). Виена: ОБСЕ. Достапно на: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/c/0/587873_0.pdf
- Мисија на ОБСЕ во Косово (2022) Inicijativat për Edukim Medial dhe Informativ (EMI) (преглед). Приштина: Мисија на ОБСЕ во Косово. Достапно на: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/d/9/544732.pdf>
- Остојиќ, В. (2024) Youth Study Montenegro 2024: navigating uncertainty amidst traditional constraints. Белград: Фондација Фридрих Еберт. Достапно на: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/21497-20241212.pdf>
- Институт РЕСИС (2025) Национален извештај: Северна Македонија (Проект за мониторинг на медиумите во Балканот). Достапно на: https://www.resis.mk/images/about-us/PDF/Media_Sector_North_Macedonia_MK.pdf
- Ројтерс (2025) 'Albania TikTok ban sparks debate over freedom of speech'. Ројтерс, 2. јануари. Достапно на: <https://www.reuters.com/world/europe/albania-tiktok-ban-sparks-debate-over-freedom-speech-2025-01-02/>
- Платформа за владеење на правото/БИРН (2025) Digital Rights in the Western Balkans (со поглавје за БиХ). Достапно на: <https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2025/01/Digital-Rights-Violations-Annual-Report-2023-2024-1.pdf>
- SEENPM (2025) The Future of the Media: Facts and Trends (Профил на Албанија). Ljubljana: South East European Network for Media Professionalisation. Достапно на: <https://futureofmedia.seenpm.org/albania/>
- SEENPM (2025) The Future of the Media: Facts and Trends (Профил на Косово). Ljubljana: South East European Network for Media Professionalisation. Достапно на: <https://futureofmedia.seenpm.org/kosovo/>
- Државен завод за статистика (2024) Користење информатичко-комуникациски технологии во домаќинствата и од поединците, 2024 година. Достапно на: https://www.stat.gov.mk/pdf/2024/8.1.24.32_mk.pdf
- УНДП (2024) A Guide to Media Integrity in North Macedonia. Достапно на: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-01/media_integrity_guide_en_final.pdf

УНЕСКО (2020) 'UNESCO agrees with Ministries of Education of Albania and Sarajevo to pilot MIL in primary and secondary schools'. Париз: УНЕСКО. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-agrees-ministries-education-albania-and-sarajevo-pilot-mil-primary-and-secondary-schools>

УНЕСКО (2021) '#SocialMedia4Peace – Pilot Bosnia and Herzegovina counters online disinformation and hate speech'. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/mil-curriculum-ready-piloting-schools-bosnia-and-herzegovina>

УНЕСКО (2021) 'New curriculum to pilot MIL in formal education in Albania'. Париз: УНЕСКО. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/new-curriculum-pilot-mil-formal-education-albania>

УНЕСКО (2022) 'Piloting Media and Information Literacy in formal education in Albania: first phase finalised'. Париз: УНЕСКО. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/piloting-media-and-information-literacy-formal-education-albania-first-phase-finalized>

УНЕСКО (2023) 'MIL curriculum ready for piloting in schools in Bosnia and Herzegovina'. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/mil-curriculum-ready-piloting-schools-bosnia-and-herzegovina>

УНЕСКО (2023) 'Media Literacy for primary schools in Montenegro'. Париз: УНЕСКО. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/media-literacy-primary-schools-montenegro>

УНЕСКО (2025) 'UNESCO expands the integration of MIL in formal education across Albania'. Париз: УНЕСКО. Достапно на: <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-expands-integration-mil-formal-education-across-albania>

УНИЦЕФ Северна Македонија (2025) Situation analysis of children and adolescents in North Macedonia 2024 (cijeli izvještaj, ENG). Скопје: УНИЦЕФ Северна Македонија. Достапно на: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/16561/file/SITAN_2024_ENG.pdf

YouthWiki (2023) '6.8 Media literacy and safe use of new media – Bosnia and Herzegovina'. Достапно на: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/bosnia-and-herzegovina/68-media-literacy-and-safe-use-of-new-media>

Младите во медиумското огледало 2024 (извори на информации за младите и изложеност на дезинформации). Достапно на: <https://koms.rs>

The British Council is the UK's international organisation for cultural relations and educational opportunities. We support peace and prosperity by building connections, understanding and trust between people in the UK and countries worldwide. We work directly with individuals to help them gain the skills, confidence and connections to transform their lives and shape a better world in partnership with the UK. We support them to build networks and explore creative ideas, to learn English, to get a high-quality education and to gain internationally recognised qualifications. The Next Generation series is part of the British Council's commitment to exploring youth voice and choice. It aims to understand youth attitudes and aspirations, amplify youth voice and support better youth policymaking, to ensure that young people's voices are heard and their interests represented in decisions that will have lasting implications for their lives.

www.britishcouncil.org/research-insight

